

SAMENSPEL

Studies over etniciteit, integratie en sport

SAMENSPEL

Studies over etniciteit, integratie en sport

Samenspelen en meedoen zijn belangrijke begrippen wanneer we het hebben over sport en integratie. Sport brengt mensen samen omdat ze eenzelfde belangstelling hebben en die het liefst samen vormgeven. Op plaatsen waar de regels van de sport en sportiviteit het gedrag bepalen. Voor iedereen ongeacht kleur, afkomst, sekse, positie en inkomen. In die kenmerken van sport ligt een belofte besloten. Door mee te doen aan sport kun je vertrouwen in en betrokkenheid bij een ander ontwikkelen. Al samenspelend worden ervaringen en competenties opgebouwd die overdraagbaar zijn naar andere levensgebieden. Belangrijk voor iedereen en zeker voor 'nieuwe Nederlanders'. Maar hoe werkt dat nu precies en waarom is succes niet altijd verzekerd? Het WJH Mulier Instituut heeft het initiatief genomen om de opbrengsten van onderzoek naar deze vragen samen te brengen. In de bundel *Samenspel* bieden onderzoekers hun kennis en inzichten aan over de relatie tussen sport en integratie. Daarbij is veel ruimte vrijgemaakt voor etniciteit als factor. De artikelen belichten de veronderstelde samenhang op maatschappelijk (macro)niveau, laten zien hoe integratie 'werkt' bij de sportvereniging (mesoniveau) en welke rol sport en etniciteit speelt in sportloopbanen (microniveau). Tussen onderzoek enerzijds en beleid en praktijk anderzijds dient vaak bemiddeld te worden om tot werkbare toepassingen te komen. Het NISB als kennis- en ontwikkelingsinstituut ziet het als een uitdaging dat samenspel te versterken.

SAMENSPEL

Studies over etniciteit, integratie en sport

wjh mulier instituut

MEEDOEN
ALLE JEUGD
DOOR
SPORT

 NISB Nederlands Instituut
voor Sport & Beweging

 NISB Nederlands Instituut
voor Sport & Beweging

 NISB Nederlands Instituut
voor Sport & Beweging

W.J.H. Mulier Instituut / Nederlands Instituut voor Sport en Beweging
Bennekom, 2010

SAMENSPEL

Studies over etniciteit,
integratie en sport

Onder redactie van Fons Kemper

MEEDOEN
ALLE JEUGD
DOOR SPORT

COLOFON

Dit is een uitgave in het kader van het programma *Meedoen Alle Jeugd door Sport* (2006-2010) van de ministeries van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS) en Wonen, Wijken en Integratie (WWI) en is tot stand gekomen op initiatief van het WJH Mulier Instituut.

Eindredactie

't Kofschip, Deventer

Fotografie

Willem Mes, Valentijn Brandt, VVB fotografie, NISB, Istock Photo.com en Hollandse Hoogte

Vormgeving

Christa Floor, Soest

Drukwerk

Avant grafische productie & coördinatie, Werkendam

ISBN 978-90-73100-04-6

NUR-code 740

© NISB, Bennekom, januari 2010

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook, zonder schriftelijke toestemming van de uitgever.

Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen

Postbus 64, 6720 AB Bennekom

T (0318) 49 09 00

F (0318) 49 09 95

E info@nisb.nl

W www.nisb.nl

WJH Mulier Instituut, Centrum voor sociaal-wetenschappelijk sportonderzoek

Postbus 188, 5201 AD 's-Hertogenbosch

T (073) 612 64 01

F (073) 612 64 13

E info@mulierinstituut.nl

W www.mulierinstituut.nl

INHOUD

Ten geleide	7
1 Inleiding	11
2 Sport, cultuur en sociale cohesie	23
De ambities van een bestuur - voetbal als middel tot erkenning en respect	51
3 Watervrees, mannenvrees en burqinivrees	61
4 De mixfactor van de sport <i>Eenheid en verdeeldheid op het veld</i>	85
5 De sport: een uitgelezen ontmoetingsplaats voor iedereen? <i>Over participatie in en integratie door sport</i>	101
Beginnen met achterstand – de basketbalvereniging als grote familie	131
6 ‘Iedereen mag hier boksen, als je je maar aan de regels houdt!’ <i>De invloed van disciplineren op in- en uitsluiting in een boksvereniging</i>	143
7 <i>Meedoen</i> in perspectief	165
8 ‘Alle Menschen werden Brüder’ <i>Vriendschappen, kennissenkringen en interetnisch vertrouwen</i>	189
Zelfde doel, nieuwe spelers – de verkleuring van een voetbalclub	215
9 Sociaal kapitaal op de playgrounds van de Richard Krajicek Foundation	227
10 Etnische (non)identificaties in teamsportloopbanen: een biografisch perspectief	255
11 De medaille heeft twee kanten: de rol van voetbal in de <i>Nederlandse multi-etnische samenleving</i>	275
Het sportteam als thuisbasis – basketballen doe je met vrienden	289
12 Sport maakt verschil	299
Over de auteurs	313

TEN GELEIDE

Als je op zaterdag door de stad fietst en een blik werpt op de sportvelden of in de sporthal, dan kan het je haast niet ontgaan. De jonge sporters zijn van alle kleuren. Hoe kan het ook anders, zou je je kunnen afvragen. Toch was dit anders toen 25 jaar geleden de rijksnota *Sport en minderheden* uitkwam. Sportverenigingen in de stad waren zogeheten 'witte bolwerken' waar je nauwelijks een migrant zag. Sindsdien is dan ook het nodige gebeurd om daar verandering in aan te brengen. Ik zeg er maar gelijk bij dat we er nog lang niet zijn. Maar gelukkig hebben we een behoorlijke traditie in Nederland opgebouwd om sportstimulering blijvend structuur te geven.

Zo hebben de Breedtesport- en BOS-impuls bijgedragen aan een fors aanbod van sportkennismakingslessen op scholen, waardoor in principe alle kinderen kunnen ruiken aan het lokale sportaanbod. De huidige regeling voor Brede scholen, sport en cultuur maakt het mogelijk dat combinatiefunctionarissen de sportverenigingen en scholen beter laat samenwerken, en daar profiteren vooral de kinderen van. En niet in de laatste plaats hebben we het programma *Meedoen alle jeugd door sport* dat sportverenigingen in de grote steden de mogelijkheden biedt om de poorten wijd open te zetten voor de jeugd uit de wijk. Dat blijkt te werken. Steeds meer kinderen uit de grote stadswijken kiezen voor de sportverenigingen, waar zij samen met andere kinderen trainen en wedstrijden spelen. Het gaat de kinderen vooral om de lol van het sporten zelf; wij als volwassenen bouwen daar structuren als programma's en verenigingen omheen. Ik ben blij dat ik destijds als staatssecretaris beleid heb kunnen ontwikkelen op participatie van jeugd door sport. In mijn nieuwe rol als directeur van NISB zie ik hoe goed dit programma *Meedoen* uitpakt en welke aansprekende resultaten we behalen.

Hoe groot is nu eigenlijk onze traditie op het gebied van 'sport en allochtonen'? Dit onderwerp staat met wisselende belangstelling inmiddels meer dan dertig jaar op de agenda van het sportbeleid. Maar welke plaats neemt het nu in binnen het integratiebeleid? Terugkijkend op de afgelopen dertig jaar zijn er drie periodes te onderscheiden waarin allochtonen specifieke aandacht hebben gekregen in de sportsector.

Rond het verschijnen van genoemde nota *Sport en minderheden* in 1985 ging die aandacht vooral uit naar groepsvorming en participatie. De overheid stimuleerde aan de ene kant allochtone groepen om in zelf opgerichte verbanden aan sport te doen. Dat was goed voor het opdoen van ervaring als vrijwilliger en betekende een impuls voor het particulier initiatief. Hiermee zetten allochtonen de weg voort die zij in de jaren zeventig waren ingeslagen met het opzetten van eigen competities in een aantal teamsporten. Aan de andere kant wilde de overheid dat meer allochtonen, de jeugd voorop, zich gingen aansluiten bij Nederlandse clubs. Gemeenten, sportraden en landelijke sportorganisaties stelden consultants aan om dit tweesporenbeleid te ondersteunen.

In een tweede periode, die de jaren negentig bestrijkt, beperkte de aandacht voor allochtonen in de sport zich tot facetbeleid. Het landelijke beleid richtte zich nauwelijks specifiek op allochtonen, maar meer op een gebiedsgerichte aanpak na het lanceren van de 'sociale vernieuwing'. De wijk kwam centraal te staan. Door middel van het grote stedenbeleid kregen achterstandswijken extra middelen om de leefbaarheid te verbeteren. Die middelen moesten alle wijkbewoners ten goede komen. Integratiebeleid kwam op het bordje van de gemeenten, de grote steden voorop, te liggen. In de sportsector zelf beperkte het beleid zich tot het ontwikkelen van anti-discriminatiecodes en het tegengaan van interetnisch geweld op de velden. Sport en allochtonen was beleidsmatig gezien geen 'sexy' onderwerp in deze periode. Allochtonen moesten zich maar aansluiten bij Nederlandse clubs, en sportstimulering in achterstandswijken moest ook tegemoet komen aan de wensen en mogelijkheden van allochtonen. Successen van allochtone topsporters bij voetbal, boksen en andere vechtsporten voedden de publieke opinie dat in de sport een multicultureel schoolvoorbeeld van integratie gevonden was. Maar hoe anders zagen de deelnamecijfers er in die tijd uit?!

In de eerste jaren van de 21e eeuw verschoof het perspectief van latente, onverschillige aandacht naar een grotere mate van actiebereidheid. Het integratiedebat was door achtereenvolgens Bolkestein, Fortuyn, Scheffer, Verdonk en Wilders in steeds scherpere bewoordingen nieuw leven ingeblazen. Nederland had de toegenomen immigratie veel te passief over zich heen laten komen, in de veronderstelling dat tolerantie en de eeuwenoude traditie van immigratieland voldoende garantie vormen voor een vanzelfsprekend integratieproces. In de vier opeenvolgende kabinetten Balkenende was het dan ook: iedereen moet meedoen! Integratie voor en door sport lukt niet door alleen te wijzen op de bestaande structuren in Nederland, maar juist ook te kijken naar een aanbod dat allochtone jeugd aanspreekt. Daar heb ik ook mijn steentje aan bijgedragen als staatssecretaris. En voor het eerst werd het ook een onderwerp waar zich niet alleen het departement sport van VWS druk over maakte, maar ook ministeries als Justitie en nu bijvoorbeeld ook WWI. Allochtone jeugd vond en vindt steeds meer haar plek in de georganiseerde sport bij de sportverenigingen. Maar er zit gelukkig ook beweging in het aanbod, dat nu veel meer aansluit bij de jeugdcultuur en dansvormen die hun oorsprong buiten Nederland vinden. NISB heeft daar een forse bijdrage aan geleverd, in samenwerking met vele partijen.

Zoals gezegd, we zijn er nog lang niet. Er zijn nog steeds hardnekkige problemen die ons alert houden. De Nederlandse sportstructuur is een verantwoordelijkheid van iedereen. Zo zit het verenigingsleven nu eenmaal in elkaar: het is voor en door de leden, voor en door de sporters. Veel meer allochtone sporters zullen de

mogelijkheid moeten krijgen en nemen om bij te dragen aan het zelforganiserend vermogen van de sportclubs. Zodat het sportverenigingen van iedereen en voor iedereen worden. Bonden dienen dat proces te bevorderen en ondersteunen. Dat vraagt om een activerend vrijwilligersbeleid. Onbekend maakt onbemind, en dat betekent dat de Nederlandse sport moet investeren in het betrekken van sporters en hun ouders bij de sport. Dat kan ook in buurtsportverenigingen, een ontwikkeling die ik met belangstelling volg.

Ik blijf ook aandacht vragen voor allochtone meisjes in de sport. We zien mooie voorbeelden van fitnessclubs van en voor allochtone vrouwen en meiden. We zien steeds meer voetbalclubs met afdelingen voor meiden en vrouwen. En daar zien we langzamerhand ook steeds meer allochtone meiden. Maar dat beschouw ik als begin van een nieuwe emancipatiegolf die zich nog grotendeels moet onttrollen. Dat is een kwestie van tijd, maar ook van aandacht en beleid. Dat vraagt om het bijeenbrengen van twee werelden die nog aan elkaar moeten wennen. Maar ook dat gaat lukken, want ook allochtone meiden vinden sport hartstikke leuk.

Deze bundel van artikelen laat zien dat wij in Nederland het onderwerp 'sport en allochtonen' of anders gezegd 'sport en nieuwe Nederlanders' serieus nemen. Dat is niet iets van vandaag of gisteren. Wij kunnen inmiddels bogen op een aardige traditie van onderzoek en analyse over dit onderwerp. En het mooie is dat wij de inzichten die hieruit zijn gegroeid daadwerkelijk gebruiken bij het ontwikkelen van beleid en programma's.

Deze bundel van artikelen laat zien dat wij in Nederland het onderwerp 'sport en allochtonen' of anders gezegd 'sport en nieuwe Nederlanders' serieus nemen. Dat is niet iets van vandaag of gisteren

Wij monitoren de sportdeelname en de achtergronden daarvan om precies te kijken welke groepen extra

aandacht nodig hebben, en vooral ook, hoe we die aandacht moeten vormgeven. Het besef is gegroeid dat we elkaar daarbij nodig hebben. Om sportbeoefening onder allochtonen een impuls te geven moeten gemeenten, georganiseerde sport, het onderwijs en de migrantengroepen de handen ineen slaan en elkaar opzoeken. Gelukkig gebeurt dat ook steeds meer. En met de kennis die in deze bundel is samengebracht, zal dat in de nabije toekomst nog beter gaan. Want kennis geeft naast overzicht ook inzicht. Het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen zal de in deze bundel opgetekende inzichten benutten om zijn eigen sport- en beweegprogramma's verder te versterken. Ik nodig alle lezers uit hetzelfde te doen, want we hebben nog een wereld te winnen!

Clémence Ross, directeur NISB

1 INLEIDING

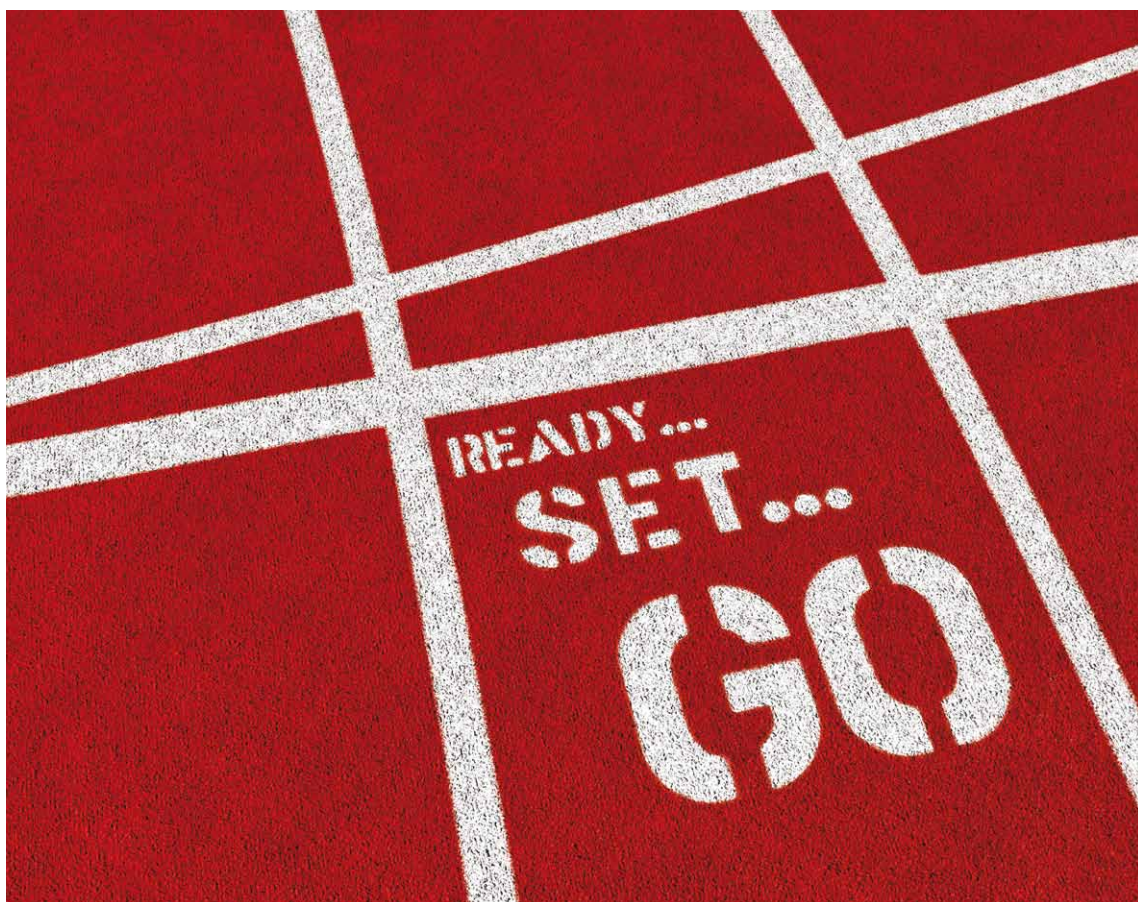
1 INLEIDING

Fons Kemper (W.J.H. Mulier Instituut)

Kijk eens naar een paar willekeurige groepsfoto's van het Nederlandse elftal van de afgelopen 25 jaar. De grote constante in alle afbeeldingen is natuurlijk het oranje shirt dat de spelers dragen. De keeper uitgezonderd. Hij heeft, zoals voorgeschreven, een tenue in een andere kleur. De armen van de spelers zijn vaak gebroederlijk over elkaars schouders geslagen. Het drukt de saamhorigheid van het nationale team uit. Ons Oranje. Zo wordt dat ook ervaren. Onderzoek wijst immers uit dat Nederlanders het meest trots zijn op hun land vanwege geleverde sportprestaties (Van Bottenburg, 2008). Maar de beelden tonen nog iets anders. De hoofden boven het oranje shirt zijn nooit van een en dezelfde kleur. We zien steeds gemêleerde gezelschappen van witte en gekleurde Nederlanders. Voorzien van korte stekelharen of dreadlocks. De nationale voetbalelftallen weerspiegelen al meer dan een kwart eeuw het multiculturele karakter van de Nederlandse samenleving. Die constatering geldt niet alleen voor het voetbal, ook bij andere sporten is dit zichtbaar. Hoe graag sluiten en sloten wij onze allochtone sportkampioenen zoals Arnold Vanderlyde (boksen), Lorna Kiplagat (hardlopen) en Guillaume Elmont (judo) niet in de armen? Als ambassadeur of rolmodel laten zij zien dat hun etnische achtergrond in Nederland geenszins een barrière is voor een sportieve zegetocht en, in het verlengde ervan, het behalen van maatschappelijk succes.

Sport wordt daarom veelvuldig als middel aanbevolen om achterstanden op velerlei gebied weg te werken. En er worden ook goede resultaten mee geboekt (Verweel, 2007). Waar de integratie op veel maatschappelijke terreinen zich moeizaam voltrekt, lijkt sport een flinke voorsprong genomen te hebben. Sport wordt dan ook graag ten voorbeeld gesteld aan andere sectoren. Sport als metafoor voor een harmonieuze multiculturele samenleving.

Maar er klinken ook andere geluiden. Gaat het wel om een echte voorhoedepositie van de sport? Zijn het tolerante klimaat en de ongevoeligheid voor kleur binnen de sportsector inderdaad zoveel groter dan in de rest van de samenleving? De voorbeelden van succesvolle integratie in de sport hebben ook hun tegenpolen. Terug naar het nationale elftal als schoolvoorbeeld van integratie. Een geruchtmakende affaire speelde rond het EK voetbal van 1996. Vijf Surinaamse spelers in het Nederlandse elftal vormden de zogeheten 'kabel'. Zij namen het voor elkaar op tegen de witte medespelers en coach. De verbondenheid van het multiculturele team bleek ineens veel brozer dan gedacht. Frustraties en openlijke verwijten van discriminatie wierpen een schaduw over het toch al desastreus verlopen toernooi. Overigens speelde bij dit aanvankelijk als puur etnisch gepresenteerde conflict een forse zakelijke tegenstelling mee, zo kwam later aan het licht (Tan, 2000). Doordat beloningsverschillen en etnische scheidslijnen parallel gingen lopen, ontstond er een explosief mengsel in het multiculturele team. Het niet opstellen van een zwarte speler was de vonk die voor de ontploffing zorgde. En wat te denken van de witte vlucht bij sportverenigingen waar regelmatig melding van gemaakt wordt? De Haagse volksvereniging Biedt Moedig Tegenstand (opgericht in 1911), zag vrijwel alle oorspronkelijke leden en vrijwilligers vertrekken nadat Turks daar zo'n beetje de voertaal werd. De nieuwe verhoudingen ontstaan door een gestaag groeiende groep allochtone leden werd binnen de vereniging ervaren als een ongewenste overname. De machtsbalans raakte verstoord en het gevoel van eigenheid en betrokkenheid kalfde steeds verder af. Hoe hoog voor leden en vrijwilligers de eigen slogan 'biedt moedig tegenstand' ook in het vaandel stond, er restte op het laatst in hun beleving nog maar één ding: vertrek (Dotulong & Westbroek, 2005). De sportvereniging als bindingskader kent ook zijn grenzen, zo blijkt.

Welke mogelijkheden biedt sport om in een open en pluriforme samenleving mensen met een verschillende etnisch-culturele achtergrond bijeen te brengen? Dat is de centrale vraag in deze bundel. Om het scherp te stellen, gaat het om de volgende posities. Kan sport beschouwd worden als een boegbeeld van geslaagde integratie of is het een bolwerk vol behoudzucht waarbij de toegangspoort alleen open gaat voor gelijkgestemden? Tussen deze beide uitersten zien we in de praktijk vele varianten. Het is niet eenvoudig om die in termen van al dan niet geslaagde integratie te beoordelen. Minstens zo lastig is het om de condities

Welke mogelijkheden biedt sport om in een open en pluriforme samenleving mensen met een verschillende etnisch-culturele achtergrond bijeen te brengen? Dat is de centrale vraag in deze bundel

en voorwaarden te benoemen die ten grondslag liggen aan succesvolle of haperende integratie. In deze bundel wordt een poging gedaan. Daarvoor wordt primair bij de wetenschap

te rade gegaan. Een tiental studies en onderzoeken is hier bijeengebracht. Die belichten de genoemde kwesties van verschillende kanten. De auteurs baseren zich daarvoor op diverse theorieën en concepten. Hoewel onderling verschillend, laten deze zich scharen onder de begripsmatige paraplu van (maatschappelijke) integratie en (sociale) cohesie. De rol die sport daarbij speelt, wordt primair gezien vanuit de invloed van etnische verscheidenheid zoals wij die terugzien in onze (multiculturele) samenleving. Etniciteit als kernbegrip kan op meerdere manieren geoperationaliseerd worden. Door te verwijzen naar kenmerken als geboorteland, ras, huidskleur, taal, religie en cultuur, of naar een combinatie hiervan. Hoewel dergelijke kenmerken veelal objectiveerbaar zijn, kan niet voorbij gegaan worden aan het karakter van etniciteit als een sociaal construct dat in interacties zijn betekenis krijgt. Beide benaderingen komen aan bod in de bijdragen. Deze inleiding schetst als een warming up voor de lezer kort de achtergrond en context van het debat over sport en integratie.

1.1 Sport op de agenda

Het is tegenwoordig bijna een open deur om te beweren dat sport een onderdeel van de samenleving is. In menig beleidsrapport vormt het een standaard opmaat om het belang van overheidsbetrokkenheid te duiden. Toch zou zo'n constatering pakweg driekwart eeuw geleden nog bij velen de wenkbrauwen doen fronsen. Hoezo sport als een factor van maatschappelijke betekenis? Van een elitair en marginaal tijdverdrijf is sport gegroeid naar een vrijetijdssector waarin alle maatschappelijke geledingen participeren. Sport werd een bedrijfstak met internationale vervlechtingen in de vorm van Europese- en wereld-kampioenschappen en niet te vergeten de Olympische en Paralympische Spelen. Sport is een sector waarin grote belangen en miljardenomzet als kameraden hand in hand gaan, waarover het gerenommeerde Van Dale besloten heeft een serie sportwoordenboeken het licht te doen zien (Luitzen, 2008).

Bij dit alles is de studie naar de (sociale) betekenis van de sport vrij beperkt gebleven. Dunning spreekt zelfs van sociologische verwaarlozing (Elias & Dunning, 2007), met als reden dat sport vooral 'onproblematisch' is. Het is voor mensen een zelfgekozen wijze van besteding van de vrije tijd. Hoe 'problematisch' kan dat zijn? Sport vormde zeker tot de jaren zestig geen aanleiding tot ernstige sociale problemen. En zonder probleem is er geen dringende noodzaak tot onderzoek, was destijds de gangbare opvatting. Bovendien leek er in de academische wereld lange tijd nauwelijks aanzien te behalen met de studie van de nutteloze sport. In verschillende opzichten is er verandering in die situatie gekomen. Sport en de betekenis ervan voor integratie is een veel besproken thema in beleidsnota's van overheden en sportorganisaties. In het politieke debat wordt het eveneens met graagte omarmd als een succesvolle strategie om problemen op te lossen. Dat

geldt trouwens ook voor onderwerpen als sport en een gezonde leefwijze en de rol van sport bij de opvoeding. Als het belang van sport benadrukt moet worden, komen al deze 'functies' van sport stevast naar voren. Het plezier en de ontspanning, mag voor de beoefenaar dan wel de belangrijkste drijfveer - 'intrinsieke waarde' - zijn om zich naar sportaccommodaties te begeven, maar er wordt veelal meer beoogd. Het opbouwen van sociale relaties, gezondheid, status en ook geld verdienen zijn eveneens drijfveren. Die zaken worden meestal onder de noemer 'extrinsieke waarden' geplaatst. Op het niveau van de samenleving bieden deze laatst genoemde waarden veel aanknopingspunten voor beleid vanwege beoogde gunstige (neven)effecten. Het belang daarvan mag niet onderschat worden. Deze effecten of functies van sport voor de samenleving vormen de voornaamste reden voor overheidssteun en -bemoediging met de sportsector. Dat geldt bestuurlijk voor een bewindspersoon voor sport maar evenzeer voor de vele sportwethouders in ons land. Die steun van de overheid vraagt van tijd tot tijd om bevestiging in termen van effectiviteit en doelmatigheid van het beleid. Een reden om bij onderzoekers aan te kloppen. Maar dat gebeurt ook voor het ontwikkelen van nieuw beleid. Het Sociaal en Cultureel Planbureau coördineert vanaf begin 2000 een rapportagereeks waarin onderzoeksbevindingen over de volle breedte van de sportsector worden samengebracht. Verschillende bijdragen in deze bundel kunnen geplaatst worden in het perspectief van de wens tot evaluatie van de overheidsinspanningen. Sommige zijn er expliciet mee verbonden, zoals het beleidsprogramma *Meedoen alle jeugd door sport* waar het NISB de programma-uitvoering begeleidt. Rondom dat programma is een monitoring systeem opgezet, gericht op het meten van resultaten, en vinden verdiepingsstudies plaats om zicht te krijgen op het proces en de factoren die dat proces beïnvloeden.

1.2 Uiteenvallen?

Dat sport en integratie thans zo hoog op de agenda staan, heeft alles te maken met maatschappelijke veranderingen die plaatsvinden. Naast demografische veranderingen is er de invloed van individualisering, privatisering, secularisering en globalisering. Deze processen – in de Nederlandse context vaak aangeduid met 'ontzuiling' – resulteren erin dat vertrouwde en stabiele sociale verbanden verzwakken of zelfs verdwijnen. Zo groeit de maatschappij toe naar een samenleving waarin mensen steeds meer op zichzelf zijn aangewezen en anderen als vreemden gaan ervaren. Dit geldt des te meer voor nieuwkomers die zich in die transformerende samenleving nog een plaats moeten verwerven. Vervreemding en verlies vallen hun sowieso al ten deel wanneer zij als immigranten in een nieuwe leefomgeving arriveren. De open samenleving dient hen vervolgens duidelijk te maken welke spelregels er gehanteerd worden en hoe hier waarden als respect en rechtvaardigheid ingevuld worden. Maar dat is niet altijd gemakkelijk. Want ook wij zijn bezig met het zoeken naar nieuwe ordeningsprincipes en het vinden van een basis voor onderling vertrouwen en solidariteit. De vragen die we aan allochtonen of nieuwkomers stellen, zijn niet specifiek en gelden eigenlijk voor iedereen. We moeten ze ook aan onszelf stellen. Hoe belangrijk vinden we ons eigen waardenpatroon nog? Welke invulling geven we er aan? Sommige waarden blijken stevig opgepoetst te moeten worden voordat we ze aan anderen als richtinggevend kunnen meegeven. Of zoals Scheffer (2008: 96) het formuleert: '(...) onthechting aan de bovenkant wordt weerspiegeld in een onthechting aan de onderkant van de samenleving.' Hoeveel culturele en etnische verscheidenheid kan een samenleving aan zonder uiteen te vallen? Het is een vraag die

wordt uitvergroot in grote steden. Wat betekent het voor een stad als leefgemeenschap wanneer omvangrijke groepen mensen met heel verschillende achtergronden daar hun domicilie kiezen? Veelzeggend is in dit verband de uitspraak van de eerste burger van Amsterdam bij zijn aantreden in 2001. De burgemeester parafraseerde zijn belangrijkste opdracht voor de hoofdstad als: 'de boel een beetje bij elkaar houden'. Daarbij doelde hij op de grote etnische, culturele en religieuze verscheidenheid die zich in zijn stad steeds nadrukkelijker openbaarde. In een aantal gevallen leidde dat tot een groeiende sociale onrust (Huiteima et al., 2006).

Zo gezien wordt de lat voor sport op dit vlak erg hoog gelegd. Bovendien doen zich situaties voor waarbij sportontmoetingen eerder leiden tot sociale onrust en tegenstellingen dan tot wederzijds begrip of respect.

1.3 Verbinden!

Bewijzen deze ontwikkelingen het vaak gehoorde standpunt dat de sociale cohesie terugloopt? Onze samenleving brokkelt niet zo maar af. In zo'n situatie ontstaan er tegenkrachten die samenhang en eenheid weer versterken. Sport wordt in dat verband vaak genoemd (Breedveld, 2003). Het samenbindende vermogen van een gemeenschap wordt meestal met de term sociale cohesie aangeduid. Een van de grondleggers van de sociologie, de Fransman Emile Durkheim, duidt sociale cohesie aan als de 'zwaartekracht' die instituties ontwikkelen. De bindingskracht van een sociaal systeem is gebaseerd op een collectief bewustzijn dat ligt opgeslagen en wordt overgedragen door verbanden als het gezin, de vereniging, de school, de kerk en natuurlijk door de natie of staat zelf. Sociale cohesie bestaat tussen (groepen) mensen die zich met elkaar verbonden voelen. Dat kan op emotionele en affectieve gronden zoals binnen het gezin en de familie, maar ook op etniciteit, levensbeschouwing en een gedeelde cultuur. De invloed van de vertrouwde kaders neemt zoals gezegd af. Het traditionele gezin is geen standaard meer en wij besteden onze vrije tijd heel

anders dan onze ouders.

De secularisering heeft de betekenis van de kerk als verbindend orgaan verminderd.

De sociale mobiliteit is

De sportverenigingen hebben zich in de loop der tijd grotendeels ontdaan van hun klassengebondenheid en 'zware' confessionele tooi

toegenomen. Vergeleken met hun ouders kunnen kinderen snel stijgen of dalen op de maatschappelijke ladder. Maatschappelijke posities werden voorheen verdeeld op basis van traditie of behoorden toe aan bepaalde klassen. Thans worden die verworven op grond van kennis, prestaties en geschiktheid. Die meritocratische elementen zijn goed herkenbaar in de wedstrijd sport als systeem. Sport fungeert als een voorbeeld van hoe het er in de 'echte samenleving' aan toe zou moeten gaan. Want in de echte samenleving spelen bij de verdeling van posities ook elementen als machtshandhaving en economische bevoordeling mee.

Tegenover het afkalven van de invloed van de traditionele 'zware' verbanden staat de opkomst van de 'lichte' gemeenschappen (Hurenkamp & Duyvendak, 2004). Mensen groeperen zich rondom maatschappelijke thema's als zorg voor het milieu, leefbaarheid, opvoeding en humanitaire hulp. Het 'lichte' bestaat erin dat mensen gemakkelijk kunnen toetreden en uittreden en dat de feitelijke betrokkenheid veelal tijdelijk is. De organisatievorm waarin men samenwerkt, heeft dientengevolge meestal een beperkte houdbaarheid. De nieuwe verbanden bewijzen echter dat mensen zich nog steeds verenigen om gezamenlijk iets te realiseren en zo hun betrokkenheid bij de samenleving laten blijken. Zij tonen wat hen drijft en verbindt. Sportverenigingen lijken in verschillende opzichten op 'lichte' verbanden, hoewel ze dat een eeuw geleden zeker niet waren. In die periode is er heel wat veranderd. De sportverenigingen hebben zich in de loop der tijd grotendeels ontdaan van hun klassengebondenheid en 'zware' confessionele tooi. Het zijn verbanden waar mensen zich graag bij

aansluiten en waar het merendeel van de leden zich belangeloos voor elkaar en anderen inzet. Maar niet meer een mensenleven lang, zoals vroeger. Maar liefst één op de drie volwassenen in ons land is aangesloten bij een sportvereniging. Voor de jeugd van zes tot elf jaar ligt dat nog veel hoger: bijna driekwart is lid van een sportvereniging (Kamphuis & Van den Dool, 2008). De sport met zijn fijnmazige netwerk van sportverenigingen strekt zich uit tot in de kleinste gemeenten van ons land. Verenigingen kunnen beschouwd worden als geïnstitutionaliseerde ontmoetingsplaatsen om te sporten en waar burgerschap en eigen verantwoordelijkheid vorm krijgen. Sportverenigingen en andere op basis van vrijwilligheid geformeerde organisaties vormen het fundament van de *civil society*. Het is Putnam (2000) geweest die op het grote belang van vrijwillige organisaties voor het verwerven van sociaal kapitaal en hun rol voor het maatschappelijk functioneren heeft gewezen.

Er is tot nu toe vooral gesproken over sociale cohesie in de positieve zin van het betrokken zijn op elkaar, sociale cohesie als een noodzakelijke verbondenheid van mensen die een samenleving vormen. Maar de sociale cohesiemedaille heeft twee kanten. Sociale cohesie kan ook werken als een mechanisme dat groepsgrenzen accentueert en versterkt. Binding betekent tegelijkertijd (onder)scheiding ten opzichte van anderen (Schuyt, 1997); twee voetbalverenigingen in één dorp en het verschijnsel is duidelijk. Loyaliteit aan de ene groep staat steun voor de andere in de weg. Op het niveau van de samenleving kan zo iets leiden tot het creëren van een vijandbeeld of het aanwijzen van groepen als zondebok. Wanneer het groepsgevoel en de onderlinge verbondenheid uitsluitend naar binnen gekeerd is en de vorm aanneemt van structurele uitsluiting van andere groepen, is een omslagpunt bereikt. Een dusdanige verbondenheid met en oriëntatie op de eigen groep leidt dan tot vermindering van cohesie in het grotere verband.

Verschillende bijdragen in deze bundel tasten de grenzen van in- en uitsluitingmechanismen binnen de sport en met name de georganiseerde sport af.

1.4 Een veelkleurig palet

De artikelen die hier samengebracht zijn, representeren de huidige stand van de wetenschappelijke kennis over integratie en etniciteit in relatie tot sport. In beschrijvend opzicht wordt materiaal gepresenteerd dat voorziet in de behoefte aan betrouwbare basisgegevens. Onderzoeksbevindingen worden ook gebruikt om hypothesen en theorieën te toetsen. Daarmee kunnen opvattingen als vooroordelen ontmaskerd worden. Het stelt ons ook in staat al te hoge ambities en verwachtingen ten aanzien van maatregelen of interventies naar een realistisch niveau te brengen. Dat maakt deze bundel in meer dan één opzicht tot een veelkleurig palet. Bezien naar de gehanteerde methoden en technieken bestrijken de artikelen de volle methodische bandbreedte. Van grootschalige *surveys* waarop statistische analyses zijn verricht, tot *single casestudies* waarbij kwalitatieve interpretatie voorop staat.

Dezelfde breedte is er ook qua thematiek. Er is veel aandacht voor het verband tussen sportdeelname in algemene zin en de verschillende dimensies van sociale cohesie. Verschillende artikelen belichten de rol van verenigingen in het proces van integratie en laten zien hoe leden, de ouders en het kader dat ervaren. Ook de invloed van de media voor de beeldvorming over etniciteit komt aan bod.

Verder is een viertal verenigingsportretten opgenomen als concretisering van de centrale thematiek in de bundel. De portretten zijn het product van een groot meerjarig onderzoek over de betekenis van de sportvereniging voor de multiculturele samenleving, dat met steun van NWO is verricht. Over dit project zijn reeds verscheidene publicaties verschenen en in deze bundel worden er ook resultaten van het onderzoek gepresenteerd (Janssens et al., H. 5). De verenigingsportretten laten zien hoe het er aan toegaat bij

een (multiculturele) vereniging tijdens een 'doorsnee sportweek'. Het materiaal voor de beschrijvingen is verzameld met behulp van participerende observatie en interviews met betrokkenen. De verenigingsportretten leveren verrassende doorkijkjes in de processen van verwerving van sociale steun. Zij geven ook een indringend beeld van de interetnische verhoudingen in de kleedkamer, de kantine en op het veld of in de zaal.

Het karakter van deze bundel maakt dat de hoofdstukken los van elkaar gelezen kunnen worden. In het laatste hoofdstuk van deze bundel (H. 12) wordt de balans van de voorgaande bijdragen opgemaakt. De titel ervan licht een tipje van de sluier op: *Sport maakt verschil*.

Literatuur

- Breedveld, K. (2003).** Sport en cohesie: de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal. In K. Breedveld (red.) *Rapportage sport 2003* (pp. 247-285). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dotulong, Julia & Westbroek, Ineke (2005).** Hadi Futbol oynayalım! (Laten we gaan voetballen). *NRC Handelsblad*, Zaterdags bijvoegsel, 18 juni 2005.
- Elias, Norbert & Dunning, Eric (2007).** *Sport en spanning. De zoektocht naar sensatie in de vrije tijd.* Amsterdam: Bert Bakker.
- Huitema, D. et al. (2006).** *De boel bij elkaar houden. Essays naar aanleiding van het Festival der Bestuurskunde.* Amsterdam: Rozenberg.
- Hurenkamp, M. & Duyvendak J. W. (2004).** *Kiezen voor de kudde.* Amsterdam: Van Gennip.
- Kamphuis, C. & Dool, R. van den (2008).** Sportdeelname. In K. Breedveld, C. Kamphuis & A. Tiessen-Raaphorst (red.) *Rapportage Sport 2008* (pp.74-101). Den Haag/'s Hertogenbosch: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.
- Luitzen, J. (2008).** *Van Dale Atletiek- en turnwoordenboek.* Utrecht/Antwerpen: Van Dale.
- Putnam, R. (2000).** *Bowling alone: the collapse and revival of American community.* New York: Simon & Schuster.
- Scheffer, P. (2007).** *Het land van aankomst.* Amsterdam: De Bezige Bij.
- Schuyt, K. (1997).** *Sociale cohesie en sociaal beleid.* Amsterdam: De Balie.
- Tan, Humberto (2000).** *Het Surinaamse legioen.* Schoorl: Conserve.
- Verweel, P. (2007).** *Respect in en door sport.* Amsterdam: SWP.

2 SPORT, CULTUUR EN SOCIALE COHESIE

2 SPORT, CULTUUR EN SOCIALE COHESIE¹

Andries van den Broek en Annet Tiessen-Raaphorst
(Sociaal en Cultureel Planbureau)

Samenvatting

In het sport- en cultuurbeleid is de impliciete en positieve gedachte dat meer deelname aan en contact door sport of cultuur tot meer sociale cohesie leidt, en tot interetnische binding in het bijzonder. De onderbouwing van deze gedachte kent echter drie knelpunten: ten eerste is nog weinig onderzocht of deze effecten er zijn en in welke richting de 'causale pijl' gezet mag worden, ten tweede is er zelden aandacht voor de doelmatigheid van het ingezette middel en ten derde is er weinig aandacht voor specificatie via welke mechanismen en onder welke condities sport of cultuur die externe effecten genereert.

Onderzocht is of en in hoeverre vijf aspecten van sociale cohesie (identificatie met Nederland, vertrouwen, interetnisch contact, respect voor/door moslims, gevoelswarmte) met aspecten van sport- en cultuurdeelname samenhangen. Dat doen we door te bezien of de mate waarin individuen op de aspecten van sociale cohesie 'scoren' verband houdt met de mate waarin ze aan cultuur en sport deelnemen. Dit wordt per etnische groep (Turken, Marokkanen, Surinamers en autochtonen) vastgesteld.

Meer deelname aan cultuur en meer deelname aan sport gaan in alle vier onderzochte etnische groepen hand in hand met meer interetnische vrijetijdscontacten. Daarbij is de causale richting onduidelijk en kan bovendien een achterliggende derde factor de oorzaak van de gevonden samenhangen zijn. Verder is er nauwelijks samenhang tussen deze vormen van vrijetijdsbesteding en de hier onderzochte aspecten van sociale cohesie.

2.1 Inleiding

Het wat, hoe en met wie van vrijetijdsbesteding

Vrijetijdsbesteding geeft een bijzondere mogelijkheid om dieper in te gaan op het fenomeen sociale cohesie. In je vrije tijd kun je meer dan in gebonden situaties (werk, school) kiezen *wat* je doet, *hoe* en *met wie*. De manier waarop mensen het wat, hoe en met wie van hun vrijetijdsbesteding inrichten, laat zien in welke vorm en in welke mate sociale cohesie in de samenleving gestalte gekregen heeft. Kies je in je vrije tijd vooral voor individualistische activiteiten of onderneem je dingen samen met anderen? Indien het laatste het geval is, hoe geef je die gezamenlijke activiteiten dan vorm? Zijn daarin ad hoc verbanden maatgevend, langdurige vriendschappen of georganiseerde verbanden als sportverenigingen en muziekensembles? En met wie ga je in je vrije tijd om? Alleen met 'ons soort mensen', of juist met vogels van diverse pluimage?

Daarnaast zou de vrijetijdsbesteding ook oorzakelijk met sociale cohesie verband houden. In het sportbeleid is er momenteel grote belangstelling voor het (veronderstelde) effect van de deelname aan sport op sociale cohesie. Door te sporten of door een gedeelde voorliefde voor sportevenementen kom je met mensen in contact die je anders misschien niet ontmoet zou hebben. Hetzelfde kan gezegd worden over cultuurbeleid: samen muziek maken of naar een muziek-evenementen gaan, zou een meerwaarde hebben voor sociale binding. De impliciete en positieve gedachte daarbij is dat meer contact tot meer sociale cohesie leidt. Met de groeiende urgentie van het integratievraagstuk groeit in beleidskringen de aandacht voor het veronderstelde effect van de vrijetijdsbesteding op sociale cohesie in het algemeen en op interetnische binding in het bijzonder. Beleidsaspiraties van sportbeleid zijn mede in termen van sociale cohesie en integratie verwoord, zoals het programma *Meedoen* (VWS, 2005; 2008). Uit dergelijke beleidsaspiraties, niet alleen op het gebied van sport, maar ook bij cultuur, spreekt de hoopvolle gedachte dat een grotere deelname als neveneffect een bijdrage levert aan sociale cohesie in multi-etnisch Nederland. Of deze veronderstelde relatie werkelijkheid is, is echter nog weinig onderzocht.

Onderzoeksopzet

Gegevens uit het onderzoek 'Leefsituatie Allochtone Stedelingen' (zie daarover: Van den Broek & Keuzenkamp, 2008) bevatten informatie over sportdeelname² en cultuurdeelname. Daarnaast bevat het bestand gegevens die met sociale cohesie in verband kunnen worden gebracht. In dit hoofdstuk gebruiken we vijf aspecten van sociale cohesie waarvan wordt onderzocht of en in hoeverre ze met vrije tijd samenhangen. Deze aspecten zijn: de mate waarin men zich met Nederland identificeert (in plaats van met de eigen etnische groep), het vertrouwen in andere mensen, de gevoelswarmte tussen allochtonen en autochtonen, de mate waarin men respect voor en door moslims ervaart (in de ogen van Turken en Marokkanen respectievelijk van autochtonen) en de mate waarin allochtonen en autochtonen in hun vrije tijd met elkaar omgaan (zie de concrete vraagformulering in onderstaand kader). Deze vijf aspecten hebben vooral betrekking op binding tussen etnische groepen ('*bridging*', Putnam 2000), minder op de samenhang binnen die groepen ('*bonding*', Putnam 2000). Hoewel sociale cohesie meer een kenmerk van een samenleving is dan van individuen, geven individuele inschattingen toch een beeld van sociale cohesie.

Vraagformulering met betrekking tot de vijf aspecten van sociale cohesie in het survey Leefsituatie Allochtone Stedelingen (2004/2005)

Identificatie met Nederland

De volgende vraag werd per etnische groep specifiek gesteld, hier volgt de vraag zoals voorgelegd aan iemand met een Turkse achtergrond: Hoe voelt u zich: meer Turk of meer Nederlander? (helemaal Turk; meer Turk dan Nederlander; evenveel Turk als Nederlander; meer Nederlander dan Turk; helemaal Nederlander)

Vertrouwen

Vindt u dat over het algemeen de meeste mensen wel te vertrouwen zijn of vindt u dat men niet voorzichtig genoeg kan zijn in de omgang met mensen? (wel te vertrouwen; je kan niet voorzichtig genoeg zijn)

Gevoelswarmte allochtonen-autochtonen

Hoe denkt u over verschillende bevolkingsgroepen? Stel u zelf een thermometer voor waarop u dit kunt aangeven. U mag iedere temperatuur tussen 0 en 100 graden gebruiken; 100 graden betekent zeer positieve gevoelens en 0 graden zeer negatieve gevoelens. U mag het helemaal zelf bepalen. U kunt verschillende temperaturen geven maar ook dezelfde.

Respect voor/door moslims

In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling:

Turken en Marokkanen: De meeste Nederlanders hebben respect voor de islamitische cultuur.

Autochtonen: De meeste moslims in Nederland hebben respect voor de Nederlandse cultuur.

(helemaal mee eens; mee eens; niet mee eens, niet mee oneens; mee oneens; helemaal mee oneens)

Vrijtijdscontacten allochtonen-autochtonen

Allochtonen: Gaat u in uw vrije tijd vaak, soms of nooit om met (witte) Nederlanders?

Autochtonen: Gaat u in uw vrije tijd vaak, soms of nooit om met allochtone Nederlanders?

(ja, vaak; ja, soms; nee, nooit)

De analyses hebben betrekking op Turkse, Marokkaanse, Surinaamse en autochtone stedelingen tussen 15 en 64 jaar. In de winter 2004/2005 zijn in de vijftig grootste Nederlandse gemeenten mondelinge vraaggesprekken gevoerd met circa achthonderd personen uit elk van die groepen. De keuze voor deze vier groepen is, behalve door de pragmatische reden van beschikbaarheid van gegevens, ingegeven door de wens om het verband tussen vrijetijdsbesteding en binding onder zowel allochtonen als autochtonen te onderzoeken (binding is geen eenzijdig proces), alsook door de wens om binnen allochtonen onderscheid te kunnen maken tussen een groep die wat dichter bij de Nederlandse samenleving staat (Surinamers) en groepen die daar wat verder vanaf staan (Turken en Marokkanen).

Leeswijzer

In dit hoofdstuk is niet de mate van sociale cohesie aan de orde, maar de vraag of en in hoeverre aspecten van sociale cohesie met aspecten van de vrijetijdsbesteding samenhangen. Dat wordt hier afgelezen door te

bezien of de mate waarin individuen op de aspecten van sociale cohesie 'scoren' verband houdt met de mate waarin ze aan cultuur en sport deelnemen. Dit wordt per etnische groep vastgesteld, zodat steeds per groep duidelijk wordt of er al dan niet een verband bestaat. Concreet gaat het bijvoorbeeld om de vraag of het zo is dat Turken zich meer Nederlander voelen naarmate ze meer sporten, of dat autochtonen in hun vrije tijd meer met allochtonen omgaan naarmate ze cultureel actiever zijn.

Deze verkenning begint met een uiteenzetting van de mogelijkheden en beperkingen om de samenhang tussen sociale cohesie en vrijetijdsbesteding te onderzoeken. Daarbij schetsen we de vijf onderzochte aspecten van sociale cohesie: de mate waarin men zich identificeert met het land waarin men leeft, elkaar vertrouwt, waardeert, respecteert en in vrije tijd etnische grenzen overbruggt (2.2). Vervolgens beschrijven we sportdeelname (2.3) en cultuurparticipatie (2.4) door vier etnische groepen en brengen die met aspecten van sociale cohesie in verband. In de slotparagraaf (2.5) analyseren we tegelijk de samenhang van cultuurparticipatie en sportdeelname met sociale cohesie, om te bezien of en in welke verhouding die twee vormen van vrijetijdsbesteding (gecontroleerd voor onderling doorkruisende effecten van opleiding, leeftijd, arbeidsmarktpositie en migratiegeneratie) met sociale cohesie verband houden.

2.2 Sociale cohesie verder uitgewerkt

Causaliteit? Over de interpretatie van samenhang tussen cohesie en vrijetijdsbesteding

Het is nog weinig onderzocht of de deelname aan sport en/of cultuur als neveneffect een bijdrage levert aan sociale cohesie in multi-etnisch Nederland. Daarnaast is het theoretisch nog niet onderbouwd in welke richting de 'causale pijl' gezet mag worden.

De beleidstheorie vertrekt vanuit de gedachte dat een samenhang tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie gezien kan worden als bijdrage van bijvoorbeeld cultuur- en sportdeelname aan het schragen van maatschappelijke binding en gemeenschapsgevoel. Vooralsnog is dit effect op sociale cohesie echter een onbewezen aanname. Die aanname wordt bovendien niet algemeen gedeeld. Sociale cohesie geldt in bewegings- en gezondheidsonderzoek niet als uitvloeisel maar veeleer als aanjager van bewegen (Lindström et al., 2003; McNeill et al., 2006; Kamphuis et al., 2007).

Wellicht ligt de waarheid in het midden en beïnvloeden vrijetijdsbesteding en sociale cohesie elkaar wederzijds. Ook in dat geval is vrijetijdsbesteding, conform de beleidstheorie, een potentieel aangrijpingspunt voor beleid ter bevordering van de sociale cohesie. En andersom zouden beleidsinitiatieven ter bevordering van sociale cohesie dan ook positief uit kunnen pakken voor de cultuur- en sportdeelname van de bevolking in het algemeen en van allochtone groepen in het bijzonder.

Ten slotte kan het ook nog zo zijn dat de gevonden verbanden schijnverbanden zijn, in de zin dat vrijetijdsbesteding en sociale cohesie beide blootstaan aan de invloed van een achterliggende derde factor. Deels wordt dat in de analyse ondervangen door enkele persoonskenmerken te controleren. Maar er kan een niet-onderzochte derde factor zijn. Een interpretatie langs die lijn is dat zowel meer deelname aan cultuur en sport als meer sociale cohesie voortvloeien uit een zekere openheid van geest, die er toe uitnodigt om er op uit te gaan om dingen te doen en om anderen te ontmoeten. Binnen diezelfde gedachte is dan bijvoorbeeld een grotere oriëntatie op eigen media onder allochtonen niet zozeer de oorzaak van een geringere identificatie met Nederland, maar zijn beide deel van een onderliggend, meer op het 'eigene' georiënteerd, patroon.

Naast dit gebrek aan duidelijkheid over causaliteit benoemen McCarthy et al. (2004) nog twee andere zwakke punten in de bestudering van effecten van cultuur. Er is zelden aandacht voor de doelmatigheid van het

ingezette middel. In relatie tot dit hoofdstuk bijvoorbeeld voor de vraag of sociale cohesie het efficiëntst via cultuur, sport of iets anders bevorderd kan worden. Ten derde is er weinig aandacht voor specificatie via welke mechanismen en onder welke condities cultuur of sport externe effecten genereert. Een verkenning van Nederlandse literatuur over de relatie tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie leert dat die Amerikaanse observaties ook hier geldig zijn (o.a. Breedveld, 2003; Breedveld & Van der Meulen, 2003; Duyvendak & Krouwel, 1999; Verweel et al., 2005; Verweel, 2008). In het nog lopende programma *Meedoen Alle Jeugd door Sport* (2006-2011) wordt wel gevolgd of er externe effecten van de stimulering van sportdeelname onder allochtonen zijn. De contacten tussen allochtonen en autochtonen blijken veelal beperkt te blijven tot de verenigingscontext. Daarbuiten wordt de vriendengroep vooral bepaald door de schoolsituatie en de wijk waarin men woont (Hoekman et al., 2008).

De vijf aspecten van sociale cohesie binnen de vier etnische groepen

De vijf aspecten van sociale cohesie zoals in de inleiding genoemd, bekijken we eerst per etnische groep. Allochtonen blijken zich niet overwegend vooral Nederlander te voelen (tabel 1). Bijna de helft van de Turken voelt zich (helemaal of meer) Turk, veertig procent van de Marokkanen voelt zich (helemaal of meer) Marokkaan. Bij Surinamers voelt 'slechts' 25 procent zich primair Surinamer (zie Dagevos et al., 2007). Niettemin hebben allochtonen overwegend positieve gevoelens over autochtonen. Omgekeerd zijn de gevoelens van autochtonen voor allochtonen wat lauwer. De gevoelens van allochtonen onderling zijn overigens eveneens hooguit lauw te noemen (zie Gijsberts & Vervoort, 2007). Allochtonen stellen minder vertrouwen in andere mensen dan autochtonen. Wanneer het vertrouwen in andere mensen als een beïnvloedende factor gezien wordt, vormt het geringere vertrouwen onder allochtonen mogelijk een rem op hun geneigdheid tot binding met andere groepen. De mate waarin moslims en autochtonen over en weer respect voor elkaars cultuur ervaren, ontloopt elkaar weinig. In alle gevallen is de groep die het ermee eens is dat de eigen cultuur door de meeste 'anderen' gerespecteerd wordt de grootste groep, al is dat nooit een meerderheid.

Tabel 1
Aspecten van sociale cohesie naar etnische groep (in procenten en schaalwaardes 0-100)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
identificatie met Nederland (%)				
helemaal ...	19	17	8	.
meer ... dan Nederlander	30	23	17	.
evenveel ... als Nederlander	40	43	46	.
meer Nederlander dan ...	9	13	20	.
helemaal Nederlander	3	3	10	.
vertrouwen in andere mensen (%)				
wel te vertrouwen	35	41	31	60
je kan niet voorzichtig genoeg zijn	65	59	69	40
waardering allochtonen-autochtonen (0-100)				
gevoelenswarmte van 0-100 graden	68	70	71	55
respect voor/door moslims (%)				
helemaal mee eens	8	10	.	5
mee eens	48	40	.	38
niet mee eens, niet mee oneens	18	18	.	20
mee oneens	20	26	.	26
helemaal mee oneens	6	6	.	12

Tabel 1
Aspecten van sociale cohesie naar etnische groep (in procenten en schaalwaardes 0-100)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
vrijetijdscontacten allochtonen-autochtonen (%)				
ja, vaak	29	37	56	16
ja, soms	43	36	29	38
nee, nooit	28	27	15	46
. = niet gevraagd				
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)				

In de mate waarin autochtonen en allochtonen in hun vrije tijd contacten met elkaar onderhouden, doen zich grote verschillen voor. Surinamers hebben meer contact met autochtonen dan Turken en Marokkanen. Omgekeerd hebben autochtonen in hun vrije tijd nog weer minder contact met allochtonen, hetgeen deels is terug te voeren op een kleinere trefkans: er zijn, ook in de vijftig grootste gemeenten, nu eenmaal minder allochtonen dan autochtonen. Bovendien wonen allochtonen veelal bijeen in enkele stadsdelen, hetgeen de kans dat autochtonen contact met allochtonen onderhouden verder verkleint. Er is daarbij een bescheiden samenhang tussen contacten in de vrije tijd en de gevoelswarmte over de ander. Allochtonen en autochtonen denken iets positiever over elkaar naarmate ze meer met elkaar omgaan (Van den Broek & Van Ingen, 2008).

2.3 Sport en sociale cohesie

Sportdeelname

Hollandse kinderen krijgen het lid zijn van een sportvereniging als het ware met de paplepel ingegoten. Allochtone kinderen krijgen beduidend minder van dat 'sportief kapitaal' (Bourdieu, 1978) mee, voor hen zijn sporten en lid zijn van een sportvereniging minder vanzelfsprekend. Hun ouders sporten niet, en ze zijn meestal niet zo bekend met het instituut van de sportvereniging. Allochtone stedelingen nemen minder deel aan sport dan autochtone stedelingen (tabel 2). Vooral Turken en Marokkanen sporten minder (vgl. Kamphuis & Van den Dool, 2008; Janssens, 1999; Duyvendak et al., 1998; Scheerder & Vanreusel, 2002), waarbij de verschillen vooral zichtbaar zijn bij de eerste generatie. Maar niet alleen onder ouderen, ook tussen kinderen bestaan aanzienlijke verschillen, vooral bij meisjes (vgl. Frelie et al., 2007). De verschillen tussen de etnische groepen zijn bij de vrouwen eveneens groter dan bij de mannen (vgl. Elling, 2002).

Tabel 2
Sportdeelname naar etnische groep (in procenten)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
allen	33	37	47	58
eerste generatie	27	31	40	
tweede generatie	50	55	64	
mannen	39	43	52	60
vrouwen	26	29	43	56
15-24 jaar	48	56	63	71
25-44 jaar	32	34	47	62
45-64 jaar	17	16	34	48
max. basisonderwijs	21	17	30	31

Tabel 2
Sportdeelnamea naar etnische groep (in procenten)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
vbo/mavo/vmbo	40	46	39	41
mbo/havo/vwo	39	53	54	60
hbo/wo	53	58	61	73
gezinsinkomen tot 1000 euro p/maand	25	27	35	64
gezinsinkomen 1000-1500 euro p/maand	24	27	36	40
gezinsinkomen 1500-2250 euro p/maand	31	35	38	44
gezinsinkomen > 2250 euro p/maand	46	40	56	64
geen betaald werk	29	29	42	52
betaald werk	37	46	49	60

a minimaal twaalf keer sporten in het jaar voorafgaand aan het LAS-interview
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)

Deze vier etnische groepen zijn verschillend in samenstelling qua sociaaldemografische kenmerken, die van invloed kunnen zijn op hun deelname aan sport. Wanneer gecontroleerd wordt voor geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, netto gezinsinkomen en werkzaamheid blijken Turken en Marokkanen nog steeds achter te blijven in hun sportdeelname. Surinamers nemen na controle even vaak deel aan sport als autochtonen. Wanneer alleen gekeken wordt naar de sportdeelname door de tweede generatie allochtonen (met controle voor bovengenoemde kenmerken), is er geen verschil meer tussen de allochtone groepen en de autochtonen (zie ook Breedveld & Van den Broek, 2008). Dat stemt hoopvol voor de toekomst. Als de stijging van het opleidingsniveau onder allochtonen doorzet, mag verwacht worden dat de genoemde verschillen tussen autochtonen en allochtonen op den duur verminderen. Men moet er echter rekening mee houden dat ze wellicht nooit helemaal verdwijnen. Zo zijn onder autochtonen de verschillen in sportdeelname naar opleiding of inkomen de afgelopen twintig jaar tamelijk hardnekkig gebleken (Kamphuis & Van den Dool, 2008). Daar komt de culturele lading van gemengde publieke locaties bij, die voor islamitische vrouwen een belemmering blijft om te sporten.

Lidmaatschap van sportverenigingen

In het lidmaatschap van sportverenigingen komt een nog scherper verschil tussen autochtonen en allochtonen naar voren dan in de sportdeelname zelf. Een op de drie autochtonen van 15-64 jaar is lid van een sportvereniging (tabel 3), bij de allochtonen is dat maar een op de vijf (Marokkanen en Surinamers) of zelfs een op de zeven (Turken). Daarnaast geldt dat mannen, jongeren, hoogopgeleiden, werkenden en mensen met relatief hoge inkomens³ vaker lid zijn. Deze verschillen zijn bij het verenigingslidmaatschap van allochtonen groter dan bij het sporten als zodanig.

Tabel 3
Lidmaatschap van een sportvereniging naar etnische groep (in procenten)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
allen	14	18	22	37
eerste generatie	10	14	17	
tweede generatie	28	32	35	
mannen	20	23	29	38
vrouwen	8	12	15	35

Tabel 3
Lidmaatschap van een sportvereniging naar etnische groep (in procenten)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
15-24 jaar	24	31	34	50
25-44 jaar	14	16	22	39
45-64 jaar	4	6	12	28
max. basisonderwijs	7	6	7	22
vbo/mavo/vmbo	13	26	20	30
mbo/havo/vwo	22	23	26	36
hbo/wo	31	37	32	44
gezinsinkomen tot 1000 euro p/maand	9	6	11	34
gezinsinkomen 1000-1500 euro p/maand	10	10	11	24
gezinsinkomen 1500-2250 euro p/maand	13	17	20	29
gezinsinkomen > 2250 euro p/maand	21	29	27	39
geen betaald werk	10	12	17	29
betaald werk	19	25	25	38

Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)

Wanneer gecontroleerd wordt voor geslacht, leeftijd, opleidingsniveau, netto gezinsinkomen en werkzaamheid zijn Turken en Marokkanen nog steeds minder vaak lid van een sportvereniging dan autochtonen. Surinamers zijn na controle wel even vaak lid. Wanneer de tweede generatie wordt uitgelicht (en gecontroleerd voor achtergrondkenmerken) dan zijn Marokkanen en Surinamers even vaak lid van een sportvereniging als autochtonen. Turken van de tweede generatie zijn minder vaak lid (zie ook Breedveld & Van den Broek, 2008).

Degenen die in clubverband sporten, is gevraagd naar de etnische achtergrond van de andere leden van de club waartoe men behoort. 'Club' is daarbij niet ingeperkt tot de sportvereniging, maar kan ook verwijzen naar bijvoorbeeld een sportschool of een fitnesscentrum (tabel 4). Marokkaanse en vooral Turkse sporters sporten vaker dan Surinamers bij een club met voornamelijk niet-westerse leden. Surinamers sporten vaker in een gemengd gezelschap.

Tabel 4
Etnische samenstelling van het ledenbestand van de betrokken sportclubs, naar etnische groep (in procenten van de sporters die zich voor hun sport lid voelen van een club)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
voornamelijk westers	42	38	31	-
voornamelijk eigen groep	12	6	4	78
half westers / half eigen groep	7	6	6	19
diverse groepen	39	50	59	3
	100	100	100	100

Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)

In alle etnische groepen zijn de sporters die lid zijn van een sportvereniging, vaker lid van een club met overwegend westerse leden dan de sporters die lid zijn van bijvoorbeeld een fitnesscentrum. Sportverenigingen zijn kennelijk 'blanker' dan sportscholen (Breedveld & Van den Broek, 2008).

Sportdeelname en sociale cohesie

Zoals hiervoor is beschreven, is sportdeelname ongelijk over de etnische groepen verdeeld. Onder autochtonen ligt die het hoogst, onder Turken en Marokkanen het laagst. Hetzelfde patroon doet zich voor bij sportlidmaatschappen. Controle voor opleidingsniveau en migratiegeneratie maakt die verschillen wel kleiner, maar niet ongedaan. Bestaat er conform de beleidsverwachting binnen de verschillende etnische groepen een relatie van sportdeelname en -lidmaatschap met sociale cohesie? Dat is maar zeer ten dele het geval, na controle eigenlijk alleen bij identificatie met Nederland en bij interetnische vrijtijdscontacten (tabel 5).

Tabel 5 Verband tussen sportdeelname en sociale cohesie naar etnische groep (gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, betaald werk en bij allochtonen voor migratiegeneratie)								
	Turken		Marokkanen		Surinamers		autochtonen	
w = waargenomen / g = gecontroleerd	w	g	w	g	w	g	w	g
identificatie met Nederland								
frequentie sport	+	+	+	0	+	0	.	.
is lid sportvereniging/sportschool	++	+	+	+	0	0	.	.
vertrouwen in andere mensen								
frequentie sport	0	0	0	0	+	0	+	+
is lid sportvereniging/sportschool	0	0	0	0	0	0	0	0
gevoelswarmte allochtonen-autochtonen								
frequentie sport	0	0	0	0	0	0	+	0
is lid sportvereniging/sportschool	0	0	0	0	0	0	0	0
respect voor/door moslims								
frequentie sport	0	0	0	0	.	.	+	0
is lid sportvereniging/sportschool	0	0	0	0	.	.	0	0
vrijtijdscontacten allochtonen-autochtonen								
frequentie sport	++	++	++	+	++	++	+	+
is lid sportvereniging/sportschool	+	0	+	0	+	0	0	0
. = niet gevraagd								
0 = geen verband ($p \geq .05$); +/- = zwak verband ($p < .05$, $-.20 \leq \beta \leq .20$); ++/-- = duidelijk verband ($p < .05$, $\beta < -.20$ of $> .20$)								
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)								

Binnen elke etnische groep geldt dat wie meer sport ook meer interetnische vrijtijdscontacten heeft. Hier geldt het voorbehoud met betrekking tot causaliteit. Sportdeelname en interetnische vrijtijdscontacten kunnen beide uit een meer uithuizig leefpatroon voortkomen. Na controle houdt lidmaatschap van sportverenigingen geen verband met interetnische vrijtijdscontacten. Dit terwijl vanuit de beleidsgedachte juist een toegevoegde waarde aan het verenigingslidmaatschap wordt toegedicht.

Het tweede patroon is dat sportdeelname en sportlidmaatschap onder Turken en Marokkanen verband houdt met identificatie met Nederland. Naarmate Turkse stedelingen meer sporten c.q. lid zijn van een sportvereniging, is hun identificatie met Nederland sterker. Voor Marokkaanse stedelingen doet alleen het lidmaatschap ter zake. Buiten interetnische contacten gerekend, hangt sport onder Surinamers en autochtonen weinig samen met sociale cohesie. Sportdeelname houdt binnen de diverse groepen niet

of nauwelijks verband met vertrouwen in andere mensen, met de gevoelswarmte tussen allochtonen en autochtonen of met gevoelens van respect voor en door moslims.

Een tussentijdse conclusie luidt dat de analyse van deze gegevens weinig evidentie oplevert dat er een samenhang bestaat tussen sportdeelname en sociale cohesie. Deels is er geen samenhang, en waar die er wel is heerst onduidelijkheid over de interpretatie ervan.

2.4 Cultuurparticipatie en sociale cohesie

Het brede spectrum aan vormen van cultuurparticipatie is voor deze analyse in een vierdeling gevat. De gangbare driedeling in canonicke cultuurdeelname (bezoek musea, toneel, klassieke muziek), populaire cultuurdeelname (bezoek film, popmuziek, cabaret, musical en dance) en kunstbeoefening (tekenen, schilderen, musiceren, etc.) is aangevuld met de categorie informele cultuurdeelname. De achterliggende gedachte is dat door alleen naar 'westerse' cultuuruitingen te vragen, mogelijk een heel circuit aan allochtone cultuurdeelname in eigen kring ongezien zou blijven. Daarom is gevraagd naar het bijwonen van uitvoeringen van muziek en theater op feesten.

Deelname aan canonicke cultuur

Aan (westerse) canonicke cultuur (bezoek aan toneel, klassieke muziek of museum) hebben Turkse en Marokkaanse stedelingen het minst deel, autochtone stadsbewoners het meest, met een middenpositie voor Surinaamse stedelingen (tabel 6). Bij Marokkanen en vooral bij Surinamers is het canonicke cultuurbereik onder vrouwen hoger dan onder mannen. Het onderscheid naar leeftijd overlapt in belangrijke mate met dat naar migratiegeneratie. De verschillen tussen etnische groepen zijn onder jongeren kleiner dan onder ouderen. Waar canonicke cultuurbereik bij autochtonen wat hoger ligt onder ouderen, is dat verband met leeftijd onder de andere etnische groepen juist omgekeerd: hoe jonger, hoe meer canonicke cultuurparticipatie. Meer dan op levensfase is dit laatste terug te voeren op de mate van vertrouwdheid met de Nederlandse c.q. westerse cultuur en culturele canon. Binnen elke etnische groep geldt dat hoe hoger de genoten (of huidige) opleiding is en hoe beter men de Nederlandse taal machtig is, hoe groter het cultuurbereik.

Tabel 6 Deelname aan canonicke cultuur naar etnische groep (minstens één bezoek in afgelopen jaar, in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
allen	28	28	40	58
eerste generatie	25	23	37	-
tweede generatie	38	42	47	-
mannen	28	26	35	58
vrouwen	28	30	44	58
15-24 jaar	38	40	45	57
25-44 jaar	28	25	37	56
45-64 jaar	15	18	39	61
max. basisonderwijs	19	13	28	29
vbo/mavo/vmbo	27	30	31	36
mbo/havo/vwo	36	41	39	57
hbo/wo	53	49	67	78

Tabel 6 Deelname aan canonieke cultuur naar etnische groep (minstens één bezoek in afgelopen jaar, in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
spreekt goed Nederlands	34	35	40	58
spreekt redelijk Nederlands	23	15	--	--
spreekt matig Nederlands	21	16	--	--
spreekt slecht Nederlands	12	15	--	--
gezinsinkomen tot 1000 euro p/maand	20	21	33	64
gezinsinkomen 1000-1500 euro p/maand	21	18	30	43
gezinsinkomen 1500-2250 euro p/maand	28	31	35	47
gezinsinkomen > 2250 euro p/maand	36	37	47	67
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)				

Het bereik van canonieke culturele instellingen is onder allochtonen ook na controle (geslacht, leeftijd, opleiding, taalbeheersing en inkomen) nog aanzienlijk kleiner dan onder autochtonen, al zijn de verschillen kleiner geworden. Binnen de tweede generatie onderscheiden alleen de Turken zich nog (na controle) van de autochtonen.

Deelname aan populaire cultuur

Betreffen verschillen in cultuurdeelname vooral de cultuur met hoofdletter C, maar minder de populaire cultuur (cabaret, popconcert, dance, musical, film)? Dat ligt voor de hand, aangezien de populaire cultuur minder gebonden is aan westerse cultuur en daardoor een lagere drempel heeft. In alle etnische groepen is het percentage deelnemers aan populaire cultuur dan ook groter (tabel 7). Dat blijkt voornamelijk te komen door het bioscoopbezoek. De verschillen tussen etnische groepen blijven echter bestaan. Opnieuw verschillen Turken en Marokkanen het sterkst van autochtonen. Het grotere en wat gelijkere bereik van de populaire cultuur is deels te danken aan de grote aantrekkingskracht van die cultuur op de tweede generaties. Het bereik van het populaire cultuuraanbod is onder die generaties zelfs hoger dan onder autochtonen. Bij Turken en Marokkanen blijft de toeloop van vrouwen naar populaire cultuur wat achter op die van mannen. Binnen elk van de vier etnische groepen kent populaire cultuur meer bezoekers onder jongeren dan onder ouderen. Opvallend weinig oudere Turken en Marokkanen bezoeken uitingen van populaire cultuur. Vooral allochtonen met een goede beheersing van de Nederlandse taal voelen zich tot het populaire cultuuraanbod aangetrokken.

Tabel 7 Deelname aan populaire cultuur naar etnische groep (minstens één bezoek in afgelopen jaar, in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	Autochtonen
allen	55	48	73	79
eerste generatie	45	37	66	-
tweede generatie	83	87	91	-
mannen	60	50	74	78
vrouwen	49	46	73	79
15-24 jaar	83	83	90	96
25-44 jaar	55	42	76	80
45-64 jaar	17	16	56	69
max. basisonderwijs	30	21	46	50
vbo/mavo/vmbo	64	55	69	68

Tabel 7
Deelname aan populaire cultuur naar etnische groep (minstens één bezoek in afgelopen jaar, in procenten)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	Autochtonen
mbo/havo/vwo	76	71	84	82
hbo/wo	83	85	88	89
spreekt goed Nederlands	72	67	74	79
spreekt redelijk Nederlands	40	22	--	--
spreekt matig Nederlands	29	17	--	--
spreekt slecht Nederlands	17	6	--	--
gezinsinkomen tot 1000 euro p/maand	39	36	57	80
gezinsinkomen 1000-1500 euro p/maand	44	32	62	69
gezinsinkomen 1500-2250 euro p/maand	53	50	70	69
gezinsinkomen > 2250 euro p/maand	75	58	81	84

Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)

Net als bij canonieke cultuur worden ook bij populaire cultuur de verschillen in deelname tussen allochtonen en autochtonen kleiner na controle voor achtergrondkenmerken. Het bereik van populaire cultuur wordt geremd met het oplopen van de leeftijd, door een slechte beheersing van het Nederlands en door een laag inkomen. De waarneming dat tweede generatie allochtonen in grotere getale populaire cultuur bezoeken dan autochtonen houdt na controle geen stand. Het wegvallen van dit aanvankelijke verschil duidt erop dat er inderdaad sprake was van een vertekening op basis van leeftijd, doordat de gemiddelde leeftijd van de tweede generatie allochtonen lager is dan van (alle) autochtonen.

Deelname aan informele cultuur

Cultuurdeelname door allochtonen beperkt zich echter niet tot canonieke en populaire cultuur. Deelname aan culturele activiteiten in eigen kring spelen een belangrijke rol: er worden veel feesten met optredens georganiseerd buiten de gevestigde (westerse) instellingen van cultuur (Pires, 2001). De deelname aan informele cultuur zoals feesten met live muziek en met live theater (toneel, cabaret, stand-up) kent een heel andere verdeling over de etnische groepen dan de deelname aan canonieke en populaire cultuur (tabel 8). Deze vorm van deelname is veel minder scheef verdeeld, waarbij dit keer de autochtonen degene zijn die het minst deelnemen. Anderzijds heeft informele cultuurparticipatie onder allochtonen niet zoveel meer ingang gevonden dan onder autochtonen, dat het de ongelijkheid in canonieke en populaire cultuurdeelname compenseert. Bijzonder aan de informele cultuurdeelname is tevens dat de eerste generatie allochtonen hier in meerderheid deel aan heeft, wat ook is weerspiegeld in het geringe onderscheid naar leeftijd. Beheersing van het Nederlands en inkomen spelen bij deze vorm van cultuurdeelname een geringere rol. Zelfs opleidingsniveau brengt niet de gebruikelijke verschillen in de mate van participatie teweeg, met uitzondering van autochtonen, waar dit type feesten vooral iets voor hoger opgeleiden blijkt te zijn.

Tabel 8
Deelname aan informele cultuur naar etnische groep (minstens één bezoek in afgelopen jaar, in procenten)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
allen	66	59	68	60
eerste generatie	63	57	66	n.v.t.
tweede generatie	73	65	72	n.v.t.
mannen	65	53	68	62

Tabel 8 Deelname aan informele cultuur naar etnische groep (minstens één bezoek in afgelopen jaar, in procenten)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
vrouwen	66	65	68	57
15-24 jaar	72	66	72	72
25-44 jaar	66	59	66	66
45-64 jaar	57	46	67	47
max. basisonderwijs	59	46	56	28
vbo/mavo/vmbo	65	58	61	50
mbo/havo/vwo	72	70	73	58
hbo/wo	79	76	80	73
spreekt goed Nederlands	69	66	68	60
spreekt redelijk Nederlands	62	44	--	--
spreekt matig Nederlands	64	49	--	--
spreekt slecht Nederlands	56	54	--	--
gezinsinkomen tot 1000 euro p/maand	58	51	55	54
gezinsinkomen 1000-1500 euro p/maand	65	50	63	48
gezinsinkomen 1500-2250 euro p/maand	66	64	73	54
gezinsinkomen > 2250 euro p/maand	76	68	71	68
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)				

Na controle voor achtergrondkenmerken kent de informele cultuur onder Turken, Marokkanen en Surinamers nog steeds een groter bereik dan onder autochtonen. Bij de tweede generatie verschilt na controle alleen informele cultuurdeelname van Turken (significant) van die van autochtonen. Turken van de tweede generatie doen vaker mee aan informele cultuur dan autochtonen.

Amateurkunstbeoefening

Amateurkunstbeoefening⁴ als vorm van vrijetijdsbesteding kent onder Turkse en Marokkaanse stedelingen minder deelnemers dan onder Surinamers en autochtonen, die onderling in dit opzicht betrekkelijk weinig van elkaar verschillen (tabel 9). Tweede generatie allochtonen doen vaker aan amateurkunst dan hun ouders. Hier geboren Turken en Marokkanen blijven in dit opzicht nog maar weinig bij autochtonen achter, de tweede generatie Surinamers toont zich hier zelfs veel actiever dan de gemiddelde autochtoon. Amateurkunstbeoefening is maar weinig aan sekse gebonden. Jongeren doen vaker aan amateurkunst dan ouderen, vooral binnen de allochtone groepen. Het bereik van amateurkunstbeoefening is kleiner onder de lager opgeleiden, en verreweg het laagst onder laagopgeleide Turken en Marokkanen. Ook een gebrekkige beheersing van de Nederlandse taal is een belemmering om aan amateurkunst te doen. Inkomen is weinig op amateurkunstbeoefening van invloed.

Tabel 9
Amateurkunstbeoefening naar etnische groep (minstens één activiteit in afgelopen jaar, in procenten)

	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
allen	23	22	36	43
eerste generatie	17	17	27	n.v.t.
tweede generatie	39	38	58	n.v.t.
mannen	25	20	36	44
vrouwen	21	24	36	42
15-24 jaar	45	38	62	53
25-44 jaar	19	19	31	44
45-64 jaar	6	8	24	38
max. basisonderwijs	8	9	19	30
vbo/mavo/vmbo	30	29	29	28
mbo/havo/vwo	35	33	42	45
hbo/wo	40	33	51	54
spreekt goed Nederlands	34	28	37	43
spreekt redelijk Nederlands	15	15	--	--
spreekt matig Nederlands	5	9	--	--
spreekt slecht Nederlands	1	14	--	--
gezinsinkomen tot 1000 euro p/maand	20	15	28	43
gezinsinkomen 1000-1500 euro p/maand	11	15	25	44
gezinsinkomen 1500-2250 euro p/maand	20	17	34	34
gezinsinkomen > 2250 euro p/maand	22	14	28	45

Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)

Het bereik van amateurkunstbeoefening ligt vooral onder Turken en Marokkanen een stuk lager dan onder autochtonen na controle voor achtergrondkenmerken. Dit geldt ook voor de tweede generatie van Turken en Marokkanen. Surinamers van de tweede generatie doen even vaak aan amateurkunstbeoefening als autochtonen.

Cultuurparticipatie en sociale cohesie

Zoals hiervoor is beschreven: cultuurdeelname is ongelijk over de etnische groepen verdeeld. Onder autochtonen ligt die het hoogst, onder Turken en Marokkanen het laagst. Controle voor achtergrondkenmerken maakt die verschillen wel kleiner, maar niet ongedaan. Wordt daar de controle voor migratiegeneratie aan toegevoegd, dan blijken met name Turken nog te verschillen van de autochtonen. Bestaat er binnen de vier etnische groepen een verband tussen cultuurparticipatie en sociale cohesie? Dat blijkt slechts op onderdelen het geval (tabel 10), met een duidelijke concentratie bij interetnische vrijetijdscontacten en onder autochtonen.

Tabel 10
Verband tussen cultuurparticipatie en sociale cohesie naar etnische groep (gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, betaald werk en bij allochtonen voor migratiegeneratie)

	Turken		Marokkanen		Surinamers		autochtonen	
w = waargenomen / g = gecontroleerd	w	g	w	g	w	g	w	g
identificatie met Nederland								
canonieke cultuur	0	0	+	0	+	0	.	.
populaire cultuur	+	+	+	+	+	+	.	.
informele cultuur	0	0	0	0	0	0	.	.
kunstbeoefening	0	0	+	0	0	0	.	.
vertrouwen in andere mensen								
canonieke cultuur	0	0	0	0	+	0	++	+
populaire cultuur	0	0	0	0	+	0	+	+
informele cultuur	0	0	0	0	0	0	+	0
kunstbeoefening	0	0	0	0	0	0	+	+
gevoelenswarmte allochtonen-autochtonen								
canonieke cultuur	0	0	+	0	0	0	+	+
populaire cultuur	0	0	+	0	0	+	+	0
informele cultuur	0	0	0	0	0	0	+	0
kunstbeoefening	0	0	0	0	0	0	+	+
respect voor/door moslims								
canonieke cultuur	0	0	-	0	.	.	++	++
populaire cultuur	+	0	-	0	.	.	+	+
informele cultuur	0	0	0	0	.	.	+	+
kunstbeoefening	0	0	-	-	.	.	+	+
vrijtijdscontacten allochtonen-autochtonen								
canonieke cultuur	++	+	++	+	++	+	+	+
populaire cultuur	++	++	++	++	++	++	+	+
informele cultuur	++	+	++	+	+	+	+	+
kunstbeoefening	++	+	++	+	+	+	+	+
. = niet gevraagd								
0 = geen verband ($p \geq .05$); +/- = zwak verband ($p < .05$, $-.20 \leq \beta \leq .20$); ++/-- = duidelijk verband ($p < .05$, $\beta < -.20$ of $> .20$)								
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)								

Veruit het sterkst is het verband tussen cultuurparticipatie en interetnische vrijtijdscontacten. Dat bestaat binnen elke groep, zij het onder autochtonen minder geprononceerd. Tegelijk is dit echter het minst ondubbelzinnige van de onderzochte verbanden, omdat cultuurparticipatie en interetnische vrijtijdscontacten beide getuigen van een zekere openheid van geest en een zekere geneigdheid er op uit te gaan. Het is dus allerminst duidelijk dat hier sprake is van een oorzakelijk verband. Het kan ook gaan om twee kanten van dezelfde medaille.

Onder autochtonen gaat cultuurparticipatie vrijwel over de hele breedte samen met meer tekenen van sociale cohesie. Verder gaat binnen elk van de allochtone groepen meer deelname aan populaire cultuur gepaard met een wat sterkere identificatie met Nederland, een verband dat (na controle) bij andere vormen van

cultuurdeelname niet bestaat. Onder allochtonen hangt cultuurparticipatie (na controle) nauwelijks samen met vertrouwen in andere mensen, met gevoelswarmte voor autochtonen en met het gevoel dat autochtonen de islamitische cultuur respecteren.

Net als bij sport is ook bij cultuur de tussentijdse conclusie dat de uitkomsten geen brede steun opleveren voor de gedachte aan een samenhang tussen cultuurdeelname en sociale cohesie. En waar die samenhang het duidelijkst is, is de interpretatie ervan onduidelijk (bij interetnische contacten) of lijkt er sprake van een goeddeels alleen voor autochtonen geldende samenhang.

2.5 Sport, cultuur en sociale cohesie in multi-etnisch Nederland

Waar hierboven meerdere aspecten van de vrijetijdsbesteding met een element van sociale cohesie verband bleken te houden, zijn die in een slotanalyse tegelijk geanalyseerd. In deze analyse komt tot uiting welke van de onderzochte aspecten er toe doen. Tabel 11 bevat een overzicht van de verbanden tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie die dan binnen de vier etnische groepen boven komen drijven (na controle voor mogelijk interveniërende achtergrondvariabelen).

Tabel 11 Verband tussen sociale cohesie en sport en cultuur naar etnisch groep (stedelingen 15-65 jaar, gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, werkzaamheid en bij allochtonen voor migratiegeneratie)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
identificatie met Nederland			populaire cultuur +	-
vertrouwen in andere mensen				sport +
gevoelswarmte allochtonen-autochtonen			populaire cultuur +	canonieke cultuur +
respect voor/door moslims		kunst-beoefening -	-	canonieke cultuur ++
vrijetijdscontacten allochtonen-autochtonen	populaire cultuur +	kunst-beoefening +	populaire cultuur +	informele cultuur +
	informele cultuur +	sport +	sport +	kunst-beoefening +
	sport +			sport +
- niet gevraagd				
+/- = zwak verband ($p < .05$, $-.20 \leq \text{beta} \leq .20$); ++/-- = duidelijk verband ($p < .05$, $\text{beta} < -.20$ of $> .20$)				
Bron: SCP/CBS (LAS'04/'05)				

Tabel 11 nodigt uit tot het maken van diverse vergelijkingen. Welk element van sociale cohesie hangt vooral met vrijetijdsbesteding samen, binnen welke groep zijn er de meeste verbanden en welk aspect van de vrijetijdsbesteding houdt vooral met sociale cohesie verband? Bij dergelijke vergelijkingen dient te worden bedacht dat de 'trekfans' op het vinden van verbanden niet in alle gevallen even groot is. Identificatie met Nederland is niet aan autochtonen gevraagd, respect voor/door moslims niet aan Surinamers. Wel is in deze en eerdere analyses de grootte van de diverse groepen teruggewogen naar de kleinste groep, zodat verschillen in aantallen respondenten per groep niet van invloed zijn op de kans dat er (statistisch significante) verbanden gevonden worden.

Welke aspecten van sociale cohesie hangen met vrijetijdsbesteding samen?

Van de vijf onderzochte aspecten van sociale cohesie houdt alleen het onderhouden van interetnische vrijetijdscontacten binnen elke etnische groep met cultuur en sport als vrijetijdsbesteding samen. In elke groep gaan meer deelname aan (wisselende aspecten van) cultuur alsook meer sportdeelname hand in hand met meer interetnische vrijetijdscontacten. Bij cultuur houdt alleen de canonieke cultuurdeelname daar geen verband mee, de andere drie vormen van cultuurdeelname vertonen elk twee keer zo'n samenhang. De samenhangen tussen vrijetijdsbesteding en vrijetijdscontacten zijn niet ondubbelzinnig. Het kan hier om twee kanten van dezelfde medaille gaan. Zowel cultuur- en sportparticipatie als interetnische vrijetijdscontacten wijzen op een openheid van geest en een geneigdheid er op uit te gaan. Wellicht is er geen sprake van een oorzakelijk verband tussen vrijetijdsbesteding en vrijetijdscontacten, maar van een gedragspatroon dat uit dezelfde houding voortvloeit. Iemand die 'open minded' en uithuizig is, zal zowel meer aan sport en/of cultuur doen alsook meer interetnische vrijetijdscontacten hebben dan iemand die 'narrow minded' thuis zit. Daarmee bestaat er op de keper beschouwd geen verband tussen vrijetijdsbesteding en vrijetijdscontacten, maar gaan ze vanwege die achterliggende houding wel hand in hand.

Bij de overige aspecten van sociale cohesie is de samenhang met de vrijetijdsbesteding gering. De identificatie met Nederland is onder Surinamers wat groter naarmate ze meer aan canonieke cultuur doen. Het vertrouwen in andere mensen vertoont alleen enig verband met sportdeelname onder autochtonen, de gevoelswarmte tussen allochtonen en autochtonen alleen met deelname aan populaire cultuur onder Surinamers en met deelname aan canonieke cultuur onder autochtonen. Ook bij het gevoel van respect voor de eigen cultuur tekenen zich slechts twee samenhangen af: Marokkanen die meer aan kunstbeoefening doen ervaren minder respect voor de islamitische cultuur, autochtonen die meer aan canonieke cultuur deelhebben ervaren meer respect van moslims voor de westerse cultuur.

Hoe zijn die samenhangen over de etnische groepen verdeeld?

Ook bij het aantal samenhangen per etnische groep speelt de ongelijke trefkans een rol. Bij Turken en Marokkanen werden vijftientwintig verbanden onderzocht, bij Surinamers en autochtonen twintig. Ondanks de bij voorbaat grotere trefkans onder Turken en Marokkanen, wordt binnen die twee groepen slechts drie maal een verband aangetroffen, tegen vier bij Surinamers en zes bij autochtonen (tabel 12). Dit betekent dat het aandeel positieve verbanden tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie het laagst is bij Turken en Marokkanen, de groepen waar uit oogpunt van integratie de grootste (beleids)uitdaging ligt. Juist binnen deze groepen maakt het voor de mate van sociale cohesie weinig uit of men wel of niet aan cultuur of sport doet. Nadere analyse leverde op dat dit voor de tweede generaties binnen die groepen in dezelfde mate geldt als voor de eerste generatie.

Afgezet tegen het aantal onderzochte verbanden is het aandeel aangetroffen verbanden tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie het grootst onder autochtonen. Enerzijds geldt dus ook onder hen dat er overwegend geen verband tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie werd gevonden. Maar dat geldt onder autochtonen minder vaak dan onder allochtonen. Dit roept de vraag op of de gedachte dat vrijetijdsbesteding en sociale cohesie samenhangen (of vanuit de beleidstheorie geformuleerd: de gedachte dat via vrijetijdsbesteding sociale cohesie te bevorderen zou zijn) wellicht van een autochtone bias getuigt. Een verband dat onder autochtonen tot op zekere hoogte bestaat, hoeft niet als vanzelf ook onder allochtonen te bestaan.

Wat hangt meer met sociale cohesie samen: cultuur of sport?

In de eerdere analyses waren meer aspecten van cultuurdeelname in de analyses ingebracht dan van

sportdeelname. Dit vertekent een vergelijking van het aantal samenhangen met sociale cohesie tussen beide aspecten van de vrijetijdsbesteding. Met het oog op een zuiverder vergelijking zijn die twee vormen van de vrijetijdsbesteding beide tot één enkele variabele teruggebracht en tegelijk met de aspecten van sociale cohesie in verband gebracht (tabel 12). Op basis van deze gelijke trefkans is het beeld dat vooral cultuurdeelname (9 treffers) meer met sociale cohesie samenhangt dan sportdeelname (6 treffers).

Tabel 12 Verband vrijetijdsbesteding (cultuur en sport) en sociale cohesie naar etnische groep (stedelingen 15-65 jaar, gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, werkzaamheid en, bij allochtonen, voor migratiegeneratie)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
identificatie met Nederland				
cultuur	+	0	0	.
sport	+	0	0	.
vertrouwen in andere mensen				
cultuur	0	0	0	+
sport	0	0	0	+
gevoelenswarmte allochtonen-autochtonen				
cultuur	0	0	+	+
sport	0	0	0	0
respect voor/door moslims				
cultuur	0	0	.	++
sport	0	0	.	0
vrijetijdscontacten allochtonen-autochtonen				
cultuur	++	++	++	+
sport	++	+	++	+
. = niet gevraagd				
0 = geen verband ($p \geq .05$); +/- = zwak verband ($p < .05$, $-.20 \leq \beta \leq .20$); ++/-- = duidelijk verband ($p < .05$, $\beta < -.20$ of $> .20$)				
Bron: SCP/CBS: LAS (2004/2005)				

Waar cultuur en sport met sociale cohesie verband houden, geldt steevast dat meer deelname hand in hand gaat met meer sociale cohesie. Bij cultuurdeelname is dat wat vaker het geval dan bij sportdeelname (cf. Van der Meulen, 2007). Dit laatste type bevinding komt tegemoet aan één van de kritiekpunten op onderzoek naar effecten van cultuur, namelijk dat er geen oog is voor effectiviteit en efficiëntie van cultuur in vergelijking tot andere middelen (McCarthy, 2004). Cultuur lijkt in dit opzicht 'effectiever' (even voorbijgaand aan causaliteitsvraagstuk) dan sport. Bij gebrek aan informatie over de daartoe ingezette middelen is echter geen uitspraak over efficiëntie (opbrengst in relatie tot kosten) mogelijk.

Hangt de context van vrijetijdsbesteding met sociale cohesie samen?

Een ander kritiekpunt op het onderzoek naar de effecten van cultuur (McCarthy, 2004) is dat slechts zelden wordt gespecificeerd via welke mechanismen en onder welke condities zich externe effecten voordoen. In het licht van dit kritiekpunt valt op eens op dat ook de beleidsaspiraties weinig specifiek zijn verwoord. Cultuur en sport zouden bijdragen aan sociale samenhang, gemeenschapsgevoel, overdracht van waarden en normen en maatschappelijke binding, waarbij niet wordt gespecificeerd welk type cultuur- en sportdeelname onder welke omstandigheden welk effect zou hebben.

Helaas zijn de hier bestudeerde gegevens ook niet erg geschikt om die mechanismen en condities wel te analyseren. Eigenlijk is dat alleen op het gebied van sportdeelname enigszins mogelijk. Sporters is gevraagd naar de etnische achtergrond van degenen met wie ze sporten (dit werd alleen gevraagd aan sporters die in clubverband aan sport doen). Daardoor kan behalve de samenhang tussen sociale cohesie en de mate van sportdeelname (hierboven) ook de samenhang worden vastgesteld tussen sociale cohesie en sporten in eigen kring versus etnisch gemengd sporten (tabel 13).

Tabel 13 Verband etnisch gemengd sporten en sociale cohesie naar etnische groep (sporters in georganiseerd verband, 15-65 jaar, gecontroleerd voor opleiding, leeftijd, werkzaamheid en, bij allochtonen, voor migratiegeneratie)				
	Turken	Marokkanen	Surinamers	autochtonen
identificatie met Nederland	0	0	+	.
vertrouwen in andere mensen	0	0	+	0
gevoelswarmte allochtonen-autochtonen	0	0	+	0
respect voor/door moslims	0	0	.	0
vrijtijdscontacten allochtonen-autochtonen	0	0	+	0
. = niet gevraagd				
0 = geen verband ($p \geq .05$); +/- = zwak verband ($p < .05$, $-.20 \leq \beta \leq .20$); ++/-- = duidelijk verband ($p < .05$, $\beta < -.20$ of $> .20$)				
Bron: SCP/CBS: LAS (2004/2005)				

Onder Surinaamse sporters blijkt de mate waarin men vooral etnisch gemengd sport (in plaats van vooral in eigen kring) over de gehele breedte met sociale cohesie samen te hangen. Hoe gemengder de sportbeoefening, des te meer men zich Nederlander voelt, andere mensen vertrouwt, autochtonen waardeert en vrijtijdscontacten met ze heeft. In scherp contrast daarmee bestaat er onder Turkse, Marokkaanse en autochtone stedelingen geen enkele samenhang tussen gemengd sporten en sociale cohesie. Opgemerkt moet wel worden dat autochtonen veel vaker in eigen kring sporten dan etnisch gemengd. Hierdoor is het aantal autochtone respondenten in deze analyse laag, waardoor effecten niet aantoonbaar kunnen zijn. Uit deze bescheiden poging tot specificatie blijkt de context van gemengd sporten er slechts binnen één van de onderzochte groepen toe te doen. In aanvulling op specificatie van het type activiteit en de context ervan, verdient blijkbaar ook specificatie welke etnische groep het betreft, zoals eerder overigens ook al bleek uit het verschil tussen autochtonen enerzijds en Turken en Marokkanen anderzijds in het aandeel gevonden samenhangen van vrijtijdsbesteding met sociale cohesie.

Slot: vrijtijdsbesteding en sociale cohesie in het perspectief van beleid en toekomst

Meer deelname aan cultuur en meer deelname aan sport gaan in alle vier onderzochte etnische groepen hand in hand met meer interetnische vrijtijdscontacten. Daarbij is de causale richting onduidelijk en kan bovendien een achterliggende derde factor de oorzaak van de gevonden samenhangen zijn. Cultuur- en sportparticipatie wijzen net als interetnische vrijtijdscontacten op een zekere openheid van geest en een zeker uithuizig vrijetijdspatroon. Verder is er nauwelijks samenhang tussen vrijtijdsbesteding en sociale cohesie. De constatering dat het goeddeels ontbreekt aan samenhangen tussen vrijtijdsbesteding en sociale cohesie en dat er bij de wel gevonden samenhangen onzekerheid bestaat over de causale interpretatie ervan, zijn geen steun in de rug voor de vigerende aspiraties ten aanzien van sociale cohesie in cultuur- en sportbeleid. Dat het aandeel samenhangen het hoogst is onder autochtonen, nodigt bovendien uit tot reflectie op de vraag of hier niet een samenhang die eigenlijk voornamelijk onder autochtonen bestaat algemeen geldend is verklaard. Dat Surinamers iets beter scoren dan Turken en Marokkanen zou wellicht een vingerwijzing kunnen vormen dat een

hoger opleidingsniveau of een betere taalvaardigheid een positieve rol kunnen spelen (Dagevos & Gijsberts, 2007). Een verklarende studie is hier echter nooit naar gedaan.

Het geringe aantal samenhangen van cultuur en sport met sociale cohesie heeft betrekking op de huidige deelname aan de huidige vormgeving van cultuur en sport. Daarmee is niet uitgesloten dat meer deelname of een andere vormgeving daarvan tot meer samenhangen zouden kunnen leiden. Gangbaar onderzoek, dit hoofdstuk inbegrepen, blinkt niet uit in het specificeren van de context waarin vrijetijdsbesteding al dan niet met sociale cohesie verband houdt, zoals een langdurige en/of een intensieve deelname (vgl. McCarthy, 2004). Mogelijk genereren duurzaam in het dagelijks leven ingebouwde vormen van deelname aan cultuur en sport wel dergelijke effecten. Bijvoorbeeld wanneer projecten niet rondom etnische verschillen worden georganiseerd, maar rond zaken die mensen *belangrijk, nuttig of gewoon leuk* vinden. Zaalvoetbalcompetities (niet toernooien, want die zijn eenmalig) tussen witte, gemengde en zwarte wijken zijn hiervan een mooi voorbeeld, omdat ze over *voetballen* gaan (en niet over etniciteit) (Snel & Boonstra, 2005: 11). Ook het gericht samenwerken tussen sportvereniging, gemeente en zorginstelling, zoals in het programma *Meedoen Allochtone Jeugd door Sport* gebeurt, zal wellicht effecten opleveren. Hoekman et al. (2008) doen in hun tussentijdse evaluatie van dit programma hier echter geen uitspraken over.

Dat laat onverlet dat de hier gedane weinig specifieke constatering op gespannen voet staan met de eveneens weinig specifieke beleidstheorie dat cultuurdeelname en sportdeelname de sociale cohesie zouden bevorderen. Dat die theorie in beleid niettemin wel gehanteerd wordt, is in lijn met de eerdere bevinding over beleid ter bevordering van interetnische contacten (Gijsberts & Dagevos, 2007: 29; Snel & Boonstra, 2005; Wubs & Dagevos, 2007: 163), dat beleid niet stoelt op veel evidentie over de veronderstelde effecten en mechanismen.

Een blik op de toekomst, rekening houdend met de groeiende aantallen allochtonen die hier geboren en getogen zijn en die meer onderwijs genoten hebben, leerde eerder dat de allochtoon van morgen naar verwachting cultureel actiever zal zijn en meer zal sporten (Van den Broek & Keuzenkamp, 2008: 215-219). De betekenis van deze voorspelling over de vrijetijdsbesteding voor de toekomstige binding tussen etnische groepen is, vanwege de onzekerheid over de causaliteitsrelatie, niet evident. Het feit dat er ook onder de tweede generatie allochtonen weinig verband bestaat tussen vrijetijdsbesteding en sociale cohesie stemt niet optimistisch over het effect van hun veranderende vrijetijdsbesteding op sociale cohesie.

Noten

- ¹ Dit hoofdstuk vormt een compilatie van verschillende eerder verschenen publicaties op basis van de LAS-data. Meer informatie is terug te vinden in Van den Broek en Keuzenkamp (2008) en Van den Broek (2008).
- ² Bij de definitie van 'sporter' is gebruikgemaakt van het in sportonderzoek gebruikelijke criterium van minimaal twaalf keer per jaar sporten. Dat betreft hier dan degenen die, naar eigen opgave, minimaal twaalf keer gedurende de twaalf maanden voorafgaand aan de enquête Leefsituatie van allochtone stedelingen (LAS) 'sportieve activiteiten in de vrije tijd' hebben ontplooid. Sport op werk of school werd hiervan uitgesloten, evenals vissen en denksporten. Wat wel als sport telt, werd niet expliciet vermeld, de respondenten kregen een toonkaart te zien met 25 mogelijke sportieve activiteiten (plus de mogelijkheid een categorie 'anders' in te vullen).
- ³ De naar verhouding hoge sportdeelname en lidmaatschap onder autochtonen met de laagste inkomens vormt hier een uitzondering. Dat de sportdeelname in die groep relatief hoog ligt, heeft te maken met het feit dat deze groep voor een niet onaanzienlijk deel (34%) uit 15-24-jarigen bestaat, veelal studenten, mensen dus met een relatief lage leeftijd en een hoge sportdeelname.
- ⁴ Tekenen, schilderen, beeldhouwen, muziek, zang, toneel, dans, ballet, pc-gebruik voor grafisch ontwerp of muziek maken.

Literatuur

- Breedveld, K. (2003).** Sport en cohesie: de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal. In K. Breedveld (red.) *Rapportage Sport 2003* (pp. 247-283). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Breedveld, K. & Meulen, R. van der (2003).** Vertrouwen in de sport. *Vrijtijdstudies* (20) 2, 37-50.
- Breedveld, K., Broek, A. van den, Haan, J. de, Harms L., Huysmans, F. & Ingen, E. van (2006).** *De tijd als spiegel. Hoe Nederlanders hun tijd besteden*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Breedveld, K. & Broek, A. van den (2008).** Sport en uitgaan. In A. van den Broek & S. Keuzenkamp (red.) *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen* (pp. 170-188). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den (2008a).** Vrijtijdsbesteding als bron van binding in multi-etnisch Nederland? In P. Schnabel, R. Bijl & J. de Hart (red.) *Betrekkelijke betrokkenheid; Studies in sociale cohesie; Sociaal en Cultureel Rapport 2008* (pp. 341-364). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den (2008b).** Cultuurdeelname. In A. van den Broek & S. Keuzenkamp (red.) *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen* (pp. 149-169). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den & Ingen, E. van (2008).** Sociale contacten in de vrije tijd. In A. van den Broek & S. Keuzenkamp (red.) *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen* (pp. 101-124). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Broek, A. van den & Keuzenkamp, S. (red.), (2008).** *Het dagelijks leven van allochtone stedelingen*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dagevos, J., Schellingerhout, R. & Vervoort, M. (2007).** Sociaal-culturele integratie en religie. In J. Dagevos & M. Gijsberts (red.) *Jaarrapport Integratie 2007* (pp. 163-190). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Janssens, J. (1999).** *Etnische tweedeling in de sport*. 's Hertogenbosch/Arnhem: Diopter - Janssens & Van Bottenburg bv/NOC*NSF.
- Duyvedak, J. & Krouwel, A. (1999).** Sportbeoefening van migranten – de kloof tussen wens en werkelijkheid. *Vrijtijdstudies*, (17) 4, 25-46.
- Duyvedak, J. & L. Veldboer (red., 2001).** Meeting point Nederland. *Over samenlevingsopbouw, multi-culturaliteit en sociale cohesie*. Amsterdam: Boom.
- Gijsberts, M. & Dagevos, J. (red.) (2007).** *Interventies voor integratie. het tegengaan van etnische concentratie en bevorderen van interetnisch contact*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Gijsberts, M. & Vervoort, M. (2007).** Wederzijdse beeldvorming. In J. Dagevos & M. Gijsberts (red.) *Jaarrapport Integratie 2007* (pp. 282-310). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Harchaoui, S. (2005).** Sporten is integreren. *Vrijtijdstudies*, (23) 4, 5.
- Hoekman, R., Kemper, F. & Frelief, M. (2008).** *Sport en integratie; vanzelfsprekend maar niet vanzelf*. 's-Hertogenbosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Kamphuis, C. & Dool, R. van den (2008).** Sportdeelname. In K. Breedveld, C. Kamphuis & A. Tiessen-Raaphorst (red.) *Rapportage sport 2008* (pp. 74-101). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.
- Kamphuis, C., Lenthe, F. van, Giskes, K., Huisman, M., Brug, J. & Mackenbach, J. (2007).** Socioeconomic status, environmental and individual factors, and sports participation. In *Medicine & Science in Sports & Exercise*, (40) 1, 71-81.
- Krouwel, A. & Boonstra, N. (2001).** Etnische tweedeling in sport en vrijtijdsbesteding?. In J. Duyvedak & L. Veldboer *Meeting point Nederland. Over samenlevingsopbouw, multiculturaliteit en sociale cohesie* (pp. 74-100). Amsterdam: Boom.

- Lindström, M., Moghaddassi, M. & Merlo, J. (2003).** Social capital and leisure time physical activity: a population based multilevel analysis in Malmö, Sweden. *Journal Epidemiol Community Health*, (57) 23-28.
- McCarthy, K., Ondaatje, E., Zakaras, L. & Brooks, A. (2004).** *Gifts of the Muse. Reframing the Debate About the Benefits of the Arts*. Santa Monica: RAND Corporation.
- McNeill, L., Kreuter, M. & Subramanian, S. (2006).** Social environment and physical activity: a review of concepts and evidence. *Social Science & Medicine*, (63), 1011-1022.
- Meulen, R. van der (2007).** *Brug over woelig water*. Amsterdam: Dutch University Press.
- RMO (2005).** *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden*. Den Haag: Raad voor maatschappelijke ontwikkeling.
- Snel, E. & Boonstra, N. (2005).** De waarde van interetnisch contact. Een onderzoek over initiatieven en beleidsprojecten om interetnisch contact te bevorderen. In RMO *Niet langer met de ruggen naar elkaar. Een advies over verbinden* (pp. 87-170). Den Haag: Raad voor maatschappelijke ontwikkeling.
- Soeters, A., Hoog, K. de & Kloeze, J. te (1996).** Integreren door middel van vrije tijd? Vrijtijdsbesteding en integratie van Turkse gezinnen in een Arnhemse wijk. *Vrijtijdstudies*, (14) 4, 19-33.
- Stolle, D. (1999).** Onderzoek naar sociaal kapitaal. Naar een attitudinale benadering. *Tijdschrift voor sociologie*, (20) 3/4, 247-281.
- Theeboom, M., Van den Bergh, K. & De Knop, P. (2005).** Sociaal kapitaal en alternatieve sportaanbieders. *Vrijtijdstudies*, (23) 4, 37-47.
- Trienekens, S. (1999).** Kunst, cultuur en allochtonen – cultuurparticipatie van allochtonen. *Vrijtijdstudies*, (17) 4, 47-61.
- Turkenburg, M. & Gijsberts, M. (2007)** Opleidingsniveau en beheersing van de Nederlandse taal. In J. Dagevos & M. Gijsberts (red.) *Jaarrapport Integratie 2007* (pp. 72-101). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Uslaner, E. (1999).** Vrijwilligerswerk en sociaal kapitaal. In P. Dekker (red.) *Vrijwilligerswerk vergeleken* (pp. 181-206). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Verweel, P., Janssens, J. & Rocques, C. (2005).** Kleurrijke zuilen. Over de ontwikkeling van sociaal kapitaal door allochtonen in eigen en gemengde sportverenigingen. *Vrijtijdstudies*, (23) 4, 7-21.
- Verweel, P. (2008).** Respect in en door sport. *Vrijtijdstudies*, (26) 1, 17-27.
- VWS (2005).** *Tijd voor sport. Bewegen, meedoen, presteren*. Den Haag: ministerie van VWS.
- VWS (2008).** *De kracht van sport*. Den Haag: ministerie van VWS.
- Wubs, H. & Dagevos, J. (2007).** Interetnische contacten bevorderen in Nederland. In M. Gijsberts & J. Dagevos (red.) *Interventies voor integratie. Het tegengaan van etnische concentratie en bevorderen van interetnisch contact* (pp. 149-193). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.

DE AMBITIES VAN EEN BESTUUR

voetbal als middel tot erkenning en respect

DE AMBITIES VAN EEN BESTUUR

voetbal als middel tot erkenning en respect

Zondag: het eerste speelt uit

In het jeugdhonk van de moskee zijn drie spelers van het eerste elftal al vroeg bezig met de voorbereiding van een ontbijt voor het hele team. Ze dekken de tafels met plastic bordjes en bestek. Er zijn broodjes die je zelf mag beleggen met kaas of Turkse salami. Voor de liefhebbers liggen er ook *bagels* op tafel. Verder is er voor iedereen sinaasappelsap en thee.

Vandaag staat een belangrijke uitwedstrijd op het programma. Er moet gewonnen worden om de aansluiting met de top niet te verliezen. Om de sfeer en samenhang in het team te bevorderen, heeft het bestuur voorafgaand aan de wedstrijd dit ontbijt georganiseerd.

In de wijk waar veel Turkse families wonen, is de moskee van oudsher de plaats waar veel sociale en culturele activiteiten plaatsvinden. Speciaal voor de jeugd wordt heel veel gedaan. Sinds een jaar of vijf heeft sport in dat aanbod ook een eigen plek gekregen. De Turks/Nederlandse culturele jongerenvereniging van de moskee speelde daar een belangrijke rol in. Voor die tijd voetbalden Turkse jongens voornamelijk bij 'Hollandse' sportverenigingen. Soms zelfs als een compleet Turks team binnen zo'n club. Maar echt thuis voelde men zich er niet. Die situatie werd door de jongens noch de vereniging als erg positief ervaren. Het leidde in ieder geval tot veel verloop. Het gevolg was dat er vanuit verschillende kringen op aangedrongen werd om zelf iets met sport te gaan doen. Zo ontstond het initiatief voor een 'eigen' voetbalclub. Maar wel een 'echte', een die mee zou doen in de KNVB-competitie. Op de achtergrond speelden meer zaken mee. Zo'n vereniging biedt geborgenheid voor de eigen jeugd en de mogelijkheid om via sport maatschappelijke erkenning en aanzien te krijgen.

De vereniging groeide als kool. Ruim een jaar na de oprichting konden al negen elftallen ingeschreven worden.

Ondertussen komen andere spelers binnen druppelen. Ze groeten elkaar op de bekende wijze en praten over van alles en nog wat. Sommigen spelen een potje tafelfootbal. Als iedereen ontbeten heeft, wordt het tijd om te vertrekken naar het sportcomplex van de tegenstander. Zoals gewoonlijk ontstaat er op de parkeerplaats eerst een discussie over wie moet rijden. Mensen met een auto proberen zich te drukken maar uiteindelijk rijden alle beschikbare auto's mee.

Bij de vereniging aangekomen, gaan de spelers direct naar de toegewezen kleedkamer. Tijdens het omkleeden maakt de trainer - een van de weinige Nederlanders in de club - de opstelling bekend. Er is even wat teleurstelling bij de wisselers als blijkt wie in de basis staan. De trainer bespreekt de tactiek en sluit af met een kort motiverend praatje. Daarna gaat de aanvoerder staan en houdt ook een *peptalk*, maar dan in het Turks. Dan is het tijd en gaan alle spelers in trainingspak het veld op. De spelers die opgesteld zijn, doen hun warming-up onder leiding van de aanvoerder. De wisselers staan er een beetje buiten. Zij gaan zelf maar wat inlopen en oefeningen doen.

'De club moet bewijzen dat de Turkse jongeren zullen slagen. Er moet een degelijke vereniging ontstaan, zodat mensen zeggen: 'Kijk, dat is een Turkse vereniging en die staat er.' Want alles wat het stempel van allochtoon heeft, wordt steeds negatief bekritiseerd. Ik wil gewoon dat deze club voortleeft in een positieve zin. En ik hoop toch dat het binnen nu en twee jaar een goede gemengde vereniging zal worden.'

Bestuurder, 33 jaar

Er is inmiddels een grote groep aanhangers gearriveerd en er werd luid geklapt toen 'hun' team het veld op kwam. De meegekomen supporters vormen een zeer fanatieke aanhang. Hun aanwezigheid wordt in het veld gevoeld als een aanmoediging om de eer hoog te houden en er extra tegenaan te gaan. Het elftal van de tegenstanders bestaat ook uit voornamelijk Turkse spelers. Bekend is dat juist in dit soort wedstrijden de onderlinge rivaliteit behoorlijk groot is. Gedurende de hele wedstrijd gaat het aanmoedigen actief door. De supporters zingen, juichen en jouwen de tegenstander uit, als dat 'nodig' is.

Hoewel er goed gevoetbald wordt, kijkt het team al snel tegen een achterstand van twee doelpunten aan. Dat doet de gemoederen af en toe flink oplopen. Ook in de tweede helft is de spanning soms te snijden en dat leidt tot kleine relletjes. Door tweemaal onterecht een rode kaart voor een speler van de gastploeg op zak te houden, probeert de scheidsrechter de boel niet verder te laten escaleren. De wedstrijd eindigt, met flink wat geluk voor het gastteam, in een 3-3 gelijkspel. Als het eindsignaal geklonken heeft, worden er toch nog handen geschud en de enkeling die boos rondloopt, wordt door zijn teamleden tot bedaren gebracht. In de kleedkamer biedt de hoofdsponsor iedereen een flesje AA aan. Hij herinnert het team eraan dat ze een reis naar Turkije kunnen verdienen als ze kampioen worden. Een beetje mosterd na de maaltijd want die kans lijkt inmiddels bijna verkeken.

De aanvoerder stelt voor om, na wat er vanmiddag gebeurd is, eens stevig met elkaar te praten. Afgesproken wordt om dat aanstaande woensdag te doen.

Na het douchen en omkleeden gaan de meeste spelers weer snel terug naar het jeugdhonk en eten daar wat. Zo gaat dat meestal bij uitwedstrijden. De behoefte om in de kantine van de tegenstander nog wat te drinken is niet groot. Zeker niet na een wedstrijd als deze. Het is aardig druk in het honk. Fehnerbace voetbalt vanavond! De mensen in het jeugdhonk zijn tijdens het kijken naar de wedstrijd verdeeld in twee groepen. De ene helft is voor Fehnerbace en de andere helft is voor de tegenstander Galatasaray. Galatasaray heeft namelijk baat bij een verlies van Fehnerbace. Als met het einde van de wedstrijd in zicht de stand gelijk staat, loopt de spanning in het honk op. Bij elke kans veert de ene helft op en kijkt de andere helft benauwd naar wat er

komen gaat. Even lijkt het erop of uit pure opwinding tafels en stoelen door de lucht zullen vliegen. Maar als er bij het laatste fluitsignaal 2-2 op het bord staat, wordt het weer wat rustiger. Een speler vertelt dat hij het samen met teamgenoten naar wedstrijden en films kijken een beetje gemist heeft bij zijn vorige club. Dat gebeurt veel minder bij de 'Nederlandse' verenigingen. Nadat het laatste drankje is genomen, gaan de spelers van het eerste die de wedstrijd helemaal hebben uitgezeten, richting huis.

Dinsdag: een toernooiwedstrijd

Vanavond moet er tegen een club uit de regio gespeeld worden. De wedstrijd maakt deel uit van een toernooi voor spelers van 23 jaar of jonger. Het eerste elftal doet daar, naast de reguliere competitie, ook aan mee. Het geeft ze extra mogelijkheden om te spelen en om wedstrijdervaring op te doen. Er is afgesproken om kwart over zes bij het jeugdhonk te vertrekken. Rond half zeven is het team nog steeds niet compleet. De aanvoerder is driftig met zijn mobieltje in de weer om te informeren waar de ontbrekende spelers zijn. De andere spelers staan wat met elkaar te praten, waarbij er vooral Turks wordt gesproken. Als ze tenslotte na vele belrondes, die weinig hebben opgeleverd, in de auto's stappen, worden ze enthousiast uitgezwaaid door de achterblijvers in het jeugdhonk.

'Ik vond het ook heel belangrijk dat ik hier jongens tegen zou komen waarmee ik vroeger samen heb gevoetbald. We kwamen bij elkaar en het was een soort van reünie. Ik vond het super en voelde me tegelijk thuis. Je leert ook die mensen veel beter kennen en nu ben ik close met iedereen.'
Speler eerste elftal, 21 jaar

Omdat het team te laat op de plaats van bestemming arriveert en er bovendien nog twee spelers onderweg zijn, wordt de wedstrijd op verzoek een kwartier uitgesteld. Hoewel voor het elftal officieel 18 spelers beschikbaar zijn, staan er bij het beginsignaal met pijn en moeite elf op het veld. Dat is mede te danken aan twee spelers die bij de B-jeugd geronseld zijn. Dit is typerend voor de dinsdagavondwedstrijden. Veel spelers laten dan verstek gaan. Daardoor vallen de prestaties in dit toernooi zwaar tegen. Tijdens het omkleden wordt over de Turkse competitie gepraat. Maar ook over de nieuwe voetbalschoenen van twee jongens. Die zijn samen naar de sportwinkel geweest om nieuwe schoenen te kopen en hebben korting weten te regelen omdat ze twee paar tegelijk afnamen. Vol trots kijken ze naar de oudere spelers als ze hun verhaal vertellen.

De trainer neemt nu het heft in handen en stuurt zijn gelegenheidsploeg het veld in.

Als trainer voor het eerste heeft het bestuur een Nederlander, begin veertig, binnengehaald. Hij woont niet ver van het jongerencentrum en runt daar een klein administratiekantoor. Een van de spelers kende hem van zijn vorige club. Hij heeft lang getwijfeld om het te doen omdat hij een sportwinkel aan het opzetten is. Onlangs leverde hij een aantal ballen met sponsorlogo voor een zacht prijsje aan de vereniging. De keuze voor hem is ingegeven vanwege zijn nuchtere kijk op zaken en het feit dat hij makkelijker dan een Turkse trainer boven de spelers kan staan. Bovendien doorbreekt hij het beeld van een gesloten Turkse vereniging.

De wedstrijd eindigt in een dramatisch 9-2 verlies. Desondanks lijken de meeste spelers niet echt aangeslagen. Onder de douche wordt er zelfs gezongen. Zoals in Turkije gewoon is, houden de jongens bij het douchen hun onderbroeken aan.

Een aantal jongens heeft nog geen contributie betaald en zij worden door een speler die ook bestuurslid is

daarop aangesproken. Eentje maakt hier een punt van en vertelt dat hij ook niet van plan is te gaan betalen. De bestuurder zegt dat hij het maar aan de KNVB hoeft door te geven of er staat zo een incassobureau bij hem op de stoep. In de daarop volgende discussie probeert de speler zich vrij te pleiten van het betalen van de contributie. Hij zit diep in de schulden omdat hij het geld van zijn ten onrechte verkregen studiefinanciering gebruikt heeft om zijn telefoonrekening (700 euro) te voldoen. Daarbij onthult hij stoer een aantal andere financiële 'slimmigheden'. Tijdens deze discussie wendt de bestuurder zich ook tot de Nederlandse trainer om te benadrukken dat dit gedrag niet typisch Turks is. Een broer van een van de spelers die meegekomen is, heeft een gouden tip. Omdat de ouders van de jongen van de bijstand leven, kan hij bij de sociale dienst aanspraak maken op financiële hulp voor contributie en sportartikelen tot een bedrag van wel 250 euro. Nog steeds in een goede stemming gaat het team huiswaarts. Het lijkt erop dat alleen de trainer een stuk minder blij is met het gebeurde.

Woensdag: de koppen bij elkaar

De bespreking met de spelers van het eerste is om negen uur 's avonds in de vergaderruimte van hetzelfde gebouw als het jeugdhonk gepland. Dat het niet lekker loopt met het elftal bleek afgelopen zondag en dinsdag wel. De resultaten blijven achter bij de hooggestemde verwachtingen van bestuur en sponsor aan het begin van het seizoen. Verder is er onderling nogal wat onvrede over inzet en gedrag van de spelers.

Om half negen zijn er nog maar een paar mensen aanwezig. Zo gaat het meestal ook bij trainingen of wedstrijden. Op het allerlaatste moment komen de spelers opdagen. Desondanks is het aardig druk in het honk, want behalve jongeren zijn er ook enkele volwassen mannen aanwezig. Zij zitten naar een Turkse televisieserie te kijken. De jongeren in het jeugdhonk spelen tafelvoetbal, poolen of zitten met elkaar aan het kletsen. Af en toe geeft iemand een rondje voor de groep.

Er is een sterke onderlinge band tussen spelers en het bestuur van de voetbalvereniging. Veel bestuursleden staan zelf tussen de lijnen. De jonge voetballers brengen een groot deel van hun resterende vrije tijd door in het 'honk' van de jongerenvereniging. De jongens zijn daar gemiddeld wel één à twee uur per dag om iets te drinken, televisie te kijken of gewoon onder elkaar te zijn. Er worden filmavonden georganiseerd waar velen op af komen. Er worden ook feesten en etentjes georganiseerd. Men haalt elkaar op en brengt elkaar weg naar trainingen of wedstrijden. Spelers gaan zelfs mee om iemand van het team uit te zwaaien als die naar Turkije op vakantie gaat. Dat vraagt van de bestuursleden dat ze extra tijd in de club stoppen. Door hun contacten met de KNVB en andere verenigingen doen de overwegend jonge bestuursleden veel kennis en ervaring op. Denk aan vergaderen, brieven schrijven, statuten en reglementen opstellen en het werven van sponsors. Zaken die goed gebruikt kunnen worden in hun baan of op andere terreinen.

Rond tien voor negen lopen de aanwezige spelers richting vergaderruimte die schuin tegenover het jeugdhonk is. Hoewel voor het hele team bedoeld, zijn toch niet alle spelers aanwezig. Een aantal laat zonder afmelding verstek gaan.

De vergadering wordt voorgezeten door de aanvoerder. Hij vraagt de spelers één voor één naar hun mening over hoe het gaat met het team. Een lastige vraag die verschillend opgevat wordt, zo blijkt uit de reacties. Sommigen hebben zich goed voorbereid, anderen improviseren ter plekke wat. In de vergadering komen veel verschillende onderwerpen aan bod. Wat is er mis met de instelling van de spelers, moet er meer verplicht worden en waarom is de sfeer in de groep beneden peil? Ook wordt gesproken over gedrag op het veld, ten opzichte van de trainer, de scheidsrechter en de tegenstander. En wat zijn de consequenties die moeten volgen op agressief en onsportief gedrag? Er volgt een levendige discussie waar iedereen aan meedoet en zijn mening geeft. Men stelt vragen aan elkaar en probeert voor gesignaleerde problemen oplossingen te bedenken. De sleutelwoorden in de discussie zijn: respect, inzet en steun. Hoewel het er soms aardig verhit aan toegaat, kan de aanvoerder het gesprek in goede banen houden.

'Als deze vereniging er niet was, zou ik waarschijnlijk de hele dag thuis zitten en niets te doen hebben. Ik woon vijf minuten bij de vereniging vandaan. Heel vaak, als ik het druk heb in de bakkerij, dan bel ik gewoon vrienden op die bij de vereniging zitten en die mij dan komen helpen. Kijk, we zien elkaar gewoon als broertjes. In onze cultuur zijn we warmer tegen elkaar. Als ik hulp vraag, komen ze gelijk. Je kunt alles vragen en je krijgt ook wat je vraagt.'
Speler eerste elftal, 22 jaar

Tegen het einde van de bijeenkomst die ruim anderhalf uur geduurd heeft, wordt teruggeblikt. Iedereen is positief over het gesprek en er wordt afgesproken dat dit soort bijeenkomsten regelmatig plaats moeten vinden. Tot slot wordt de afspraak gemaakt om na de vastenmaand ook informele uitstapjes in groepsverband te organiseren om de sfeer te verbeteren. Na afloop neemt iedereen met een tevreden gevoel afscheid van elkaar.

Vrijdag: training met een verrassing na

Twee spelers zijn om te gaan trainen naar het jeugdhonk gekomen. Zij hebben geen vervoer vandaag en hopen dat er iemand is om mee te rijden. Dat lukt meestal wel. Ook dit keer gaat het goed. Alleen blijkt dat een van de twee zijn spullen thuis heeft laten liggen. Zonder gemopper van de chauffeur wordt op

weg naar het sportpark toch maar even omgereden om de tas op te halen. Terwijl ze in de auto voor de deur wachten, bellen twee meisjes van rond de achttien aan en gaan als er open wordt gedaan naar binnen. Een van de inzittenden kent ze goed. Het zijn nichtjes van de speler die zijn spullen aan het pakken is. Hij vertelt enthousiast hoe hij die 'meiden' heeft zien opgroeien en heeft het over die 'goede oude tijd', toen ze nog allemaal bij elkaar in de buurt woonden, iedereen elkaar kende, respect voor elkaar had en men voor elkaar opkwam. Nu is alles veranderd. Dat komt door de Nederlandse cultuur. Men is teveel bezig met zichzelf, zijn carrière en toekomst. Daarom is er veel minder aandacht voor het sociale aspect waardoor mensen het vertrouwen in elkaar verliezen. 'Ho, ho', klinkt het als tegengeluid. 'In Turkije gebeurt dit toch ook? Het heeft alles te maken met de toenemende welvaart.'

'De jeugd voetbalt bij onze vereniging in een omgeving met veel Turken, hun eigen cultuur. Zo'n kind weet dat hij na het voetballen niet gaat drinken, niet gaat roken omdat zijn vader in de buurt is. Dus doet hij dat uit respect voor hem. En dat biedt een Nederlandse club niet. Dat zijn maar kleine voorbeelden, maar belangrijke dingen.'
Speler eerste elftal en bestuurslid, 24 jaar

De spullen zijn inmiddels verzameld maar de tocht gaat weer terug richting het jeugdhonk. Er heeft iemand opgebeld om te laten weten dat hij nog in het jeugdhonk zit en geen vervoer heeft. Met zijn viertallen gaan ze richting sportpark om te trainen. Als ze aankomen, is iedereen al klaar met de warming-up. De aanvoerder ergert zich aan de laatkomers. Hij is zo'n acht jaar ouder dan de andere spelers en heeft al een gezin met kinderen. Eerder heeft hij laten weten dat het elftal koste wat kost dit jaar moet promoveren, anders hoeft het volgend jaar van hem niet meer. Nu eens spreekt hij de spelers aan in het Nederlands, dan weer in het Turks. Zijn boosheid maakt niet echt indruk. Dan laat de trainer zijn gezag gelden: 'Kappen!' Alle spelers moeten bij hem komen staan. Hij legt nog een keer uit wat er die avond op het programma staat. De spelers halen de ballen op en beginnen nu echt met de training.

Na afloop is iedereen verrast als er een dienblad met baklava te voorschijn komt.

De jongen die de traktatie heeft meegenomen, moet hard trainen en zijn uiterste best doen om een plaats in de basis te behouden. De baklava is afkomstig uit de bakkerij van zijn zwager. Iedereen kan zo zelf proeven hoe lekker die baklava is en... jullie weten waar zijn winkel is.

Er worden flink wat zaakjes gedaan met of via leden van de club. Men attendeert elkaar op bedrijfjes, diensten of producten die door vrienden of familie geleverd kunnen worden. Vrijkaartjes voor de discotheek worden aan potentiële 'klanten' uitgedeeld. Men leent gemakkelijk spullen aan elkaar uit en er wordt veel hulp verleend als er bijvoorbeeld verhuisd moet worden. Zoek je een mobiele telefoon; er is altijd iemand binnen de club die weet waar de voordeligste aanbieding is.

Terug bij de auto's blijkt die van de trainer niet te willen starten. Tja, wat te doen als je geen abonnement op een pechservice hebt? Een speler biedt direct aan om de auto naar huis te slepen. Zo wordt dit euvel in snel en vanzelfsprekend verholpen. Een week later informeert iemand wiens oom een sloopbedrijf heeft, bij de trainer of de auto nog gerepareerd zal worden. Anders kan hij misschien wel iets voor een vriendenprijs regelen.

3 WATERVREES, MANNENVREES EN BURQINIVREES

3 WATERVREES, MANNENVREES EN BURQINIVREES¹

Ester Wisse en Agnes Elling (W.J.H. Mulier Instituut)

Samenvatting

Onderzoek laat zien dat de zwemvaardigheid van allochtone kinderen lager ligt dan die van hun autochtone leeftijdsgenootjes. Naast minder zwemvaardig, zijn allochtone kinderen meer afhankelijk van schoolzwemmen voor het behalen van hun zwemdiploma. In dit hoofdstuk wordt gekeken naar factoren die ervoor zorgen dat (allochtone) ouders hun kinderen niet kunnen en/of willen laten meedoen aan het reguliere zwemonderwijs.²

Naast andere factoren vormt een geringe eigen zwemvaardigheid voor ouders een drempel om kinderen aan te melden voor reguliere zwemlessen. Allochtone moeders spelen een belangrijke rol in de zwemsocialisatie van hun kinderen en vinden het noodzakelijk dat hun kinderen kunnen zwemmen. Zij zijn echter vaak zelf degenen die niet kunnen zwemmen en niet gaan zwemmen, waardoor hun kinderen minder snel naar het zwembad gaan. Wanneer er meer mogelijkheden zijn voor het verbeteren en onderhouden van hun zwemvaardigheid, kunnen allochtone vrouwen meer deelnemen aan de beweegcultuur en zo een positieve zwemsocialisatie overdragen aan hun kinderen.

3.1 Inleiding

In het waterrijke Nederland staat zwemmen op de eerste plaats in de top 10 van meest beoefende sporten. In 2007 had 36 procent van de bevolking (6-79 jaar) ten minste één keer gezwommen (Kamphuis & Van den Dool, 2008). Vrouwen (40%) en vooral jongeren in de leeftijdsgroep 6-19 jaar (61%) zwemmen relatief veel. De meeste kinderen leren dan ook al op jonge leeftijd zwemmen. Leren zwemmen wordt door de meeste Nederlanders gezien als een onmisbaar en nuttig onderdeel van de opvoeding: het vermindert het risico op verdrinking én zwemmen is een plezierige sportieve activiteit. Zwemmen en de aanloop daar naar toe maakt een belangrijk deel uit van de Nederlandse sport en beweegcultuur.

Wanneer we echter kijken naar het zwemdiploma-bezit, dan zien we dat kunnen zwemmen niet voor iedereen vanzelfsprekend is. Zo ligt de zwemvaardigheid onder allochtone kinderen beduidend lager dan onder autochtone kinderen. In 2007 hadden negen op de tien autochtone kinderen van 6-15 jaar een zwemdiploma tegenover zeven van de tien leeftijdsgenoten met een Turkse, Marokkaanse, Surinaamse of Antilliaanse achtergrond (Herweijer, 2008: 239). Aangezien een vijfde van deze groep niet-westerse allochtone kinderen nog geen zwemles heeft (tegenover drie procent van de autochtone kinderen) is de kans groot dat ze niet meer leren zwemmen. Hoewel een directe relatie tussen zwemvaardigheid en verdrinkingsgevallen nog niet is aangetoond (Brenner et al., 2003), wijzen veel gegevens wel in die richting. In de groep waar de zwemvaardigheid het laagst ligt, de allochtonen, is ook het risico op verdrinken groter (Stirbu et al., 2006; Garssen, 2008).

Recente cijfers uit de *SportersMonitor* 2008 bevestigen dat allochtonen als groep minder zwemvaardig zijn: twintig procent van de autochtone bevolking van 15-80 jaar – vooral ouderen – heeft geen zwemdiploma tegenover een derde van de niet-westerse allochtonen.³ Overigens houdt het niet hebben van een zwemdiploma niet per definitie in dat men niet kan en gaat zwemmen. Mensen kunnen ook zwemvaardig zijn zonder dat ze ‘officiële’ zwemlessen hebben gevolgd en het daarbij horende diploma hebben behaald.

Zwemmen is een aansprekende vrijetijdsbesteding voor mannen en vrouwen met uiteenlopende achtergronden. Maar leren, kunnen en gaan zwemmen, is niet voor iedereen even vanzelfsprekend. En ook wanneer ze wel zwemvaardig zijn, beoefenen mensen de zwemsport op uiteenlopende wijze. Ouderen, jongeren, mannen, vrouwen, autochtonen en migranten verlenen deels verschillende betekenissen aan zwemmen en hebben andere wensen ten aanzien van de inrichting van zwembaden en de aangeboden activiteiten (Elling, 2005).

In dit hoofdstuk staan de relaties tussen (leren) zwemmen en etniciteit centraal, waarbij we nader inzoomen op sekse-specifieke vraagstukken. Deze bijdrage is gebaseerd op een onderzoek naar de relatie tussen zwemvaardigheid en etniciteit in het kader van het *10-puntenplan verbetering zwemvaardigheid* van de Vereniging Sport en Gemeenten, dat werd uitgevoerd door het Mulier Instituut (Wisse, Elling & Van den Dool, 2009). Hiervoor werd zowel kwantitatieve als kwalitatieve data verzameld.⁴ Een deel van deze data, aangevuld met achtergrondinformatie, is ook gebruikt voor de invulling van dit hoofdstuk.

3.2 Zwemsocialisatie en -gedrag

Vaak wordt gedacht dat allochtone volwassenen minder zwemmen en dat hun kinderen minder zwemvaardig zijn, omdat er in het land van herkomst geen zwemcultuur heerst die vergelijkbaar is met die in Nederland. Dat is maar een deel van de waarheid. Zoals we al in de inleiding aangaven, is zwemmen immers ook onder verschillende etnische minderheidsgroepen een relatief populaire vrijetijdsbesteding.

In tabel 1 worden gegevens gepresenteerd die dit beeld verder invullen en van achtergrondgegevens voorzien. Zo is het opvallend dat het aandeel Turkse en Marokkaanse jongeren en volwassenen dat minimaal twaalf weken per jaar zwemt ongeveer even groot is (10%) als het aandeel van de autochtone bevolking. Surinamers, en Antilianen zwemmen minder vaak.

Tabel 1 Zwemmers in Nederland, bevolking 6 jaar en ouder, naar enkele demografische kenmerken (in aantallen en procenten)						
	Aantal respondenten	Afgelopen 12 maanden gezwommen	Zwemt minimaal 12 weken per jaar	Zwemt minimaal 40 weken per jaar	Lid zwemclub ¹	Traint of doet wedstrijden
	(n)	(%)	(%)	(%)	(%)	(%)
Allen	13.137	31,7	11,2	4,0	3,5	2,4
Geslacht						
man	6.452	28,0	9,0	3,1	3,1	2,3
vrouw	6.685	35,5	13,3	4,9	3,9	2,4
Leeftijd						
6-11 jaar	1.155	61,1	35,2	13,6	16,5	12,3
12-17	1.065	47,8	14,5	4,2	7,5	5,9
18-24	1.007	39,3	7,9	2,1	1,8	1,1
25-34	1.965	34,0	9,0	2,6	2,0	1,3
35-44	2.393	36,5	9,9	3,5	2,1	1,4
45-59	3.105	23,3	9,0	3,1	1,8	1,1
60-plus	2.447	12,3	6,5	3,2	1,6	0,4
Etniciteit						
Nederlands	11.467	32,8	11,6	4,1	3,6	2,4
Turks of Marokkaans	215	20,3	10,2	5,3	4,4	2,7
Surinaams of Antilliaans	271	14,2	2,9	2,6	2,4	0,7
Overige	1.178	28,7	10,0	3,0	3,4	2,8
¹ In AVO 2003 is het lid zijn van een zwemclub door de respondenten vermoedelijk ruim opgevat. Waarschijnlijk is het zwemmen in welke groepsvorm dan ook meegerekend als zijnde lid van een zwemclub. Zwemmen vanuit migrantenorganisaties valt hier ook onder.						
Bron: SCP (AVO 2003)						

3.3 Zwemcultuur

Om meer inzicht te krijgen in verschillende zwemculturen in de landen van herkomst, is allochtone ouders van de grootste migrantengroepen in Nederland gevraagd naar hun kennis over zwemmen en zwemervaringen in het land van herkomst. Aangezien sommigen al geruime tijd in Nederland wonen en vaak niet volledig op de hoogte zijn van de situatie in het land van herkomst, zijn deze uitspraken niet representatief, maar zijn ze wel illustratief voor verschillen in zwem(les)culturen.

Turkije en Marokko

In Turkije en Marokko is de zwemcultuur niet vergelijkbaar met die in Nederland. Wel heerst er een lange traditie van badhuizen en hamams. Met name aan de kust en in toeristische gebieden wordt ook veel recreatief gezwommen. Afhankelijk van het gebied waar de geïnterviewde ouders vandaan komen, hebben zij vroeger veel of weinig gezwommen.

Uit de gesprekken bleek dat Turkse en Marokkaanse mannen vaker kunnen zwemmen dan hun vrouwen. Ze hebben vaak zichzelf het zwemmen aangeleerd, sommigen hebben in het land van herkomst of in Nederland op zwemles gezeten. Geen enkele moeder die in het kader van dit onderzoek geïnterviewd is, heeft zelf in Turkije of Marokko op zwemles gezeten. Als ze kunnen zwemmen, hebben ze dit zichzelf aangeleerd, of in Nederland op zwemles gezeten. Verschillende jonge moeders uit Utrecht en Arnhem geven aan hun zwemdiploma('s) tijdens het schoolzwemmen in Nederland behaald te hebben.

Volgens de geïnterviewde moeders wordt er in Marokko en Turkije niet op dezelfde schaal en manier zwemles gegeven als in Nederland, maar het bestaat wel. Of en hoe het wordt aangeboden, is afhankelijk van het gebied.

'Ik kom uit West-Turkije en daar heb ik nog drie zussen van mij en alle drie hebben kinderen en alle vijf van mijn neefjes en nichtjes die hebben ook zwemles gehad. Particulier, in zomermaanden, gewoon in open bad. Op school hebben ze dat volgens mij niet.'

Turkse moeder, 42 jaar, Arnhem

Veel Turkse en Marokkaanse Nederlanders gaan in de zomer op vakantie naar hun land van herkomst. Velen geven aan daar naar het strand te gaan. Bij de stranden wordt vaak gemengd gezwommen, maar soms zijn er ook aparte delen voor alleen vrouwen en kinderen.

'In Marokko wordt door mannen en vrouwen niet altijd apart gezwommen, dat hangt ook van de mensen af. Op het strand heb je ook heel veel vrouwen tussen de mannen, voor wie dat gewoon geen probleem is. Dat is iets van je zelf, daar kies je zeg maar zelf voor.'

Marokkaanse moeder, 34 jaar, Utrecht

Turkse en Marokkaanse moeders die in dit onderzoek bevraagd zijn, zwemmen in het land van herkomst over het algemeen gekleed. Ook de burqini is daar volgens een aantal vrouwen een veel voorkomend zwemkledingstuk. Gekleed of bedekt zwemmen lijkt daar veel meer geaccepteerd dan in Nederland.

Suriname

In tabel 1 zagen we dat Surinamers in Nederland minder vaak zwemmen dan de autochtone bevolking. In Suriname zelf heerst eveneens geen zwemcultuur die vergelijkbaar is met Nederland, maar omdat er zowel aan de kust als in de binnenlanden veel water is, kunnen veel Surinamers wel zwemmen. Bovendien hebben de langdurige banden met Nederland ervoor gezorgd dat de Nederlandse zwemlescultuur ook een beetje is overgewaaid naar Paramaribo. Verschillende scholen bieden schoolzwemmen aan en hier en daar wordt ook reguliere zwemles gegeven. Het zwemdiplomasysteem in Suriname is gelijk aan dat in Nederland. De Surinaamse respondenten hebben hun zwemdiploma('s) in Nederland behaald of hebben leren zwemmen in Suriname zelf. In Suriname hebben de meesten geen diploma behaald, maar wel leren zwemmen; vaak gewoon in een rivier of kanaal.

'Maar toen wij jonger waren, iets van 25 jaar terug, toen was de enige plaats met echt zwemles volgens mij in Paramaribo. En dat was dan alleen bestemd voor hele rijke lui, de rest leerde het gewoon automatisch zelf. Daar waar wij woonden, wij komen uit een dorp, daar was geen zwemles. Maar daar had je ook helemaal geen zwemles nodig, want wij leefden in water. Grote hectaren grond met rijstplantages met water en natuurlijk rivieren. Dus je leert automatisch gewoon zwemmen.'

Surinaamse vader, 42 jaar, Den Haag

Kijkende naar de Surinaamse sportcultuur, constateren de Surinaamse respondenten dat zwemgerelateerde sporten in Suriname relatief weinig beoefend worden. Ook Nederlandse Surinamers gaan volgens de geïnterviewden niet zo vaak naar het zwembad. Daarmee onderschrijven zij de eerder gepresenteerde AVO cijfers: zwemmen is voor hen niet zo'n populaire vrijetijdsbesteding. Een zoon van een van de Surinaamse respondenten heeft een tijd fanatiek aan waterpolo gedaan, maar hij lijkt hierin wel een uitzondering te zijn.

'Suriname heeft niet echt een zwemcultuur. Ook voor de Surinamers in Nederland is zwemmen niet zo'n populaire bezigheid. Maar zwemles is voor ons eigenlijk wel heel normaal.'

Surinaamse leerkracht basisonderwijs, 30 jaar

Zoals bovenstaand citaat aangeeft, vinden Surinamers, ondanks dat zwemmen niet zo'n populaire vrijetijdsbesteding of sportactiviteit is, leren zwemmen wel een vanzelfsprekendheid. Net als naar school gaan, hoort het bij de opvoeding van een kind. Alle kinderen van de Surinaamse ouders die in dit onderzoek gesproken zijn, volgden reguliere zwemles. Wel gaf een aantal alleenstaande moeders aan niet de mogelijkheden te hebben hun kinderen het volledige ABC-diploma te laten behalen. Het volgen van reguliere zwemlessen buiten school om kost veel tijd en geld, voor hen vormde dit een belemmering.

Overige landen

In dit onderzoek zijn naast ouders uit Turkije, Marokko en Suriname, ook moeders uit verschillende Arabische, Afrikaanse, Latijns-Amerikaanse en (Oost-)Europese landen geïnterviewd.⁵ Deze moeders zijn vanuit het land van herkomst op verschillende wijze gesocialiseerd in zwemvaardigheid, variërend van nooit in het water geweest te zijn (vrouw uit Somalië), tot zeer vaardig te zijn opgeleid, dat wil zeggen tot reddend zwemmer tijdens het schoolzwemmen (Poolse moeder).

'Dat [zwemmen] is in Polen gewoon, dat was toen een hobby, iedereen moet gewoon zwemmen. Daar zijn overal zwembaden en ik denk dat meeste scholen gewoon gaan naar zwemles. Ja, toen op school was verplicht. Ik weet niet hoe dat laatste jaren is geweest, maar toen dan ja, allemaal meiden zijn zelfde leeftijd, dus zij moeten allemaal wel kunnen zwemmen.'

In Polen zijn ook veel zwembaden. In mijn stad waren wel vier of vijf stuk en ook meren, hebben wij ook veel. Ook zee is in Polen, dus overal kunnen wij gaan zwemmen. Bijna alle mensen in Polen kunnen zwemmen.'

Poolse moeder, 34 jaar

Deze Poolse vrouw lijkt wel een uitzondering te vormen op de meeste respondenten in het onderzoek. De meeste geïnterviewde ouders zijn minder vertrouwd met zwemles en zwemmen dan autochtone Nederlanders. Een aantal moeders geeft aan bang voor water te zijn, wat natuurlijk deels te verklaren is door de onbekendheid met water. In het land van herkomst hebben ze niet of weinig gezwommen en ook hier in

Nederland komen ze nauwelijks in het water. Veel vrouwen geven aan dat wanneer er meer mogelijkheden zouden zijn tot gescheiden zwemmen in Nederland, ze hier graag gebruik van zouden maken. Sommigen willen graag van hun angst voor water af komen, zodat ze zelf en met hun kinderen kunnen gaan zwemmen. Niet onbelangrijk, omdat de mate waarin moeders kunnen zwemmen en gaan zwemmen, verband houdt met de zwemvaardigheid van hun kinderen. Op dit verband zullen we nader ingaan in de paragraaf over zwemsocialisatie. Na deze introductie in de verschillende zwemculturen, wordt hieronder in kaart gebracht hoe de zwemvaardigheid van kinderen samenhangt met achtergrondkenmerken zoals etniciteit, stedelijkheid, sociaal economische positie en mate van integratie.

3.4 Wie kan er niet zwemmen?

Zoals in de inleiding al is aangegeven, laten de beschikbare cijfers over zwemvaardigheid zien dat (niet-westerse) allochtone kinderen gemiddeld later zwemvaardig worden dan autochtone kinderen en dat er tevens een grotere groep nog niet zwemvaardig is bij het verlaten van de basisschool (zie tabel 2). Waar bijna zes op de tien 6-7 jarige autochtone kinderen al een zwemdiploma heeft, geldt dat slechts voor vier op de tien allochtone kinderen (westerse én niet-westerse). Onder 11-15 jarigen zijn de verschillen kleiner. Vooral kinderen met een niet-westerse achtergrond (waaronder Surinaams, Turks en Marokkaans) blijven een achterstand in zwemvaardigheid houden.

Tabel 2
Status van zwemvaardigheid, bevolking van 6-15 jaar, naar etniciteit en leeftijd (in procenten)

Status	Autochtonen		Allochtonen ¹		Marokkaans/Turks/ Surinaams/Antilliaans		Overig westers en overig niet-westers	
	2003 ²	2007	2003 ²	2007	2003	2007	2003	2007
(nog) Geen les	3	3	12	13	17	19	9	7
Op les	8	8	16	11	17	11	15	11
Diploma	89	88	72	76	66	69	75	82
Totaal	100	100	100	100	100	100	100	100
Diploma								
waarvan A	15	13	20	16	25	18	18	13
waarvan B	46	41	29	29	22	24	33	34
waarvan C	28	35	23	31	19	27	25	35
Diploma naar leeftijd								
6-7 jaar	60	58	37	39				
8-10 jaar	93	95	70	81				
11-15 jaar	98	96	90	85				

¹ De categorie allochtonen bestaat uit de groep Marokkaans/Turks/Surinaams/Antilliaans en een gecombineerde groep met daarin westerse allochtonen en overig niet-westerse allochtonen. De groepen overig niet-westers en westers zijn te klein en te divers om goed te kunnen opsplitsen.

² Percentages wijken iets af van de percentages gerapporteerd in de Rapportage Sport 2006 i.v.m. een definitie aanpassing.

Bron: SCP (AVO 2003; AVO 2007)

Allochtone kinderen hebben een lagere zwemvaardigheid, en zijn daarnaast ook meer afhankelijk van schoolzwemmen voor het behalen van hun zwemdiploma. Doordat het schoolzwemmen de laatste jaren steeds minder een vanzelfsprekendheid is geworden, geldt voor het merendeel van de kinderen dat zij leren zwemmen via het publiek en privaat zwemonderwijs buiten school (het reguliere zwemonderwijs). Dat geldt zowel voor autochtone (85%) als allochtone kinderen (69%). De overigen verkrijgen het A-diploma via schoolzwemmen of een combinatie van schoolzwemlessen en reguliere lessen.

Tabel 3
Wijze van behalen van zwemdiploma A, bevolking van 6 tot 15 jaar, naar etniciteit (in procenten)

	Totaal		Autochtonen		Allochtonen	
	2003	2007	2003	2007	2003	2007
Zwemles	81	82	84	85	67	69
Combinatie	7	8	6	8	11	11
Schoolzwemmen	12	10	10	7	22	20
Totaal	100	100	100	100	100	100

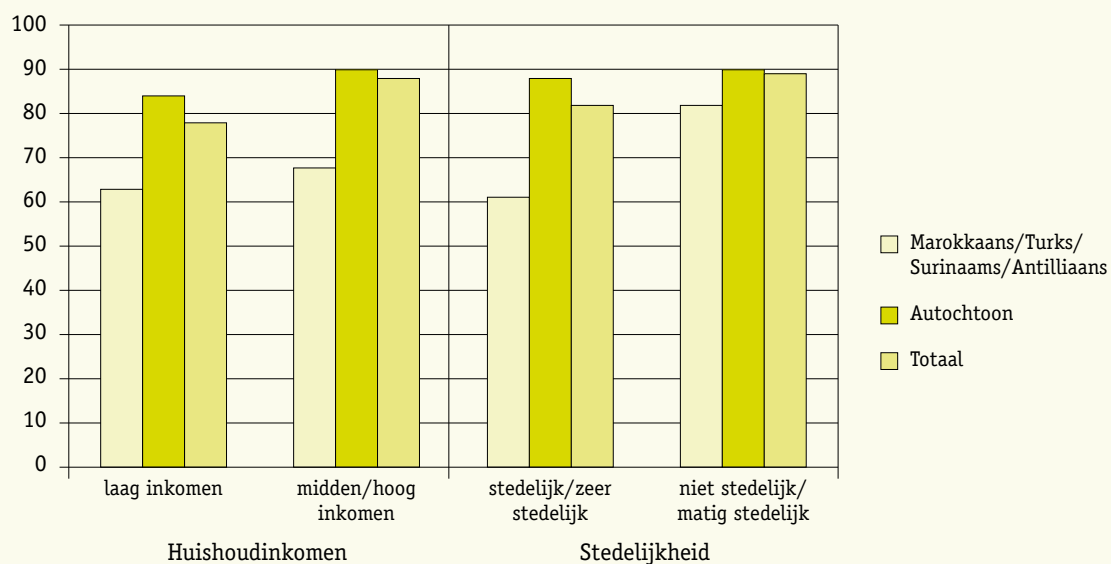
Bron: SCP (AVO 2003; AVO 2007)

Uit bovenstaande tabellen kan vastgesteld worden dat het diploma A-bezit tussen 2003 en 2007 onder (niet-westerse) allochtonen licht is gestegen. De bijdrage van het schoolzwemmen aan het behalen van het A-diploma is gedaald tussen 2003 en 2007, zowel voor autochtone (van 10 naar 7%) als voor allochtone kinderen (van 22 naar 20%). Deze teruggang komt overeen met de feitelijke daling van het aantal gemeenten, zwembaden en scholen dat nog schoolzwemmen aanbiedt (NRIT, 2009).

Naast etniciteit zijn het huishoudinkomen en de mate van stedelijkheid eveneens belangrijke voorspellers van de zwemvaardigheid. Vooral kinderen die zich in meervoudige achterstandsposities bevinden, leren minder vaak zwemmen. Figuur 1 laat zien dat zowel in autochtone als allochtone gezinnen met een laag inkomen, kinderen minder zwemvaardig zijn. Het wonen in grootstedelijke omgevingen heeft vooral een negatieve invloed op de zwemvaardigheid van allochtone kinderen. Deze resultaten tonen aan dat de lagere zwemvaardigheid van kinderen van niet-westerse afkomst voor een deel verklaard kan worden door de minder gunstige economische en geografische leefomstandigheden waarin zij verkeren.

Figuur 1

Bezit diploma A, bevolking 6-15 jaar, naar etniciteit, inkomen en stedelijkheid (in procenten)

Bron: SCP (AVO 2003)

We kunnen dus constateren dat het inkomen van ouders positief van invloed is op de zwemvaardigheid van hun kinderen en dat dit geldt voor zowel autochtone als allochtone kinderen. Inkomen hangt uiteraard samen met de mate waarin mensen betaald werk verrichten. Betaald werk verrichten is een vorm van structurele integratie in de Nederlandse samenleving. Na een analyse waarin achtergrondgegevens van ouders gekoppeld zijn met het diplomabezit van hun kinderen, zagen we dat vooral de werkzaamheid van vaders positief van invloed is op de zwemvaardigheid van hun kinderen. Dit gold zowel voor autochtone als ook voor allochtone kinderen (niet in tabel).

3.5 Maatschappelijke participatie van invloed?

Naast de factor arbeid hebben we ook gekeken of andere vormen van maatschappelijke participatie (maatschappelijk lidmaatschap, vrijwilligerswerk en cultuursectie) van de ouders in de Nederlandse samenleving van invloed zijn op de zwemvaardigheid van hun kinderen. Dit blijkt inderdaad het geval te zijn.

Met name de maatschappelijke participatie van allochtone moeders is van invloed op de zwemvaardigheid van hun kinderen. Maatschappelijk lidmaatschap⁶ van allochtone moeders hangt veel sterker samen met de zwemvaardigheid van hun kinderen dan bij autochtone moeders. Slechts 58 procent van de kinderen van niet-westerse allochtone moeders die geen lid zijn van een maatschappelijke organisatie heeft een zwemdiploma, tegenover 71 procent van de kinderen van de allochtone moeders die lid zijn van twee of meer verenigingen. Bij autochtone moeders is het verschil tussen geen en meervoudig lid slechts vier procentpunten (zie ook tabel 4). De tendens dat maatschappelijk lidmaatschap bij allochtone moeders samenhangt met zwemvaardigheid werd ook bevestigd door de geïnterviewde moeders in dit onderzoek. Als moeders zelf maatschappelijk actief waren (zelf lid van sport of andersoortige verenigingen), deden ze hun kinderen vaker op reguliere zwembad, waardoor de kans op het behalen van een zwemdiploma voor hun kinderen veel groter is.

Tabel 4
Bezit diploma A, bevolking 6-15 jaar, naar maatschappelijk lidmaatschap ouders en etniciteit (in procenten)

	Totaal	Niet-westerse allochtoon	Autochtoon
Vader geen lid	80	62	84
Vader lid van 2 of meer verenigingen	91	63	89
Moeder geen lid	80	58	86
Moeder lid van 2 of meer verenigingen	90	71	90

Bron: SCP (AVO 2003)

Wanneer we kijken naar de samenhang tussen zwemvaardigheid en vormen van cultuursectie⁷, dan zien we een nog sterker verband bij niet-westerse allochtone ouders. Uit tabel 5 blijkt dat participatie aan cultuur van niet-westerse allochtone ouders een veel grotere voorspeller is voor de zwemvaardigheid dan bij autochtone ouders.

Tabel 5
Bezit diploma A, bevolking 6-15 jaar, naar cultuursectoren ouders en etniciteit (in procenten)

	Totaal	Niet-westerse allochtoon	Autochtoon
Vader geen deelname	82	49	89
Vader veel deelname	90	89	91
Moeder geen deelname	76	44	85
Moeder veel deelname	90	91	91

Bron: SCP (AVO 2003)

Aan deze cijfers zou wellicht de conclusie verbonden kunnen worden dat in de loop van de jaren, naarmate allochtone moeders meer structureel integreren in de Nederlandse samenleving, het vanzelf wel goed komt met de zwemvaardigheid van hun kinderen. De vraag is natuurlijk of we, in het kader van de veiligheid van kinderen, hierop kunnen wachten en de verantwoordelijkheid voor de zwemvaardigheid van kinderen volledig in de handen van ouders kunnen en mogen leggen. Crum (2002) constateerde al dat, naast andere factoren, culturele aspecten zoals verschillende pedagogische attitudes van allochtone ouders een rol spelen in de sterkere afhankelijkheid van allochtone kinderen van het schoolzwemaanbod. Binnen veel allochtone gezinnen is weinig aandacht voor spel met kinderen, en ook opvoedingsverantwoordelijkheden worden door allochtone en autochtone ouders niet altijd hetzelfde ingevuld. Sommige allochtone ouders bijvoorbeeld, leggen de verantwoordelijkheid voor het leren exclusief bij de school (Driessen & Valkenberg, 2000; Smit, 2005). De vraag is of dit ook voor de zwemvaardigheid geldt.

In ons onderzoek geven (ook de minder goed geïntegreerde) allochtone ouders aan de zwemvaardigheid van hun kinderen erg belangrijk te vinden vanwege de gevaren in een waterrijke omgeving als Nederland. Ook wordt zwemmen door veel ouders (en hun kinderen) als een plezierige activiteit beschouwd. Ouders beseffen dat hun kinderen gevaar lopen en uitgesloten worden van een deel van de Nederlandse beweegcultuur, als ze niet kunnen zwemmen. Overeenkomstig het algemene overheidsbeleid, vinden zowel de meeste autochtonen als allochtonen dat de ouders in de eerste plaats verantwoordelijk zijn voor het leren zwemmen van hun kinderen. Meerdere ouders geven echter ook aan dat zij die verantwoordelijkheid niet altijd kunnen nemen, vanwege verschillende belemmeringen. De vraag is of zij zonder enige hulp of stimulering de belemmeringen weg kunnen nemen, die op dit moment bestaan bij het aanmelden van hun kinderen voor reguliere zwemlessen.

3.6 Samenhang belemmerende factoren: helpt beleid?

Belemmeringen voor het aanmelden van kinderen voor zwemlessen buiten school, hangen vaak met elkaar samen en zijn een combinatie van structurele en culturele factoren en van een interactie tussen meer persoonsgebonden en meer aanbodsgelateerde aspecten. Een geringe zwemsocialisatie en een laag huishoudinkomen zoals hiervoor aangegeven, maar ook een hoger kindertal, weinig vervoersmogelijkheden (beperkt autobezit, moeders die soms niet kunnen fietsen), minder goed op de hoogte zijn van de juiste informatie(kanalen), weinig sociale steun vanuit de omgeving, een geringe eigen zwemvaardigheid en religieuze voorschriften (mannen en vrouwen gescheiden) kunnen voor ouders drempels vormen voor het aanmelden van hun kinderen voor reguliere zwemlessen.

Ouders geven aan dat zij ondersteuning nodig hebben om deze belemmeringen weg te kunnen nemen. Onder andere door betere voorlichting, bij voorkeur mondeling en via bekende kanalen (school, moskee) en

overzichtelijke praktische informatie over alle zwemlesaanbieders, prijzen en tijden. Ook kortere wachtlijsten (meer aanbod), meer op maat gesneden financiële ondersteuningsmogelijkheden (en informatie hierover) en het bevorderen van de zwemvaardigheid onder allochtone moeders zullen de instroom van allochtone jonge kinderen bij reguliere aanbieders vergroten.

Aan de aanbodzijde heeft de landelijke overheid in het verleden een groot deel van de verantwoordelijkheid voor de zwemvaardigheid op zich genomen door het ondersteunen van het schoolzwemmen. Steun op dit gebied wordt steeds minder, omdat de landelijke overheid van mening is dat ouders zelf de verantwoordelijkheid op zich moeten nemen (Van der Hoeven, 2002; Klink, 2007). Het feit dat de meeste grote gemeenten met veel allochtone inwoners nog steeds schoolzwemmen aanbieden, benadrukt het belang van schoolzwemmen voor de zwemvaardigheid van leerlingen.

Het effect van schoolzwemmen is niet eenvoudig aan te tonen, maar wanneer we naar de bredere invloed van gemeentelijk zwembeleid kijken, zien we een positief effect van dit beleid op de zwemvaardigheid van met name allochtone kinderen. In gemeenten waar van 2002 tot 2005 de stimuleringsregeling zwemvaardigheid⁸ van kracht was, is een flinke toename van het percentage allochtone kinderen dat een zwemdiploma bezit zichtbaar (zie figuur 2). Waar in vangnetgemeenten de zwemvaardigheid onder allochtone kinderen tussen 2003 en 2007 toenam van 63 naar 77 procent, nam deze in niet-vangnet gemeenten af van 83 naar 75 procent. Deze cijfers laten zien dat het wegvallen van extra stimuleringsgelden (waarna vaak het afschaffen of afslanken van het schoolzwemmen volgde) een negatief gevolg heeft voor de zwemvaardigheid en daarmee de zwemveiligheid van allochtone kinderen in de betreffende gemeenten.

Figuur 2

Bezit diploma A, bevolking 6-15 jaar, in 2003 en 2007, naar etniciteit en gemeentelijk zwembeleid (in procenten)

Bron: SCP (AVO 2003)

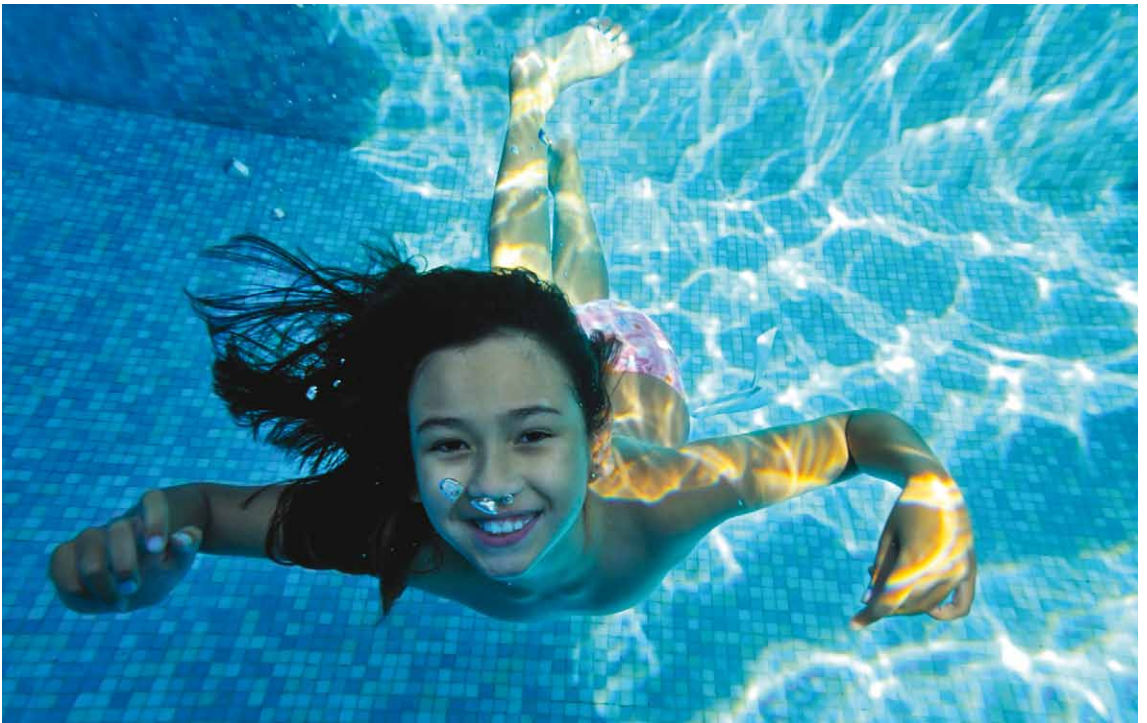
Bovenstaande gegevens laten zien dat ondersteuning vanuit de overheid effect heeft op de zwemvaardigheid. De ondersteuning is vooral gericht op de kinderen (verbeteren van het zwemlesaanbod) en minder op de ouders. Uiteraard is een goed en breed aanbod voor kinderen van belang om ze naar het zwembad te krijgen, maar ook het verbeteren van de informatieverstrekking naar allochtone ouders en een uitgebreider zwemaanbod voor met name allochtone moeders kunnen bijdragen aan een verhoogde zwemvaardigheid van hun kinderen. In de nu volgende paragraaf gaan we hier verder op in.

3.7 Reproductie van zwemsocialisatie

Naast diverse belemmerende leefomstandigheden, speelt het niet kunnen zwemmen van de ouders een rol in het niet kunnen laten meedoen van hun kind aan het reguliere zwemonderwijs.

Bijna twee derde van de ouders die in dit onderzoek geïnterviewd zijn ($n=95$), hebben geen zwemdiploma en hebben ook nooit op zwemles gezeten. Slechts 24 ouders hebben een zwemdiploma en 11 zaten of zitten nog op zwemles, maar hebben (nog) geen diploma. Vier van de vijf ouders, die zelf een zwemdiploma hebben, op zwemles zitten of hebben gezeten, hebben hun kinderen ook op reguliere zwemles gedaan. Van de ouders die zelf geen zwemdiploma hebben en ook nooit op zwemles hebben gezeten, heeft slechts één op de drie hun kinderen via de reguliere weg zwemvaardig gemaakt. Er is dus een duidelijke samenhang tussen de zwemvaardigheid van de ouders en hun keuze om hun kinderen via de reguliere weg zwemvaardig te laten worden.

Uit het onderzoek komt verder naar voren dat zorg voor de zwemvaardigheid van de kinderen in de meeste gevallen bij de moeders komt te liggen. Daar waar vaders wat betreft sport over het algemeen een

belangrijke voorbeeldfunctie hebben en/of stimulator zijn in het sportgedrag van hun kinderen, blijken het vooral de allochtone moeders te zijn, die verantwoordelijk zijn voor de zwemvaardigheid van hun kinderen. Leren zwemmen lijkt meer te vallen onder opvoeding (traditioneel domein van de vrouwen) dan onder sportsocialisatie (traditioneel domein van de mannen). Maar geconstateerd is dat juist de allochtone moeders vaak zelf nog niet kunnen zwemmen. In de interviews is ook gevraagd of hun echtgenoten konden zwemmen. De vaders blijken vaker dan hun echtgenotes te kunnen zwemmen. Toch meldt slechts een beperkt aantal moeders dat hun mannen ook regelmatig met de kinderen gaan zwemmen.

'Vaders zelf gaan eigenlijk niet met de kinderen naar de zwemles. Erg opvallend. Mannen bemoeien zich doorgaans niet zo met de opvoeding. Ook in de Surinaamse gemeenschap is dat zo. Vrouwen hebben toch de broek aan in huis, hè. De vrouw is de spil van het gezin. Kijk, voor beslissingen wordt die man er wel bij betrokken, maar de vrouw die voedt toch meestal het kind op.'
Surinaamse leerkracht basisschool, 30 jaar, Utrecht.

'Ik wil niet alles op een hoop schuiven, maar over het algemeen zijn het toch wel de moeders die met kinderen activiteiten enzo gaan doen, vaders hebben daar zogenaamd geen tijd voor.'
Turkse moeder, 30 jaar, Arnhem

Het niet kunnen zwemmen houdt voor deze moeders in dat zij ook bijna nooit in zwembaden, de zee of bij ander open water komen. Hun kinderen komen hierdoor automatisch minder in aanraking met water. Omdat de moeders zelf nauwelijks in zwembaden komen, is het ook minder vanzelfsprekend om de kinderen aan te melden voor reguliere zwemlessen. Enkele moeders geven aan zelf op zwemles te willen of te zijn gegaan om zo zelf hun kinderen te kunnen begeleiden.

'Daarom wij zijn ook hier hè, wij kunnen nog niet met die kinderen naar het zwembad, wij moeten eerst zelf leren. Als de kind heeft nog geen diploma, kan het ook met de moeder of vader ofzo.'
Marokkaanse moeder, 41 jaar, Den Bosch

De (allochtone) moeders en vaders die wel met hun kinderen in een zwembad gaan zwemmen en gezinnen die (vooral in de zomer) naar het zwembad of de zee gaan, zien dit als een aangenaam uitstapje.

'Hij vindt het echt zo lekker even spelen in het water en echt even lekker genieten weet je. Het is ook goed voor kind om aan water te wennen. Als ze nog nooit zijn geweest, zijn ze vaak bang en daarom kunnen ze dan ook niet die diploma halen.'
Turkse moeder, 32 jaar, Utrecht

Op vakantie in het land van herkomst gaan veel Turkse en Marokkaanse ouders ook met hun kinderen naar het strand. Moeders en gezinnen die in Nederland regelmatig gaan zwemmen zijn over het algemeen wel de moeders die zelf ook kunnen zwemmen en geen beperkingen vanwege hun geloof kennen. Bij de meeste moeders die niet kunnen of mogen zwemmen, is er vaak wel de wens om te gaan zwemmen.

'Ik zou met mijn jongere kinderen echt heel graag naar het zwembad willen gaan, want mijn man heeft geen tijd. Ik ben degene die de tijd met de jongeren kinderen door moet brengen, maar omdat het alleen maar gemengd is, is dat een probleem.'
Turkse moeder, 39 jaar, Utrecht

Naast het belang van het samen zwemmen voor het kind, vinden de moeders zwemmen zelf over het algemeen een prettige bezigheid. Ook in het kader van gezondheid zouden sommige moeders graag willen zwemmen. Moeders die niet kunnen zwemmen, geven aan dit graag te leren, maar voor velen zijn er belemmeringen om dit ook daadwerkelijk te gaan doen. Ten eerste is het aanbod voor zwemles voor volwassenen niet heel groot, aangezien het vanzelfsprekend wordt gevonden dat de zwemdiploma's behaald worden op jonge leeftijd. Ten tweede spelen, vooral voor een deel van de Moslim vrouwen, de religieuze en/of culturele voorschriften een rol.

3.8 Zwemmen en religie

Veel (voornamelijk Islamitische) moeders die niet gaan (leren) zwemmen, doen dit omdat de Nederlandse inrichting van zwemvoorzieningen voor hen geen geschikte omgeving is. Met uitzondering van de studie van Crum (2002) en een bijdrage van Elling (2005) aan het boek *Veranderingen in het alledaagse* is er in de bestaande Nederlands onderzoeksliteratuur relatief weinig aandacht voor religieuze factoren, zoals het niet gemengd mogen zwemmen door mannen en vrouwen en hygiënische overwegingen. Deze factoren, die ook van invloed kunnen zijn op de zwemvaardigheid van kinderen worden slechts in de marge van andere studies genoemd. Het gaat hierbij met name om aspecten die in moslimgemeenschappen een rol spelen. Ook in deze bijdrage willen we niet benadrukken dat religie de belangrijkste factor of één van de belangrijkste factoren is waarom allochtone kinderen minder zwemvaardig zijn, maar we willen het wel noemen als één van de zaken die meespelen in het hele verhaal.

Reden voor allochtone vrouwen om niet te sporten (en zwemmen) is vaak niet het feit dat ze het niet leuk vinden, maar eerder dat ze bij hun pogingen om actief te worden tegen allerlei culturele en structurele problemen aanlopen (Hooft & Klein, in Elling, 2005: 234). De Koran verbiedt vrouwen geen sportieve activiteiten (zwemmen wordt evenals paardrijden, zelfs genoemd als geschikte gezondheidsactiviteit), maar soms levert het gemengde zwemmen of de vereiste kleding een probleem op. Volgens de islam mogen (jonge) vrouwen niet gedeeltelijk ontkleed zijn in aanwezigheid van mannen (Kattab in Elling, 2005: 235). Hoewel deze belemmering in principe niet zou gelden voor jonge kinderen, kunnen ouders van oudere meisjes bezwaar hebben tegen gemengd (school)zwemonderwijs. Hieronder gaan we wat nader in op de discussie gemengd / niet-gemengd zwemmen om vervolgens kort aandacht te besteden aan een onderwerp dat hier aan gerelateerd is: de keuze voor badkleding.

Mengen - gebod of verbod?

Ongeveer drie kwart van de geïnterviewde ouders heeft een islamitische achtergrond. Voor de meeste moeders houdt dit in dat zijzelf niet gemengd met mannen en/of in westerse badkleding mogen zwemmen. Voor hun jongere dochters geldt dit in mindere mate. Slechts een beperkt aantal moeders geeft aan vanwege geloofsovertuigingen hun dochters liever niet gemengd of in westerse badkleding te laten zwemmen.

'Als mijn dochter 9 jaar is, zij stoppen met zwemles. Zij dan hoofddoek, dan mag niet meer zwemmen. Kan niet, kan niet.'

Syrische moeder, 30 jaar, Arnhem.

Overigens geven ook sommige vrouwen van niet-islamitische afkomst (onder andere Pakistaanse en niet-islamitische Afrikaanse vrouwen) aan zich minder prettig te voelen bij het gemengd zwemmen. Het feit dat de

speciale vrouwenzwembaden die verschillende zwembaden in Nederland aanbieden ook door veel Nederlandse en niet-islamitische vrouwen bezocht worden, geeft aan dat een voorkeur voor gescheiden zwemmen niet alleen te maken hoeft te hebben met religie.

‘Dan ben ik zo lekker op m’n rug aan het zwemmen en dan kijk je ineens tegen van die harige benen aan, daar zit je toch niet op te wachten...’

Nederlandse moeder, 32 jaar, Utrecht

Tijdens verschillende interviews bleek dat de kwestie van gemengd zwemmen bij de moeders een gevoelig onderwerp is. Er wordt druk gediscussieerd over wat volgens het geloof wel en niet geoorloofd is en hoe men daar in de praktijk mee om moet gaan. De speciale vrouwenuren bieden voor sommige vrouwen een uitkomst, maar deze uren zijn er maar weinig en voor sommige vrouwen zijn niet al deze uren voldoende ‘man-vrij’. Veel vrouwen geven aan graag te willen (leren) zwemmen, als aan die randvoorwaarde voldaan wordt.

‘Sommige vrouwen zeggen ook: “het maakt niet uit, man of vrouw. Maar onze cultuur is zo hè. Wij willen alleen vrouwen.” We willen wel zwemmen, maar er zijn weinig zwembaden.’

Afghaanse moeder, 34 jaar, Den Haag.

Het niet voldoende ‘man-vrij’ zijn van de zwembaden heeft in veel gevallen geleid tot discussies in de zwembaden over in hoeverre dit soort uren de integratie zou bevorderen en in hoeverre de zwembaden zouden moeten ingaan op de wensen van bepaalde groepen (Elling, 2005). In veel zwembaden worden aparte doelgroepenuren georganiseerd. Er zijn tijden voor zwangere vrouwen, ouders met jonge kinderen, naturalisten, homo’s en ouderen. De instelling van deze aparte uren (die soms ook extra investeringen met zich mee brachten) hebben vaak weinig discussie opgeleverd. In tegenstelling tot aparte vrouwenzwembaden op basis van islamitische voorwaarden. Dan heerst een sterk ‘mengen-moet’ vertoog. Wanneer kranten berichten over het instellen van aparte vrouwenuren, wordt via internet vaak massaal gereageerd met afkeurende opmerkingen. Op een bericht in de Gelderlander van juli 2008⁹ over het instellen van een apart uur voor (allochtone) vrouwen in Doesburg kwamen onder andere de volgende reacties:

‘Lang leve de segregatie, het afscheiden van de aardse kudde in groepen. Dacht dat we die tijd anno 2008 in Nederland voorbij waren. Vooral zo doorgaan dan worden de tegenstellingen wat nadrukkelijker belicht. Dát is pas discriminatie... mogen wij nu niet eens meer in ons eigen land zwemmen omdat zij niet MET ons willen zwemmen?’

Vooral de ‘eis’ van veel allochtone vrouwen dat er alleen vrouwelijk personeel aanwezig mag zijn, leidt tot weerstand. Een aantal zwembadmanagers is in het geheel niet bereid de inroostering van personeel er op aan te passen. Anderen willen best wat moeite doen, maar vinden dat de eisen van de allochtone vrouwen niet te onredelijk moeten zijn.

‘Bij de inroostering van personeel is er meestal nog rekening mee te houden, maar in het geval van een ongeluk in het zwembad of technisch defect moeten ze niet verwachten dat er geen mannen naar binnen komen.’

Zwembadmanager, Den Bosch

Andere zwembaden echter passen hun werkroosters en eventuele afscherming van baden graag aan om aan

de wensen van bepaalde klanten groepen te voldoen. Vaak wordt dit mede gedaan vanuit het inzicht dat het organiseren van een aantal aparte vrouwenzwembaden meer bezoekers oplevert dan alleen gemengde uren. Zo geeft een mannelijke bedrijfsleider van een zwembad in Tilburg, die zelf van Turkse afkomst is, aan dat het vrouwenzwembad in zijn bad druk bezocht wordt door zowel allochtone als Nederlandse vrouwen, en dat hij dus geen enkele reden ziet deze uren ter discussie te stellen.¹⁰

Het zijn overigens niet zelden alleen de vrouwen zelf die zulke 'strengere' eisen stellen aan het kunnen zwemmen. Sommige vrouwen willen en mogen van zichzelf wel gaan zwemmen, maar worden door hun mannen beperkt in hun bewegingsvrijheid. Sommige mannen verbieden hun vrouw (en oudere dochters) te gaan zwemmen, omdat er niet gegarandeerd kan worden dat zwembaden 'man-vrij' zijn. Zelfs het aparte vrouwenzwembad wordt door sommige mannen (en vrouwen) gewantrouwd, waar vaak de mannen zelf debet aan zijn.

'Wat ook een probleem is: Gerard wacht op zijn vrouw Hanneke en Ali wacht op Fatima, en die kunnen dus gaan gluren. Want wij als allochtone vrouwen willen gewoon echt heel graag zwemmen, maar dan wel net zoals in Nijmegen, waarvan ik heb gehoord dat het gewoon een hele afgedekte vrouwen aangelegenheid is. Als ze willen dat de vrouwen zwemmen, dan moeten ze dat meer doen. Want dan gaan deze vrouwen ook sneller initiatief nemen voor kinderen op zwembaden, mannen doen dit niet zo vaak.'

Turkse vrouw, 35 jaar, Arnhem

De door mannen aan vrouwen opgelegde bewegings- en zwembepkeringen zijn soms ook van directe invloed op de zwemvaardigheid van hun kinderen. Zo mogen sommige vrouwen van hun man niet met hun kind naar reguliere zwembaden vanwege de afstand of omdat het donker is.

'En ook voor sommige vrouwen speelt de tijd van de zwembaden een rol. Sommige vrouwen mogen na een bepaalde tijd dan ook niet meer naar buiten van de man. Dat Marokkaanse meisje dat op zwembaden zit uit mijn klas, die ouders zijn gescheiden. Dus die moeder mag wel naar buiten. De mannen beslissen vaak dat moeders einde van de middag en 's avonds niet naar buiten mogen. Wat betreft de zwembaden, dan bepaalt de man dus wel, want de vrouw moet dan naar buiten hé. Wat er binnenshuis gebeurt, dat maakt niet uit, maar over wat buitenshuis gebeurt, beslist de man.'

Surinaamse leerkracht basisschool, 30 jaar, Utrecht

Het tegenstrijdige is dus dat het vaak de moeders zijn die verantwoordelijk worden geacht voor de zwemvaardigheid van hun kinderen, maar soms zelf niet met of zonder kinderen naar het zwembad mogen. Zowel direct als indirect kan de beperking van de bewegingsvrijheid van de moeder invloed hebben op de zwemvaardigheid van hun kinderen.

Niet alle geïnterviewde ouders hebben deze culturele en/of religieuze principes en anderen zetten ze overboord omdat ze vinden dat zwemmen er gewoon bij hoort, zowel voor henzelf maar zeker ook voor kinderen.

'Als je het hebt over gemengd zwemmen, dat zou eigenlijk niet mogen, maar op school, als het verplicht is, daar kun je niets aan doen... ook omdat we in een land wonen waar we worden omgeven door water, zwemmen is eigenlijk een verplicht vak, daarom gaan onze kinderen wel.'

Maar op het moment dat ze dus echt volwassen zijn geworden en die verplichting is er niet meer, dan wordt het zeer op prijs gesteld dat je gescheiden gaat zwemmen... Nood breekt wet, dat is in de islam natuurlijk ook wel zo. Het is noodzakelijk, het is iets dat je echt moet hebben. In veel gevallen wordt er dan bij ons van bepaalde regels afgeweken.'

Bestuursleden Surinaams-islamitische moskee, Den Haag

Twisten over de burqini

Niet voor alle islamitische vrouwen vormt gemengd zwemmen een probleem. Een aantal interpreteert het geloof op een andere manier en gaat in westerse badkleding gemengd zwemmen. Anderen zoeken oplossingen voor het verbod op 'gedeelde ontkleding' door bijvoorbeeld met kleding of in een burqini te gaan zwemmen. Voor sommige moeders is dit geklede zwemmen een manier om toch het water in te kunnen.

'Ik zwem daar, maar ik ga met kleren. Zeg maar met grote dingen, zat kleren, anders kan ik niet zeg maar. Mijn kinderen wel.'

Marokkaanse moeder, 34 jaar, Utrecht

Naast het feit dat sommige vrouwen zichzelf niet gedeeltelijk ontkleed willen en mogen vertonen wanneer zij samen zijn met mannen, voelen zij zich soms ook ongemakkelijk door andere schaars geklede vrouwen die in het zwembad rondzwemmen.

'Ik zwem het liefste met mijn ogen dicht.'

Turkse moeder, 38 jaar, Den Haag

Vandaar dat een aantal (islamitische) zwemverenigingen¹¹ nu uren hebben ingesteld waarbij zwemkleding verplicht is, die minimaal het lichaam van de schouder tot de knie bedekt. Het zwemmen in meer bedekkende kleding of in burqini wordt echter niet in alle zwembaden op een positieve manier ontvangen. Toen de burqini in 2007 in Nederland werd geïntroduceerd ontstonden verhitte discussies en sommige zwembaden besloten de burqini te verbieden, vanwege hygiënische redenen. Die zijn overigens niet gegrond, omdat de burqini van dezelfde stof is gemaakt als andere badkleding, maar ook omdat de andere bezoekers er 'nog niet aan toe' waren.¹² Ook sommige vrouwen in ons onderzoek zijn meerdere malen op een vervelende manier aangesproken door zwembadpersoneel of andere klanten (ook tijdens het vrouwenzwemuur) toen zij iets anders droegen dan de 'reguliere' badkleding. Mede hierdoor komen ze nu liever niet meer in het zwembad.

'Zeker als je bent met vrouwen onder elkaar, dan moet je toch een beetje respect hebben voor elkaar, iedereen moet toch zelf weten wat zij aandoet.'

Turkse moeder, 29 jaar, Utrecht

Regelmatig komt het dus voor dat vrouwen zich niet welkom voelen in de zwembaden of vinden dat zwembaden niet voldoen aan hun eisen, die van hun mannen of de Moslim gemeenschap. Hierdoor lijkt een grote groep potentiële klanten voor de zwembaden onbenut te blijven. Dit is erg zonde, want zowel vanuit het gezondheids-, en participatieperspectief als ook gezien vanuit het oogpunt van zwemvaardigheid, is het van belang dat iedereen, dus ook allochtone vrouwen, zich thuis voelen in het zwembad.

3.9 Slotbeschouwing

In dit hoofdstuk zagen we dat de zwemvaardigheid van allochtone kinderen lager ligt dan de zwemvaardigheid van hun autochtone leeftijdsgenootjes en dat hier verschillende factoren aan ten grondslag liggen. Naast etniciteit zijn ook stedelijkheid, het inkomen en de mate van structurele integratie van de ouders, van invloed op de zwemvaardigheid van kinderen. Moeders spelen een belangrijke rol in de opvoeding van allochtone kinderen en in veel gevallen zijn zij ook degenen die verantwoordelijk zijn voor de zwemvaardigheid van hun kinderen. De meeste moeders geven aan deze verantwoordelijkheid zelf ook te willen nemen, omdat zij het belangrijk vinden dat hun kinderen kunnen zwemmen. Dit vooral vanwege de veiligheid, maar ook omdat ze willen dat hun kinderen mee kunnen doen aan de Nederlandse sport- en vrijetijdscultuur. Het lukt echter niet alle moeders deze verantwoordelijkheid te nemen zonder externe ondersteuning, omdat sommigen meervoudige belemmeringen ervaren. Zo is betere voorlichting nodig, bij voorkeur mondeling en via bekende kanalen zoals de school en de moskee, en daarbij overzichtelijke praktische informatie over alle zwemlesaanbieders, prijzen en tijden. Kortere wachtlijsten (dat wil zeggen meer aanbod) en op maat gesneden financiële ondersteuningsmogelijkheden evenals informatie hierover, het verbeteren en onderhouden van hun eigen zwemvaardigheid zijn goede ondersteuningsvormen. Vooral islamitische moeders zwemmen niet met hun kinderen, omdat ze zelf niet zwemvaardig zijn en/of ze niet mogen zwemmen vanwege religieuze voorschriften. ‘Man-vrije’ zwemuren kunnen er mede voor zorgen dat meer vrouwen, die nu min of meer buitengesloten zijn, kunnen deelnemen aan dit aspect van de Nederlandse beweegcultuur.

Met een aantal aanpassingen zou de zwemsport ook voor vrouwen die nu niet ‘mogen’ toegankelijker gemaakt kunnen worden. In verschillende gevallen is gebleken dat wanneer vrouwen in een veilige omgeving (in afwezigheid van mannen) aan het zwembad hebben kunnen wennen en merken dat hun gewoonten gerespecteerd worden, ze de islamitische leefregels en omgangsnormen minder strikt navolgen (Elling, 2005). Moeders die zich prettig en veilig voelen in het water, zijn ook sneller geneigd met hun kinderen naar het zwembad te komen en hen aan te melden voor de reguliere zwemlessen. Zowel vanuit het oogpunt van de participatie van allochtone vrouwen en kinderen aan de Nederlandse beweegcultuur, als ook vanuit het oogpunt van veiligheid lijkt de weerstand tegen aparte vrouwenuren in het zwembad niet gerechtvaardigd. Ook kan een hogere mate van tolerantie ten opzichte van gekleed zwemmen, bijvoorbeeld in een burqini, ervoor zorgen dat vrouwen in een veilige en prettige, maar toch gemengde omgeving van hun angst voor water af kunnen komen, kunnen leren zwemmen of in het water kunnen recreëren en sporten.

Enerzijds draagt de acceptatie van vrouwenuren en gekleed zwemmen ertoe bij dat deze vrouwen meer participeren in de samenleving en een positieve zwemsocialisatie over kunnen dragen aan hun kinderen en daarmee het maatschappelijke integratieproces kunnen bevorderen. Anderzijds blijft het een discussiepunt of de vrouwenuren (vooral wanneer ze georganiseerd worden door islamitische zelforganisaties en alleen bezocht worden door moslimvrouwen) niet leiden tot segregatie. Als de zwembaden tijdens openbare vrouwenuren weinig rekening houden met de wensen van vrouwen om ‘bedekt’ te mogen zwemmen, dan zullen vrouwen wegblijven uit de zwembaden of zich terugtrekken in zelforganisaties. Dat komt zeker niet ten goede aan een zwemsocialisatie op gelijkwaardige basis en etnische menging in het water.

Noten

- ¹ Een burqini is een tweedelig badpak met lange mouwen, lange broekspijpen en een hoofddoek. Het is gemaakt van dezelfde stof als badpakken en zwembroeken, maar zit losser om het lichaam en laat alleen het gezicht, de handen en de voeten onbedekt.
- ² Wij onderscheiden in deze studie twee soorten zwemlessen: schoolzwemmen en regulier zwemonderwijs. De laatstgenoemde categorie staat voor zwemles bij een gemeentelijk zwembad, een privaat zwembad, een zwemschool of een zwemvereniging. In dit hoofdstuk zullen alle soorten zwemles die buiten het schoolzwemmen vallen, aangeduid worden als reguliere zwemles.
- ³ Uit de SportersMonitor 2008, een onderzoek dat voortkomt uit een samenwerking tussen NOC*NSF en het W.J.H. Mulier Instituut (zie Van den Dool, 2009), is gevraagd naar het diplomabezit onder volwassenen. Uit dit onderzoek blijkt dat 20 procent van de autochtonen in de leeftijd van 15-80 jaar geen zwemdiploma heeft, tegenover 32 procent van de niet-westerse allochtone bevolking (data niet gepubliceerd).
- ⁴ Kwantitatieve data zijn afkomstig van het Aanvullend Voorzieningen Onderzoek 2003 en 2007 van het Sociaal en Cultureel Planbureau. Kwalitatieve data zijn afkomstig van groepsinterviews met 96 ouders, voornamelijk van allochtone afkomst.
- ⁵ Aan de groepsgesprekken namen vrouwen deel uit de volgende landen: Iran, Irak, Syrië, Afghanistan, Pakistan, Tunesië, Somalië, Sierra Leone, Togo, Eritrea, Brazilië, Italië en Polen.
- ⁶ Onder maatschappelijk lidmaatschap in AVO vallen de volgende lidmaatschappen: lidmaatschap van een politieke partij of vereniging, een werkgeversorganisatie, vakbond of middenstandsorganisatie, een organisatie op het gebied van natuur of milieu, een onderwijs- of schoolvereniging, een vrouwenvereniging of bond, een sportvereniging, een zang-, muziek- of toneelvereniging, een hobbyvereniging, een jeugdvereniging, clubhuis of padvinderij en een vereniging voor beeldende vorming.
- ⁷ Onder cultuurdeelname vallen de volgende activiteiten: Bezoek aan toneelvoorstellingen, cabaret, concerten, opera, musicals, dance/houseparty's, balletvoorstellingen, filmhuizen, kunstgalerieën en musea.
- ⁸ Tijdens deze stimuleringsregel vanuit het ministerie van OCW zijn 35 gemeenten met een Gemeentelijk Onderwijs Achterstanden beleid (de zogenaamde GOA gemeenten, in deze regeling ook wel vangnetgemeenten genoemd) op projectbasis gesteund om de zwemvaardigheid van kinderen in hun gemeenten te verbeteren. Binnen deze regeling stonden drie sporen centraal. In de eerste plaats het voorlichten van ouders en opvoeders over het belang van het leren zwemmen van kinderen. Ten tweede het aanbieden van zwemvangnetten (extra zwemlessen) voor kinderen die ondanks de voorlichting buiten de boot dreigen te vallen. Ten derde het registreren van zwem(vangnet)resultaten om de effecten van de regeling inzichtelijk te maken. De inhoudelijke invulling van de regeling is vrijgelaten aan de gemeenten zelf.
- ⁹ Zie <http://www.gelderlander.nl/voorpagina/achterhoek/3471407/Allochtone-vrouwen-krijgen-apart-zwemuur.ece?start=1&sort=desc>
- ¹⁰ Na afronding van het rapport 'Ik wil wel dat mijn kind leert zwemmen' zijn de belangrijkste resultaten van het onderzoek gepresenteerd op de Kennisdag zwembaden van de Vereniging Sport en Gemeenten. Hierbij werden aanwezigen uit het werkveld gevraagd te reageren op de resultaten van het onderzoek en verschillende stellingen die hiermee verband hielden. Tijdens de discussie kwam de betreffende zwembadbedrijfsleider aan het woord.
- ¹¹ Onder andere Zwemvereniging de Waterlelie in Amsterdam, zie <http://www.freewebs.com/zvdewaterlelie/>
- ¹² Zie o.a. <http://www.destentor.nl/regio/zwolle/2697427/Vrouw-in-burqini-uit-Zwols-zwembad-gezet.ece>

Literatuur

- Crum, B. (2002).** *Zwemachterstanden op de basisschool. Oorzaken en remedies.* Zoetermeer: Ministerie van OCW.
- Dool, R. van den, Elling, A. & Hoekman, R. (2009).** *SportersMonitor 2009. Een beschrijving van actuele sportissues.* Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Driessen, G. & Valkenberg, P. (2000).** Islamic schools in the Netherlands: Compromising between identity and quality? *British Journal of Religious Education* (23) 1,15-26.
- Elling, A. (2005).** Het zwembad. De Hollandse Dames Zwemclub, de islamitische Waterlelies en de vraag van wie het zwembad is. In I. Hoving, H. Dibbits & M. Schrover (red.). *Veranderingen van het alledaagse 1950-2000* (pp. 227-248). Den Haag: SDU.
- Garssen, M.J., Hoogenboezem, J. & Bierens, J.J.L.M. (2008).** Afname van het verdrinkingsrisico bij jonge kinderen, maar verhoogd risico bij kinderen van recent geïmmigreerde niet-westerse allochtonen. *Nederlands Tijdschrift Geneeskunde* (152) 21, 1216-1220.
- Herweijer, L., Stegeman, H. & Wisse, E. (2008).** Sport en onderwijs. In K. Breedveld, C. Kamphuis, A. Tiessen-Raaphorst (red.) *Rapportage sport 2008* (pp. 231-254). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/ W.J.H. Mulier Instituut.
- Hoeven, M. van der (2002).** Antwoorden namens OCW en VWS op schriftelijke Tweede Kamervragen (Atsma en De Vries), 27 september 2002.
- Kamphuis, K. & Dool, R. van den (2008).** Sportdeelname. In K. Breedveld, C. Kamphuis & A. Tiessen-Raaphorst (red.) *Rapportage Sport 2008* (pp. 74-101). Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau/W.J.H. Mulier Instituut.
- Klink, A. (2007)** Antwoorden namens VWS, OCW en VROM op schriftelijke Tweede Kamervragen (Vendrik), 6 november 2007.
- NRIT (2009).** *Het protocol Veiligheid Schoolzwemmen. Evaluatie van het in mei 2007 geïntroduceerde protocol.* Breda: NRIT.
- Wisse, E. & Dool, R. van den (2008).** *Zwemmen in de cijfers. Notitie kengetallen zwemmen in Nederland.* Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.
- Stirbu, I., Kunst, E. Bos V. & Beeck, E. van (2006).** Injury mortality among ethnic minority groups in the Netherlands. *The Journal of Epidemiology and Community Health* 60, 249-255.
- Wisse, E., Elling, A. & Dool, R. van den (2009).** *'Ik wil wel dat mijn kind leert zwemmen...' Een onderzoek naar de factoren die de zwemvaardigheid beïnvloeden en de rol van allochtone ouders.* Den Bosch: W.J.H. Mulier Instituut.

4 DE MIXFACTOR VAN SPORT

Eenheid en verdeeldheid op het veld

4 DE MIXFACTOR VAN SPORT¹

Eenheid en verdeeldheid op het veld

**Lex Veldboer (Universiteit van Amsterdam),
Nanne Boonstra (Verwey-Jonker Instituut),
André Krouwel (Vrije Universiteit) en
Jan Willem Duyvendak (Universiteit van Amsterdam)**

Samenvatting

In dit hoofdstuk laten we zien dat sport zowel verenigt als verdeelt. Sport versterkt bestaande sociale netwerken, maar sluit ook bepaalde groepen uit. Bovendien vergroot sport onderlinge competitiegevoelens die op hun beurt kunnen leiden tot onsportief en zelfs agressief gedrag. Sportdeelname is ook niet kleurenblind of klasseloos, sportparticipatie verloopt veelal langs gevestigde sociale scheidslijnen. In prestatieverband krijgen ontmoetingen tussen verschillende sociale milieus gestalte doordat de besten, ongeacht sociale achtergrond, bij elkaar worden geplaatst. Bij recreanten liggen dergelijke ontmoetingen minder voor het oprapen, maar toch zijn er ook hier wel gelegenheden voor interetnische interactie. Dit leidt tot meer contact, ook al blijft dat contact vaak oppervlakkig.

Het is eigen aan de aard van sport als vrijetijdsactiviteit dat het een belangrijke rol speelt bij het ontwikkelen en in stand houden van de eigen identiteit. De wens om onder elkaar te verkeren is vaak een positieve keus. Schaduwkant hiervan is dat de hieruit resulterende lichte gemengde contacten in de sport minder dan gehoopt de beeldvorming over en weer tussen sociale groepen veranderen. Bij intensievere omgang in een gemeenschappelijk verband is daar meer kans op (bijvoorbeeld bij prestatiesport). 'Sport verbreedert', maar we mogen het effect niet overschatten.

4.1 Inleiding

In de zoektocht naar beloftevolle omgevingen voor sociale integratie gooit sport sinds jaar en dag hoge ogen. Sport wordt kamerbreed beschouwd als een effectieve, veilige en voor de hand liggende ontmoetingsplek voor verschillende groepen. Via subsidiebeleid of door een moreel beroep op sporters, willen politici komen tot gemengde sportclubs. Op het eerste gezicht is het niet zo gek om veel te verwachten van de bijdrage van sport aan integratie. Sporters hebben namelijk een grotere kans om 'andere' mensen tegen te komen dan niet-sporters. Maar bij nader inzien is de bijdrage van de sport veel ambivalenter.

Want waar leiden de interacties tussen verschillende groepen in de sport toe? Tot vriendelijke uitwisseling met behoud van ieders identiteit (*meet and greet*)? Tot acceptatie en inschikkelijkheid (*meet and mate*)? Of herbergt sport wellicht het risico van onderlinge competitiegevoelens en animositeit in zich (*meet and beat*)? Dit hoofdstuk gaat over de vraag hoe overbruggend dan wel splijtend sport kan zijn. Het gaat daarbij vooral over de positie van allochtonen en autochtonen. Maar ook categorale sportbeoefening op andere gronden, zoals het apart sporten van homoseksuelen, komt aan de orde.

4.2 Het beleid: sport moet overbruggen

Beleidsmakers zien tegenwoordig liever niet dat subculturen hun onderlinge band aanhalen door samen te sporten. Vijftig jaar geleden, ten tijde van de verzuiling, waren het onder elkaar sporten en in eigen kring verkeren in Nederland nog de gewoonste (beleids)zaken ter wereld. Maar gaandeweg de ontzuiling vonden velen die groepsgebondenheid minder wenselijk. Een royale meerderheid van de Nederlandse bevolking vindt tegenwoordig dat sporten 'ongeacht achtergrond' moet plaatsvinden. Zodra groepen zich op grond van geloofsovertuiging of seksuele voorkeur in de sport apart gaan organiseren, beoordeelt die meerderheid dit als 'niet nodig' (Duyvendak et al., 1998; Buis, Hekma & Duyvendak, 2008).

Andere scheidslijnen worden overigens in de sport juist als normaal geaccepteerd, zoals leeftijd, geslacht, fysieke handicaps en natuurlijk, het is tenslotte sport, verschil in vaardigheden. Negatieve ervaringen en discriminerende bejegeningen in het verleden worden eveneens als geldige reden voor apart sporten geaccepteerd. Zo is er begrip voor apart sportende joden. Maar separate sportactiviteiten door homoseksuelen stuiten bij de helft van de bevolking op weerstand en bijna negentig procent is tegen aparte sportbeoefening door allochtonen. Het is opvallend dat ook veel migranten apart sporten afkeuren, ook als ze zelf lid zijn van een dergelijke vereniging. Deze (Rotterdamse) cijfers illustreren de dominante opinie dat niet de onderscheidende maar de overbruggende waarde van sport de overhand moet hebben.

Terwijl in het Europese beleid (Verdrag van Amsterdam, 1997; Verklaring van Nice; European Sports Forum, 2003: 2-3) aan sport zowel identiteitsbevestigende als identiteitsoverstijgende functies worden toegeschreven, wordt dat eerste aspect in het Nederlandse beleid nauwelijks gewaardeerd (vgl. Ramsahai, 2008). Het feit dat mensen culturele, fysieke en religieuze verschillen tijdens het sporten, al is het maar voor even, overstijgen of vergeten, wordt daarentegen als een wezenlijk aspect gepresenteerd. Sport is vanuit dit gezichtspunt zeer geschikt om 'gescheiden werelden bij elkaar te brengen', zoals opeenvolgende generaties sportwethouders en politici in Nederland hebben benadrukt. Een centrale notie in de stad Rotterdam is bijvoorbeeld dat sport mogelijkheden moet bieden om mensen tegen te komen van buiten de eigen kring. In deze gemengde verbanden kan aan minderheidsgroepen gangbaar gedrag worden overgedragen, zo is de gedachte. Het stedelijk sportbeleid van deze stad bevoordeelt via subsidies daarom gemengde verbanden boven homogeen samengestelde verenigingen (Veldboer et al., 2005).

Ook het landelijke beleid kent een subsidieregeling die een premie op menging zet. Witte verenigingen die zich niet openstellen, of etnische verenigingen die apart blijven opereren, komen niet in aanmerking voor stimuleringsgelden om de allochtone jeugd meer te laten meedoen in de sport. Als onderdeel van de Sportnota is in 2006 door de ministeries van vws en van Justitie, Vreemdelingenzaken en Integratie € 65 miljoen vrijgemaakt om allochtonen te prikkelen om lid te worden van algemene sportverenigingen. Dit beleid is ingegeven door zorgen over de relatief lage sportparticipatie van allochtonen in georganiseerd verband (integratie in de sport), en heeft tevens als doel de participatie van deze jongeren in de samenleving te bevorderen (integratie door de sport) en overlast en probleemgedrag te voorkomen of aan te pakken (opvoeden door sport) (Breedveld et al., 2008: 35). De lagere deelname is onder andere terug te voeren op hun gemiddeld lagere opleidings- en inkomensniveau, maar dat verklaart niet het hele verschil (Krouwel & Boonstra, 2001; Elling, 2007). Van de allochtone jongeren zit maar de helft op een sportvereniging,

De drempel voor deelname aan de 'te ver weg gelegen' en voor sommige groepen te 'dure' reguliere sport wordt daardoor hoger. Soms wordt met schoolsportverenigingen getracht de participatie op peil te houden

bij autochtonen is dat 70 procent. Allochtone jongens compenseren dit deficit door veel op straat te sporten (Elling, 2001; Krouwel & Boonstra, 2001, Breedveld

et al., 2009), soms op eigen gelegenheid, soms onder begeleiding van een sportbuurtwerker (bijvoorbeeld gefinancierd uit buurt-onderwijs-sportgelden). Dat zij naar de straat uitwijken is deels noodgedwongen, want de achterstandswijken van grote steden tellen steeds minder verenigingen. Deze worden opgeheven of naar de randen van de stad verplaatst (Breedveld & Tiessen-Raaphorst, 2006). De drempel voor deelname aan de 'te ver weg gelegen' en voor sommige groepen te 'dure' reguliere sport wordt daardoor hoger. Soms wordt met schoolsportverenigingen getracht de participatie op peil te houden (Boonstra & Stolk, 2006; Boonstra et al., 2009). Voor allochtone meisjes kan dit een uitkomst zijn, omdat de straat voor hen minder een alternatief is. Dit geldt vooral voor meisjes van Turkse en Marokkaanse herkomst. Zij hebben buitenshuis veel minder bewegingsvrijheid.

Het verhogen van de allochtone sportparticipatie is echter niet het enige doel van de genoemde subsidieregeling. Er staat met name een premie op gemengd sporten, op het uit de eigen kring halen van allochtonen. Verenigingen die zich willen inspannen om meer allochtonen als verenigingslid welkom te heten, kunnen rekenen op ondersteuning uit het *Meedoen*-budget van € 65 miljoen dat daarvoor is vrijgemaakt tot 2011. Vormen van etnische segregatie – denk aan Molukse verenigingen of aan een Marokkaans elftal – staan volgens de ministeries op gespannen voet met de integratieve functie van sport. De € 65 miljoen aan subsidies gaan dus aan de neus voorbij van zowel puur allochtone als liebieblanke verenigingen.

In de Rotterdamse deelgemeente Delfshaven gaan ze een stap verder: ze willen er gemengd sporten zelfs afdwingen. De verantwoordelijke bestuurder wil op een nieuw te bouwen sportcomplex Vreelust in de wijk Spangen allochtone verenigingen niet langer toelaten. Concreet betekent dit dat verenigingen met een overwegend monocultureel ledenbestand (met eenzelfde etnische afkomst) zichzelf moeten opheffen of moeten fuseren met andere sportclubs. De betrokken bestuurder zegt over categorale sportverenigingen het volgende: 'Dat is niet wenselijk en slecht voor de integratie. Clubs moeten een afspiegeling van de buurt zijn' (Algemeen Dagblad, 13-10-2009). Zijn benadering staat niet op zichzelf. Ook de voormalige minister van Vreemdelingenzaken en Integratie was van mening dat segregatie in de sport actief moet worden tegengewerkt. Er bestaat geen misverstand over de ministeriele kijk op etnisch homogene clubs: 'Luid en

duidelijk: aparte clubs zitten integratie in de weg. Jongeren moeten samen in de kleedkamer zitten, samen thee drinken en elkaar voor en na de wedstrijd ontmoeten, niet alleen tijdens de wedstrijd' (De Twentsche Courant /Tubantia, 20-10-2006).

4.3 Sportclubs als mixers

Sportclubs zijn bij uitstek een plek waar mensen elkaar kunnen ontmoeten, zo is de gedachte. En dat is van belang, want die ontmoetingen zouden ook bijdragen aan meer onderling begrip en menging. De verwachtingen met betrekking tot de sociale betekenis van sport zijn hoog gespannen. En sport maakt die verwachtingen deels ook waar. De cijfers laten zien dat meer en meer mensen in Nederland deelnemen aan sportactiviteiten (Breedveld et al., 2008). Geen enkele andere sfeer van de civil society kent zoveel participanten als de sport. Sport is populair in vele geledingen. Sport wordt, naast familie, school en werk met regelmaat aangemerkt als een milieu voor informeel en sociaal leren, als de plek waar normen en waarden worden overgedragen en waar vooral jongeren worden gesocialiseerd tot leden van de samenleving (Van Bottenburg & Schuyt, 1996; Vanreusel & Bulcean, 1992; Van der Meulen, 2007).

De ontmoetingskansen bij sport

Sport biedt ontmoetingskansen, vooral omdat verschillen uit het dagelijks leven er minder toe lijken te doen. Het gaat op het veld en in de sporthal niet om opleiding, verbale kwaliteiten of financiële status; de nadruk ligt relatief sterk op fysieke vaardigheden. In zo'n situatie krijgen soms andere dan de gebruikelijke sociale patronen een kans zich te ontwikkelen (Van Bottenburg & Schuyt, 1996). Vooral bij prestatiesport, waar de fysieke competenties het eerste selectie criterium zijn, komen onverwachte combinaties van sociale achtergronden samen in een team. Als deze combinaties ook nog succesvol blijken te zijn, met andere woorden: als er veel gewonnen wordt, dan kan dat tot buiten de sport doorwerken. Een voorbeeld: in 1998 had in Frankrijk het winnen van het wk-voetbal in eigen land met een etnisch gemengd nationaal team een sterk uitstralingseffect naar de rest van de samenleving. Voor even voelde iedereen zich 'verenigd'.

Maar ontmoetingen zijn er niet alleen aan de top, ze doen zich ook in de breedtesport voor. Een studie van het SCP (Roes, 2003) laat zien dat sportdeelnemers meer kans hebben om leden van andere etnische en culturele groepen te ontmoeten dan niet-sporters. Bovendien maken sporters meer kans om leden van andere sociale klassen tegen te komen. Voorheen bood voetbal daarop de grootste kans, een positie die recent is overgenomen door het vroeger zo deftige tennis (Van der Meulen et al., 2005).

Tegelijkertijd zijn sommige sekse-, klasse- en etnisch specifieke keuzes voor bepaalde sporten hardnekkig. Schaatsen, fietsen en hockey zijn nog duidelijk autochtone activiteiten, de elite ontspant zich met golf en gemotoriseerde sporten, meisjes verkiezen individuele gracieuze sporten zoals ballet en gym, terwijl allochtone jongens zich toelagen op straatsporten (Elling, 2001). Niet elke sport heeft dus in gelijke mate een 'doorbraakpotentieel'. Bovendien is het nog maar de vraag of sportbonden met een overal sterk gemengd ledenbestand, ook sterk gemengde verenigingen kennen. Allochtonen en autochtonen voetballen allebei graag, maar dit gebeurt lang niet altijd bij dezelfde club. Jonge allochtone sporters zijn nog relatief het meest te vinden op gemengde clubs en in gemengde prestatie-elftallen. Na de puberteit neemt echter ook bij hen het sporten in gemengd verband af. Ze gaan dan vaak op lager niveau in eigen kring sporten. Ze blijken bovendien maar weinig vrienden aan de gemengde sport te hebben overgehouden (Elling, 2001; Janssens & Van Bottenburg, 1999).

De vergelijking met het al dan niet in eigen kring sporten van homoseksuelen mannen en lesbische vrouwen kan hier gemaakt worden. Voor homoseksuelen is de sportsector geen vanzelfsprekende ontmoetingsplek met hetero's en vice versa dus ook niet. De cijfers doen in eerste instantie anders vermoeden. Minder dan vijf procent van de sportende homo's is namelijk lid van een aparte homovereniging. Je zou dus een hoge ontmoetingsgraad met hetero's kunnen verwachten. Maar een aanzienlijk deel van de sportende homo's, tot veertig procent, beweegt zich in de praktijk vooral onder elkaar, met name in sportscholen. Of zij beoefenen een andere sterk individuele sport. Bovendien komen gemengd sportende homo's lang niet altijd uit de kast. Een derde van de homoseksuelen mannen houdt hun geaardheid verborgen voor medesporters. Lesbische sportsters zijn daar iets openhartiger over (Janssens et al., 2003; Keuzenkamp et al., 2006; Buis, Hekma & Duyvendak, 2008).

Sport heeft onmiskenbaar potentie voor cross-over ontmoetingen, voor *bridging*, maar niet overal zijn de scheidslijnen even gemakkelijk te overbruggen. Traditionele rolpatronen, distinctiegedrag en voorkeuren om onder elkaar te sporten en verkeren, leiden een hardnekkig bestaan (Krouwel & Boonstra, 2001; Van der Meulen et al., 2005; Van der Meulen, 2007). De grenzen in de sport lijken niettemin makkelijker te overschrijden dan op andere sociale velden. Het nastreven van prestaties maakt immers dat er een overstijgend belang is, waardoor de verschillen minder relevant worden.

4.4 Kiezen voor onder elkaar sporten

Apart sporten is niet noodzakelijkerwijs een teken van sociaal isolement op andere terreinen. Verweel, Janssens & Roques (2005) laten zien dat niet alleen buitenstaanders die laag op de maatschappelijke ladder staan, kiezen voor sporten in eigen kring. Succesvolle allochtonen, zoals economisch goed geïntegreerde Surinaamse Nederlanders, sporten net zo goed bij voorkeur onder elkaar. Van een klassiek (assimilatie) patroon, waarbij economische integratie tot culturele assimilatie zou leiden, is in deze gevallen geen sprake. Positieve verbetering leidt dus niet tot een afnemende oriëntatie op de eigen groep. Het genoemde onderzoek illustreert dat de onderlinge binding heel sterk is. De leden van categorale etnische sportverenigingen zijn

bereid om ver te reizen om bij hun club te komen. En allochtonen die in eigen kring sporten, brengen daar ook veel tijd door en raadplegen elkaar vaak over werk, gezin en aankopen, vaker dan allochtonen die in gemengd verband sporten. Ramsahai (2008) concludeert in zijn proefschrift nadrukkelijk dat allochtone voetbalclubs zich niet van de samenleving afkeren. Uit zijn onderzoek blijkt bovendien dat er weinig verschillen zijn in de sociaal-economische positie van leden van allochtone voetbalclubs en allochtone leden van autochtone verenigingen. Intrinsieke motieven om te sporten kunnen deze grote verbondenheid in hoge mate verklaren. Als bijvoorbeeld wordt gevraagd naar motieven om te sporten antwoorden bijna alle etnische groepen (dus inclusief autochtone Nederlanders) dat ze het verkeren in de eigen groep belangrijk vinden. Zij willen sporten met diegenen met wie zij zich verbonden voelen. Blijkbaar zijn dat vaak mensen met dezelfde etnische achtergrond (Duyvendak et al., 1998; Ramsahai, 2008). Overigens geldt voor sommige Turkse en Marokkaanse Nederlanders wél dat deze preferenties voor eigen kring samengaan met negatieve ervaringen in de reguliere samenleving, met gevoelens van marginalisatie. In de vrije tijd zoeken zij elkaar bij voorkeur op in een rustige, ongecompliceerde omgeving.

Al met al lijkt recreatieve sportdeelname in verenigingsverband bestaande identiteiten dan ook eerder te versterken dan te veranderen (Krouwel et al., 2006). Sporten in eigen kring wordt ervaren als een warm bad. Voor sommigen functioneert het ook als een schuilplaats. Als reactie op fricties en uitsluitingmechanismen in zowel de samenleving als in gemengde sportverbanden, kiezen zij de weg van de minste weerstand. Hoewel veel van de apart sportenden zelf theoretisch het ideaal van een gemengde vereniging onderschrijven, wordt dat in de praktijk vaak als moeizaam en ongemakkelijk ervaren. Deze gevoelens zijn voor een belangrijk deel terug te voeren op de aard van clubculturen.

Clubbinding

De insluitende werking van clubs, met hun grote sociale cohesie, heeft als keerzijde uitsluiting. 'De sterke clubbinding, clubcultuur en de aanwezigheid van een hecht vrijwilligerskader die vaak al jaren samen – soms zelfs generatie op generatie – de sportvereniging leiden en besturen, maken het voor buitenstaanders moeilijk om aansluiting te vinden' (Schuyt, 2006).

Nieuwkomers die afwijken van het dominante profiel krijgen bij zulke clubs niet zomaar een voet tussen de deur. Zij stuiten op ongeschreven codes of op een nauwelijks verholde afwijzing. Zo kiezen weinig homoseksuelen voor voetbal, omdat ze weinig begrip en veel beledigingen verwachten bij deze 'machosport' (Janssens et al., 2003). Maar ook bij andere sporten vinden homoseksuelen niet gemakkelijk aansluiting. Negatieve opmerkingen of grappen over homo's komen 1 op de 5 sporters bekend voor (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007). Ook bij het 'nette' hockey is het geen uitzondering. Zo blijkt 'homo' een veelgebruikt scheldwoord te zijn voor sporters die ondermaats presteren op het hockeyveld. En tijdens de derde helft, in de kantine, met flirtende mannelijke en vrouwelijke clubleden in trainingspak aan de bar, staan zij er als niet-hetero vaak wat verloren bij (Keuzenkamp et al., 2006).

Wanneer buitenstaanders wel de weg weten te vinden en *en masse* toetreden, beïnvloedt dit de cultuur van de vereniging onherroepelijk. Dit roept vaak de nodige weerstand op. Een snelle instroom van nieuwe etnische leden kan voor een van oudsher witte club bijvoorbeeld grote spanningen met zich meebrengen: 'Steeds dreigt dan een witte of zwarte vlucht. Strategieën om met elkaar om te gaan, zijn zwak ontwikkeld' (Van Daal, 2004:121).

Toch is dit niet het hele verhaal; er is meer dan ontwijking en vermijding. Bij sporten waarin meerdere

groepen geïnteresseerd zijn, komt men elkaar hoe dan ook tegen. Vermijden is moeilijk, zeker als er geen aparte competities zijn. En dan blijkt dat, na een fase van aanloopproblemen, enige gewenning aan de nieuwe situatie optreedt. Dat leidt weliswaar zelden tot zeer intensieve onderlinge contacten, maar de oppervlakkige omgang kan bijdragen aan een meer genuanceerd oordeel over personen uit een andere groep. Dit staat ook wel te boek als de contacthypothese (Allport, 1954). De ideale situatie om negatieve beeldvorming bij te stellen, is dat twee personen met een gelijke status binnen de contactsituatie deelnemen aan een gezamenlijke activiteit en een gedeeld doel hebben, terwijl relevante derden erop toezien. Aan die voorwaarden lijken vooral gemengde sportteams te voldoen.

Verweel et al. (2005) hebben de contacthypothese getest op allochtone en autochtone sporters. Wat blijkt? De impact van het onderlinge contact is beperkt. Ongeveer zeventig procent van de ondervraagde sporters rapporteert geen nieuwe opvattingen te hebben gekregen over anderen. Ruim een kwart (26%) meldt een verandering ten positieve door sport en bij vier procent van de sporters is de perceptie ten negatieve veranderd. Vooral autochtonen meldden zo'n verslechtering. Bij deze cijfers moeten we ons realiseren dat de meeste sporters niet in gemengde teams spelen, maar hoogstens andere sporters in competitieverband

De écht gemengde contacten blijken echter wel degelijk (enig) effect te sorteren op bestaande stereotyperingen, soms in negatieve (bevestigende) zin, maar meestal in positieve (bijstellende) zin

tegenkomen. Deze uitkomst illustreert dat dergelijke lichte vormen van gemengd sporten bij een groot deel van de sportbeoefenaars weinig effect heeft. De écht

gemengde contacten blijken echter wel degelijk (enig) effect te sorteren op bestaande stereotyperingen, soms in negatieve (bevestigende) zin, maar meestal in positieve (bijstellende) zin. Ook Dirks (2003), die sport beschouwt als 'oefenruimte voor de samenleving', komt tot ambivalente bevindingen. Aan de ene kant geeft sport een extra zetje in de rug als het gaat om het kennen en beheersen van sociale vaardigheden. Aan de andere kant worden normen en waarden tijdens de wedstrijd soms ondergeschikt gemaakt aan de wens om te winnen.

4.5 Sport als arena

Sport kan zowel wederzijdse appreciatie als concurrentiegevoelens voeden. In het laatste geval kan dat leiden tot agressie in de wedstrijd. Dat is voor velen een bekend fenomeen, zeker bewoners van grote steden kunnen daarover verhalen (Veldboer et al., 2003). In Rotterdam zien we bijvoorbeeld dat ongeveer een derde van alle inwoners, sporters en niet-sporters, zegt ooit getuige te zijn geweest van negatieve incidenten in de amateursport. Het ging daarbij onder andere om uitingen van discriminatie, bedreigingen, intimidatie, vechten of molestatie van de scheidsrechter. Deze negatieve ervaringen zijn vooral gerelateerd aan team- en balsporten beoefend door mannen, zoals hockey, waterpolo en voetbal. De landelijke omvang van agressie is onderzocht door te kijken naar recente ervaringen met fysieke agressie. Één op de acht sporters zegt hiervan in de afgelopen tijd getuige te zijn geweest (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007). Overigens is de definitie van agressie in de sport niet altijd duidelijk (Veldboer et al., 2003). Wat in de gewone samenleving niet kan, hoort in de sport soms wel thuis (denk aan boksen). Vaak kent de sport daarnaast een schemergebied van al dan niet toelaatbaar gedrag. Aan 'gecontroleerde' agressie gericht op het wedstrijdverloop (de professionele, tactische overtreding bij het voetbal bijvoorbeeld) wordt niet zwaar getild. Op minder geaccepteerde vormen staan in de wedstrijd wel duidelijke sancties, maar deze worden na afloop bij het opmaken van de

wedstrijdadministratie vaak verzwezen, zodat boetes worden voorkomen.

Hoe dan ook, voetbal, als een van de populairste en meest beoefende sportactiviteiten in Nederland, scoort hoog op de agressieschaal. Rapportages laten zien dat spanningen tussen voetbalteams die beide etnisch homogeen zijn, vaak de oorzaak zijn van escalaties. Als wedstrijden om die reden uit de hand lopen, gaat dat meestal volgens een vast antagonistisch patroon: autochtone Nederlandse teams scoren hoog als het gaat om verbaal geweld, terwijl allochtone teams eerder grijpen naar fysiek geweld (Janssens & Van Bottenburg, 1999). Incidenten doen zich vooral voor in de grootste steden van het land. Hier is de bevolkingspopulatie in toenemende mate etnisch heterogeen geworden. Bovendien is de inkomensheterogeniteit soms groot, zoals in Amsterdam en Utrecht. De meeste problemen doen zich echter voor in ontmoetingen

tussen allochtonen en autochtonen uit dezelfde, lage, sociale klasse, zoals in Rotterdam en Den Haag. Spanningen en ongemakkelijkheden

Het idee dat het uit de hand gaat lopen, functioneert al snel als een 'self-fulfilling prophecy'. Botsingen doen zich overigens niet alleen tussen de teams zelf voor, maar ook tussen supporters

tussen groepen nieuwkomers en gevestigden vertalen zich met enige regelmaat in vormen van rivaliteit op het veld. Vooraf zien bijna alle voetballers in de Maasstad bijvoorbeeld interetnische ontmoetingen al als zeer riskant (Veldboer et al., 2003). Het idee dat het uit de hand gaat lopen, functioneert al snel als een *self-fulfilling prophecy*. Botsingen doen zich overigens niet alleen tussen de teams zelf voor, maar ook tussen supporters. Trainers laten zich soms evenmin onbetuigd.

De hoge mate van agressie is deels te verklaren uit de aard van het voetbalspel (Guilbert, 2004: 48). Een zekere mate van fysiek contact is in voetbal nu eenmaal onvermijdelijk. Daardoor verlaagt de drempel voor conflicten, ongeacht de sociale achtergrond van de deelnemers. De tegenstander met kleine overtredingen benadelen, is een geaccepteerde tactiek. Bovendien kleurt die wedstrijd tactiek de beleving: een eigen overtreding past binnen de normen van (mannelijk) gedrag, een zelfde overtreding van de tegenstander verdient echter een sanctie. Zelf gaat een voetballer naar eigen zeggen niet over de schreef: 'er mag worden uitgedeeld', maar als de tegenstander hetzelfde doet, is het incasseringsvermogen gering. Zelfs zeer ervaren scheidsrechters geven aan dat het door die dubbele moraal en door de snelheid van het spel moeilijk is (verborgen) overtredingen te signaleren, opstootjes te sussen en de orde te handhaven. Bovendien worden veel wedstrijden niet geleid door professionele scheidsrechters, maar door onbetaalde vrijwilligers van de club. Onervarenheid of partijdigheid kunnen dan ook een rol gaan spelen. Hierdoor ontstaan en escaleren regelmatig conflicten in de voetbalsport. Uit onderzoek van Dirks (2003) blijkt het belang van de kwaliteit van scheidsrechters en van 'goed gedrag' van andere gezagsdragers, zoals trainers en coaches, om dergelijke escalaties te voorkomen. De meeste agressie op de voetbalvelden richt zich overigens niet op elkaar, maar op de scheidsrechter (Hetterscheid, 2006: 8).

Gemiddeld zeven keer per weekend worden misdragingen tegen scheidsrechters geregistreerd (Tiessen-Raaphorst & Breedveld, 2007).

Om de (interetnische) spanningen en agressie tegen te gaan, hebben sommige clubs drastische maatregelen genomen. Zo hebben elftallen in Rotterdam overplaatsing gevraagd naar een andere competitie om bepaalde clubs te vermijden. Bovendien hebben sommige clubs de drempel voor nieuwe leden verhoogd (door limitering van de nieuwe instroom of zelfs door een totale ledenstop). Zij willen niet dat het aantal leden met een andere etnische achtergrond te snel stijgt uit angst voor spanningen in de club of verlies aan clubsfeer (Veldboer et al., 2003). Naast deze meer afwerende reacties op de snelle veranderingen in de spelerspopulatie, zijn er ook voorbeelden om na conflicten weer toenadering te zoeken tussen clubs of tussen groepen binnen een en dezelfde club. Bovendien worden na incidenten regelmatig, symbolisch o zo belangrijke, goodwillwedstrijden georganiseerd tussen uiteenlopende groepen, zoals tussen joodse en Marokkaanse clubs of tussen homo- en heteroteams.

4.6 Conclusies en aanbevelingen

Sport heeft twee gezichten; sport verenigt en verdeelt. Deze conclusie (Eitzen, 1999) blijft onverkort gelden. Sport versterkt bestaande sociale netwerken, maar verbreedt deze minder dan gedacht: participatie verloopt veelal langs gevestigde sociale scheidslijnen. Deze grenzen zijn echter, vergeleken met andere maatschappelijke sferen, wel relatief permeabel. In prestatieverband kunnen bijvoorbeeld ontmoetingen tussen verschillende sociale milieus gestalte krijgen doordat, ongeacht sociale achtergrond, de besten bij elkaar worden geplaatst. Bij recreanten liggen ontmoetingen minder voor de hand, maar toch zijn er ook hier relatief nog veel gelegenheden voor interetnische interactie. Dit leidt tot meer contact, ook al blijft dat contact vaak oppervlakkig. Het contact draagt op een bescheiden manier bij aan het positief bijstellen van beelden over en weer en tot meer kennis over elkaars manier van leven. Maar soms kan het ook leiden tot het omgekeerde: tot aanscherpingen van negatieve stereotyperingen en tot gespannen omgang op het veld.

Het is eigen aan de aard van sport als vrijetijdsactiviteit dat het een belangrijke rol speelt bij het ontwikkelen en in stand houden van de eigen identiteit. De wens om onder elkaar te verkeren, is vaak een positieve keus. Ongemengde sportactiviteiten zijn slechts deels een ontsnapping aan de moeilijke weg van gemengd sporten of aan de marginalisatie in andere sociale sferen. Dit geldt ook voor lage statusgroepen zoals Turkse en Marokkaanse Nederlanders. In hun woonsituatie, bij het onderwijs van hun kinderen en op de werkplek prefereren ze een gemengde statusrijke omgeving en is hun aparte positie meestal tegen wil en dank. Bij het sporten zien ze het onder elkaar verkeren minder als een probleem, maar eerder als een voorkeur: bij sport is similariteit belangrijker dan status.

Deze lichte gemengde contacten in de sport veranderen minder dan verwacht en gehoopt de beeldvorming over en weer tussen sociale groepen. Bij intensievere omgang in een gemeenschappelijk verband is daar meer kans op (bijvoorbeeld bij prestatiesport). 'Sport verbreedt' inderdaad veelal, maar we mogen het effect niet overschatten. Het zijn eerder individuele kenmerken dan sportkenmerken die verklaren waarom er sympathie of antipathie is op het sportveld. Dat voetbal vaker dan lief het toonbeeld is van interetnische antipathie kan voor een belangrijk deel verklaard worden uit de achtergrondkenmerken van de deelnemers (relatief veel laaggeschoolden). Door het contact op het veld ontlaadt de bestaande maatschappelijke spanning zich en tegelijkertijd wordt deze ook weer verder opgeladen.

Deze bevindingen kunnen leiden tot verschillende beleidsreacties. Als eerste: bijstand aan clubs in tijden van snelle veranderingen in het ledenbestand. Juist dit complexe proces, waarin zowel sprake moet zijn van een balans tussen openheid en inclusiviteit, moet goed worden begeleid. Alleen dan zullen er meer gemengde clubs ontstaan. Positieve prikkels voor menging lijken hiervoor een probaat middel. Toch zou de inzet van realistisch beleid niet alleen op menging gericht moeten zijn: etnische (blanke en 'zwarte') verenigingen zijn niet uit te bannen. Daarbij heeft de overheid weinig dwangmiddelen op een terrein dat gekenmerkt wordt door een hoge mate van autonomie en vrije keus. Een te sterke dwang of sturing zal al snel leiden tot een 'exit-strategie' van deelnemers en organisatoren (Hirschman, 1970). Wanneer de overheid leden van (vaak zieltogende) allochtone clubs via subsidiebeleid indirect dwingt om meer gemengd te bewegen, dan kan dit gemakkelijk resulteren in een daling van de participatie. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de beleidsmakers in Rotterdam met enige terughoudendheid over dit middel praten, terwijl ze in andere sociale sferen minder problemen hebben (gehad) met dwang tot menging. Het nastreven van gemengde sportcontacten via subsidiebeleid lijkt wel in opkomst, maar er is grote beduchtheid voor het afhaken van groepen. Telkens weer blijkt het verzoenen van de doelen van sportparticipatie én gemengd sporten, moeilijker dan gedacht.

Noten

- ¹ Dit hoofdstuk is een geactualiseerde en uitgebreide versie van een hoofdstuk dat eerder is verschenen in Veldboer et al. (2007) *De mixfactor: integratie en segregatie in Nederland*.

Literatuur

- Algemeen Dagblad (2009).** *Gekleurde sportclubs taboe*. 13-10-2009.
- Allport, G. W. (1954).** *The Nature of Prejudice*. Reading: Addison-Wesley.
- Boonstra, N. & Stolk, A. (2006).** Scholen stichten sportvereniging in Rotterdam. Landelijk sportbeleid schiet tekort. *Tijdschrift voor de Sociale Sector*, 11: 22-25.
- Bottenburg, M. van & Schuyt, K. (1996).** *De maatschappelijke betekenis van sport*. Arnhem: noc-nsf.
- Breedveld, K. & Tiessen-Raaphorst, A. (red.) (2006).** *Rapportage Sport 2006*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Breedveld, K., Kamphuis, C. & Tiessen-Raaphorst, A. (2008).** *Rapportage Sport 2008*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Buijs, L., Hekma, G. & Duyvendak, J.W. (2008).** *Een onderzoek naar antihomoseksueel geweld in Amsterdam*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- COS (Centrum voor Onderzoek en Statistiek) (1998).** *Wonen, leven en uitgaan in Rotterdam 1997*. *Vrijetijdsomnibus 1997*. Rotterdam: COS.
- Daal, H. J. van (2004).** *Kleur in sport. Op zoek naar goede praktijken in multiculturele sportverenigingen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Dirks, E. (2003).** *Sport en sociale integratie*. Utrecht: NIZW.
- Duyvendak, J.W., Krouwel, A., Kraaijkamp, R. & Boonstra, N. (1998).** *Integratie door sport? Een onderzoek naar gemengde en ongemengde sportbeoefening van allochtonen en autochtonen*. Rotterdam: Gemeente Rotterdam.
- Eitzen, D. E. (1999).** *Fair and foul. Beyond the myths and paradoxes in sport*. Lanham: Roman & Littlefield.
- Elling, A. & De Knop, P. (1998).** *Naar eigen wensen en mogelijkheden. Een onderzoek naar de sociaal integrerende betekenissen van sport in relatie tot vier doelgroepen van het landelijk sportstimuleringsbeleid*. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Elling, A. (2001).** *Sport verbreedert, praktijk of mythe?* Arnhem: NOC-NSF.
- European Sports Forum (2003).** *Framework Document for the Working Group on Sport as a factor for Social Integration*. 22 november 2003. (zie ook <http://europa.eu.int/comm/sport/info/events/forum2003/forum2003-integration-sociale-en.pdf>.)
- Gemeente Rotterdam, college van B en W (2003).** *Rotterdam zet door*.
- Guilbert, S. (2004).** Sport and Violence. A Typological Analysis. *International Review for the Sociology of Sport*, 39 (1): 45-55.
- Hetterscheid, E. (2006).** *Geweld gericht tegen de scheidsrechters in de amateur-tak van de KNVB*. Apeldoorn: Stichting STOMP.
- Hirschman, A. O. (1970).** *Exit, Voice and Loyalty: responses to decline of firms, organizations and states*. Harvard: Harvard University Press.
- Janssens, J. & Bottenburg, M. van (1999).** *Etnische tweedeling in de sport*. Arnhem: NOC-NSF.
- Janssens, J., Elling, A. & Kalmthout J. van (2003).** *Het gaat om de sport. Een onderzoek naar de sportdeelname van homoseksuele mannen en lesbische vrouwen*. Nieuwegein: Arko Sports Media.
- Jehoel-Gijsbers, G. (2009).** *Kunnen alle kinderen meedoen?* Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Keuzenkamp, S., Bos, D., Duyvendak, J.W. & Hekma, G. (2006).** *Gewoon doen. Acceptatie van homoseksualiteit in Nederland*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Krouwel, A. & Boonstra, N. (2001).** Etnische tweedeling in sport en vrijetijdsbeoefening. In J.W. Duyvendak & L. Veldboer (red.) *Meeting Point Nederland*. Amsterdam: Boom.

- Krouwel, A., Boonstra, N., Duyvendak, J.W. & Veldboer, L. (2006).** A Good Sport? Research into the capacity of recreational sport to integrate Dutch minorities. *International Review for the Sociology of Sport*, (41) 2, 165-180.
- Meulen, R. van der (2007).** *Brug over woelig water: lidmaatschap van sportverenigingen, vriendschappen, kennissenkringen en veralgemeend vertrouwen*. Amsterdam: Thela Thesis.
- Meulen, R. van der, Ruiter, S. & Ultee, W. (2005).** Bowling apart? Vier vragen over Nederlandse sportclubs en omgang tussen arm en rijk. *Mens & Maatschappij*, (80) 3, 197-219.
- Ramsahai, S. (2008).** *Thuiswedstrijd in een vreemd land: een sociaal-wetenschappelijke analyse van voetbal in eigen kring*. Oisterwijk: BOXPress.
- Roes, Th. (red.) (2003).** *De sociale staat van Nederland 2003*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Schuyt, K. (2006).** Zoek binding maar ook tegenbinding. *De Volkskrant*, 11 november.
- Tiessen-Raaphorst, A. & Breedveld, K. (2007).** *Een gele kaart voor de sport. Een quick scan naar wenselijke en onwenselijke praktijken in en rondom de breedtesport*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Vanreusel, B. & Bulcean, F. (1992).** *De sociale betekenis van sportdeelname. Rapport in opdracht van het ministerie van VWS*. Leuven: Universiteit Leuven.
- Veldboer, L., Boonstra, N. & Duyvendak, J.W. (2003).** *Agressie in de sport. Fysieke en verbale agressie in de Rotterdamse amateursport: ervaringen en verklaringen*. Utrecht: Verwey-Jonker Instituut.
- Veldboer, L., Boonstra, N., Krouwel, A. & J. W. Duyvendak (2005).** *Sport in Rotterdam: meaningful crossovers between different groups?* Paper gepresenteerd op het congres 'Sport and Urban Development'. Rotterdam, 10 november 2005.
- Veldboer, L., Duyvendak, J.W. & Bouw, C. (red.) (2007).** *De mixfactor: integratie en segregatie in Nederland*. Den Haag: Boom.
- Verweel, P., Janssens, J. & Roques, C. (2005).** Kleurrijke zuilen. Over de ontwikkeling van sociaal kapitaal door allochtonen in eigen en gemengde sportverenigingen. *Vrijetijdstudies*, (23) 4, 7-22.

5 DE SPORT: EEN UITGELEZEN ONTMOETINGSPLAATS VOOR IEDEREEN?

Over participatie in en integratie door sport

5 DE SPORT: EEN UITGELEZEN ONTMOETINGSPLAATS VOOR IEDEREEN?¹

Over participatie in en integratie door sport

Jan Janssens (Hogeschool van Amsterdam),

Agnes Elling (W.J.H. Mulier Instituut) en

Paul Verweel (Universiteit Utrecht)

Samenvatting

Deze bijdrage gaat over de participatie en integratie van allochtonen in en door de sport. In de samenleving bestaan daarvan hooggespannen verwachtingen. Via de sport, vooral wanneer deze beoefend wordt in gemengd verband, zouden allochtonen goed kunnen integreren in de samenleving. Om de betekenis van sport voor integratie nader te verkennen, zijn cijfers en inzichten m.b.t. de sportdeelname en -voorkeuren van allochtonen geïnventariseerd en is met behulp van participerende observaties en een grootschalig survey onderzocht wat de verschillen zijn tussen sporten in gemengde en aparte sportclubs. Geconcludeerd wordt dat allochtonen gemiddeld genomen nog altijd een forse achterstand in sportdeelname hebben, maar dat ze niet over één kam kunnen worden geschoren. De verschillende allochtone bevolkingsgroepen hebben allemaal eigen sportprofielen. Sport kan maatschappelijke integratie bevorderen. Zowel de reguliere gemengde verenigingen als de eigen allochtone sportclubs kunnen fungeren als broedplaatsen voor sociaal kapitaal. Via sportbeoefening kunnen zij hun kennis en vaardigheden vergroten en nuttige contacten opdoen, waardoor zij maatschappelijk beter mee kunnen doen.

5.1 Inleiding

Sport verbreedert. Sport is kleurenblind. Sport is een universele taal. Er worden zeker in relatie tot de integratie van nieuwkomers in de Nederlandse samenleving nogal wat claims gelegd op de sport. Als mondiaal fenomeen zou het bij uitstek geschikt zijn om nieuwkomers mee te laten doen. In het onderwijs en op de arbeidsmarkt mogen dan nog onoverbrugbare afstanden bestaan; op het sportveld kan iedereen al gauw meedoen, zo is de algemene veronderstelling. Bijvoorbeeld in de kabinetsnota *Tijd voor sport* (2005) worden mooie woorden gewijd aan de integratieve betekenis van de sport. 'Sport is een uitgelezen ontmoetingsplaats voor iedereen. (...) Sport biedt allochtonen en in het bijzonder de jeugd onder hen veel mogelijkheden om zich een plaats in de samenleving te verwerven.' De sport heeft 'specifieke kenmerken' die kunnen worden benut 'om volwaardig burgerschap na te streven'.

De vraag dringt zich op of de sport dit allemaal wel kan waarmaken. Brengt de sport autochtonen en allochtonen bij elkaar? Kan de sport bijdragen aan maatschappelijke integratie?

Wie regelmatig, al dan niet met het spreekwoordelijke 'bord op schoot', naar Studio Sport kijkt, zal bevestigd worden in het idee dat sport een universele taal is die iedereen verstaat. Voetballers uit alle windstreken ontmoeten elkaar op de grasmat, of die nu in Amsterdamse *Arena* ligt of in de *Langeleegte* van Veendam. Het gaat vaak om spelers die hier zijn neergestreken door toedoen van scouts en zaakwaarnemers, maar ook om spelers die geworteld zijn in mediterrane landen of voormalige koloniën en zijn opgegroeid in multicultureel Nederland: Surinamers, Antillianen, Turken, Marokkanen, en anderen. Ruud Gullit en Frank Rijkaard, voor velen nog altijd de boegbeelden van de nieuwkomers in de sport, zitten tegenwoordig in de dug out. Binnen de lijnen zijn nieuwe veelbelovende spelers te vinden zoals Mounir El Hamdaoui, Ibrahim Affelay, Nigel de Jong en Nordin Amrabat. Maar naast het voetbal kennen ook andere takken van sport een kleurrijk deelnemersveld. Welke sportliefhebber kent niet de namen van bekende boksers als Regilio Tuur, Arnold Vanderlyde en Orhan Delibas, Husnu Kocabas, van de bijna Olympisch badmintonkampioen Mia Audina, voormalig sprintkampioen Nelli Cooman, of de piepjonge schaakgrootmeester Anish Giri?

Nu brengt Studio Sport natuurlijk vooral de topsport in beeld. En dat beeld wijkt toch wel iets af van de gang van zaken in de breedtesport zoals die beoefend wordt bij de tienduizenden amateursportclubs die Nederland telt. Daar is de diversiteit duidelijk minder groot, en is ze zeker geen afspiegeling van de diversiteit in de samenleving. Wie daar poolshoogte gaat nemen, komt enerzijds tot de ontdekking dat de nieuwkomers in de meeste takken van sport ondervertegenwoordigd zijn, maar anderzijds ook dat ze in sommige disciplines en sportclubs meer dan representatief van de partij zijn. Uit verschillende onderzoeken naar sportdeelname is naar voren gekomen dat de diverse bevolkingsgroepen ook specifieke sportvoorkeuren hebben, en dat zij voor verschillende organisatieverbanden kiezen en soms ook eigen clubs oprichten. Dat laatste is met name, maar niet alleen, in het voetbal het geval.

Op zoek naar de betekenis van de sport voor de integratie van allochtonen in de Nederlandse samenleving zal deze bijdrage ingaan op de sportdeelname, sportvoorkeuren en sportclubs van allochtonen.

5.2 Sportdeelname

Tot voor kort waren er eigenlijk nauwelijks betrouwbare gegevens over de sportdeelname van allochtonen in Nederland beschikbaar. In de meeste sportparticipatieonderzoeken waren allochtonen ondervertegenwoordigd,

zodat over hun deelname geen uitspraken konden worden gedaan. En waar de groep ondervraagden dankzij extra inspanningen wel een goede afspiegeling van de bevolking vormde, was het aantal respondenten per etnische groep vaak zo klein, dat er maar een zwakke basis was om betrouwbare en generaliseerbare uitspraken te doen over de sportdeelname van de verschillende bevolkingsgroepen. In 2006 is daar verandering in gekomen toen door het Sociaal en Cultureel Planbureau het Survey Integratie Minderheden (SIM) werd uitgevoerd. Daarvoor werden grote en representatieve groepen respondenten uit de vier belangrijkste categorieën niet westerse allochtonen en een referentiegroep autochtonen ondervraagd over allerlei onderwerpen, waaronder sportbeoefening. Daardoor is er beter zicht gekomen op de sportparticipatie van Antillianen, Marokkanen, Turken en Surinamers in de leeftijd van 15 – 79 jaar (zie Kamphuis & Van den Dool, 2008). Op lokaal niveau en in verschillende takken van sport zijn o.a. in het kader van het zogeheten *Meedoen* programma recent ook meer systematisch data verzameld over de sportdeelname van jongere allochtonen (zie Frelie & Breedveld 2008 en Hoekman et al. in deze bundel).

De uitkomsten van het SIM bevestigden wat op basis van lokale peilingen verondersteld werd: allochtonen

Vooraf Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes blijven in sportdeelname ver achter bij de mannen en jongens in die bevolkingsgroepen. Het mannelijke deel van de jongste generaties met een allochtone achtergrond doet in sportdeelname daarentegen niet of nauwelijks onder voor autochtone leeftijdgenoten

doen minder aan sport dan autochtonen, ze zijn veel minder vaak aangesloten bij sportorganisaties en doen ook buiten georganiseerd verband minder aan sport (Kamphuis & Van den Dool, 2008). De deelnamecijfers verschillen

echter per etniciteit, geslacht en leeftijd. Onder de autochtonen in de leeftijd van 15 tot en met 79 jaar, doet ongeveer 60 procent minstens éénmaal per maand aan sport. Bij de allochtonen ligt dat significant lager. Turken (40%) en Marokkanen (41%) sporten het minst. Surinamers (52%) en Antillianen (54%) nemen een middenpositie in. En waar ongeveer 38 procent van de autochtonen lid is van een sportvereniging, geldt dat slechts voor 19 procent van de Turken, 24 procent van de Marokkanen, 27 procent van de Surinamers, en 28 procent van de Antillianen. Vooral Turkse en Marokkaanse vrouwen en meisjes blijven in sportdeelname ver achter bij de mannen en jongens in die bevolkingsgroepen. Het mannelijke deel van de jongste generaties met een allochtone achtergrond doet in sportdeelname daarentegen niet of nauwelijks onder voor autochtone leeftijdgenoten. Ten slotte daalt onder allochtonen de sportdeelname met de leeftijd sneller dan onder autochtonen.

5.3 Sportprofielen

De verschillende etnische bevolkingsgroepen hebben eigen sportprofielen. Takken van sport die in de landen van herkomst een grote populariteit genieten, worden door de betrokken allochtone bevolkingsgroepen ook in Nederland relatief veel beoefend.² Net als eetpatronen en kledingstijlen zijn ook sportvoorkeuren sterk cultureel bepaald en worden jongeren op jonge leeftijd via familie, school en leeftijdsgenoten gesocialiseerd in bepaalde takken van sport. Sportvoorkeuren zijn dus niet los te zien van etnische achtergronden. Ze worden niet enkel bepaald door individuele 'smaak' en sportieve competenties. Een zekere etnische concentratie in specifieke takken van sport en disciplines is daarvan een logisch gevolg.³ Zeker ook omdat sportdeelname onder autochtone Nederlanders in de laatste decennia sterk is gedemocratiseerd en gedifferentieerd. In vergelijking met de meeste etnische minderheidsgroepen, is het sportpalet van 'witte' Nederlanders breder en

zijn zij in meer verschillende sporten actief. In steden, maar ook in veel dorpen, is tegenwoordig een breed sportaanbod. Hoewel er nog zeker sociale gelaagdheden bestaan in diverse sporten (zie o.a. Kamphuis & Van den Dool, 2008; Elling & Claringbould, 2004), kan de sportkeuze minder makkelijk dan vroeger voorspeld worden op basis van sociale factoren zoals sekse, leeftijd en sociale klasse. Onder allochtonen is de sportkeuze nog eenduidiger, wellicht ook omdat ze zich juist in hun vrije tijd en vooral in de sport al dan niet bewust identificeren met hun etnische achtergrond. Iets wat overigens ook (autochtone) Nederlanders doen. Nergens is het 'oranje-gevoel' zo sterk als tijdens internationale sportevenementen, zoals EK's en WK's schaatsen en voetbal en de Olympische Spelen. Ook is er sprake van een zekere 'witte vlucht' uit bepaalde sporten en verenigingen die steeds meer 'verkleuren'. Dat proces is vergelijkbaar met de etnische verschuivingen in wijken en scholen, en met de veranderingen die het gevolg zijn van de onderscheidingsdrang van de hogere sociale klassen in de sport, die kiezen voor exclusievere sporten wanneer een sport democratiseert (Bourdieu, 1984). Dat gebeurde in het verleden met voetbal, en tegenwoordig met tennis.

In het eerder genoemde Survey Integratie Minderheden (zie Kamphuis & Van den Dool, 2008) komen de verschillen in sportdeelname aan diverse sporten duidelijk naar voren. Fitness en aerobics worden door alle bevolkingsgroepen, zowel door mannen als vrouwen thans het meest beoefend. Er zijn zelfs iets meer allochtonen (23%) dan autochtonen (21%) die tenminste éénmaal per jaar aan deze bewegingsactiviteit deelnemen. Surinamers (29%) en Antillianen (25%) doen dat duidelijk meer dan Turken (16%) en Marokkanen (21%). Voetbal is onder allochtonen daarna de meest beoefende sport, zowel binnen verenigingsverband als daarbuiten, op trapveldjes en in parken. Niet minder dan 12 procent doet dat minstens éénmaal per jaar, Marokkanen en Turken wat vaker dan Surinamers en Antillianen. Autochtonen daarentegen doen juist vaker aan toerfietsen en wielrennen (10%), zwemmen (10%), wandelen (9%), en tennis (7%) dan aan voetbal (6%) en doen even vaak aan hardlopen (6%).

Veel voetbalverenigingen hebben (een deel van) hun achterban zien verkleuren. Vooral Turkse en Marokkaanse jongens voetballen veel. Kijkend naar de georganiseerde competitiesport staat voetbal voor allochtone jongens nog nadrukkelijker op de eerste plaats dan voor autochtone jongens, waarvan ook velen weliswaar als kind wel op straat voetballen, maar uiteindelijk via ouders of vriendjes kiezen voor een tennis- of hockeyvereniging of voor heel andere takken sporten. Verderop in deze bijdrage komt de betekenis van etnische concentratie en separatie in de sport aan de orde.

Opvallend is dat de traditionele mannensport voetbal ook relatief populair is onder de minst sportieve groep allochtonenmeisjes (Elling, 2002). Een verklaring hiervoor is, dat (straat)voetbal via broers, neefjes en buurjongens voor allochtonenmeisjes toegankelijker is dan de 'witte' sporten zoals gymnastiek en handbal, die 'witte' meisjes uit de lagere klassen beoefenen. Op de eerste plaats onder allochtonenmeisjes staan echter fitness en aerobics. Zij maken dan ook relatief veel gebruik van fitnesscentra en buurtcentra (waar deze sporten worden aangeboden), of ze oefenen thuis. Ook zijn relatief veel allochtonenmeisjes te vinden bij diverse dansactiviteiten (volksdansen of streetdance).

Het ledental van de Koninklijke Nederlandse Cricketbond (KNCB) is in de laatste decennia van de vorige eeuw, onder andere dankzij de komst van allochtonen, gestaag gegroeid, maar in de laatste jaren toch weer wat afgenomen. Vooral Surinamers met een Hindoestaanse achtergrond en allochtonen afkomstig uit voormalige Engelse koloniën - Pakistan, India en Sri Lanka - spelen cricket. De meeste verenigingen, die in het westen van het land te vinden zijn, hebben ook en zelfs voornamelijk allochtone leden. Terwijl hockey ook populair is in de voormalige Engelse koloniën, kent de hockeybond veel minder aanwas uit allochtonengroepen, mogelijk omdat deze sport een langere Nederlandse traditie heeft onder de gegoede burgerij. De reactie van een trainer uit de top van het Nederlandse hockeywereldje, naar aanleiding van een opmerking van de auteur over het beperkte aantal allochtonen in de hockeysport, is in dit verband illustratief. Letterlijk zei hij: 'Dan moeten ze eerst maar eens gaan studeren.' Badminton, ook een Engels koloniaal exportproduct, is een tak van sport waarin de Aziaten mondiaal gezien excelleren. Dat is in Nederland eveneens zichtbaar. De sport trekt veel mensen met een Indische of Molukse achtergrond, en deze presteren relatief erg goed.

Honkbal en softbal daarentegen mogen zich weer verheugen in een grote belangstelling van Antilliaanse en Arubaanse spelers. Zeker op hoger niveau zijn er weinig teams zonder Antilliaanse/Arubaanse inbreng. In het Nederlandse team zijn diverse Antilliaanse spelers actief die uitkomen in de Amerikaanse competitie en verder geen enkele band hebben met Nederland. Onder de circa 25.000 honk- en softballers die zijn aangesloten bij de Koninklijke Nederlandse Baseball en Softball Bond (KNBSB) kan zeker een duizendtal Antillianen en Arubanen worden geteld. Ook in deze sport zijn door allochtonen diverse eigen verenigingen opgericht. De populariteit onder Antillianen en Arubanen vindt zijn oorsprong in het gegeven dat de eilanden in de Caraïbische Zee zich sterk op de Verenigde Staten oriënteren. Dat verklaart ook waarom Antillianen en Arubanen in het voetbal iets minder prominent aanwezig zijn dan Surinamers, die van origine sterk gericht zijn op het Zuid Amerikaanse, en in het bijzonder Braziliaanse voetbal.

De populariteit van bepaalde sporten onder specifieke etnische groepen hangt dus soms samen met sporttradities in landen van herkomst en de daar bestaande oriëntaties. Die verklaring geldt ten dele ook voor het basketbal. Vooral in de grote steden is de deelname van allochtone jeugd aan het basketbal toegenomen. In een studie uit 1999 naar de populariteit van verschillende sporten (zie Elling 2002), scoorde basketbal onder allochtone jongens en meisjes het hoogst (nog iets meer dan voetbal en zwemmen): maar liefst drie kwart van de ondervraagden wilde deze sport wel beoefenen, tegenover de helft van de autochtone

jongeren. Ook noemden deze jongeren de Afro-Amerikaanse basketballer Michael Jordan toentertijd het vaakst als sportheld (Elling, 2002). Deze populariteit kan worden verklaard door een sterke oriëntatie op de gecommercialiseerde Amerikaanse jeugdcultuur, waarbinnen de 'zwarte' muziekindustrie, basketbal en kledingstijlen dominant zijn, en nauw met elkaar verweven. De aanwas van allochtone leden van verenigingen lijkt echter niet evenredig met de enorme populariteit van de sport onder Surinaamse en Antilliaanse jongeren. Net als voetbal dat door veel allochtonen niet in verenigingverband, maar alleen op pleintjes en in parken gespeeld wordt, geldt mogelijk nog in sterkere mate voor basketbal, dat het een populaire 'street sport' is, zonder dat de beoefenaars binnen een club actief zijn. In tegenstelling tot voetbal krijgt het Nederlandse basketbal ook nauwelijks media-aandacht en kent het geen grote Surinaams/Antilliaans-Nederlandse rolmodellen. Behalve onder 'zwarte' Nederlanders is basketbal overigens ook populair bij veel vluchtelingen en asielzoekers uit het voormalige Joegoslavië.

In allerlei kracht- en vechtsporten zijn allochtonen relatief sterk vertegenwoordigd. In de bokssport zijn de allochtone sporters in de meerderheid, zeker in de Randstad. Daar is naar schatting 80 tot 90 procent van alle bokkers van allochtone afkomst. Dat het ledental van de Nederlandse Boksbond in de laatste jaren flink is gegroeid, waarbij de prestaties zijn verbeterd, is eigenlijk vooral te danken aan de toename van het aantal allochtone bokkers, want het aantal autochtone bokkers is eerder af- dan toegenomen. Deze verkleuring van de bokssport is al vele jaren aan de gang. Mede door de vluchtelingenstroom uit landen als Iran, Irak

en Afghanistan is ook het niveau van de krachtsport in Nederland omhoog gegaan. Hun komst heeft de afname van het aantal autochtone worstelaars en gewichtheffers enigszins gecompenseerd.

Ook de populariteit van

Ook de populariteit van karate, dat in de jaren zestig van de vorige eeuw in Nederland is geïntroduceerd, verloopt parallel met de immigratiegolven. Aanvankelijk waren er onder de karateka's veel Indische Nederlanders, Surinamers en Antillianen, vervolgens kwamen er veel Turken en Marokkanen bij

karate, dat in de jaren zestig van de vorige eeuw in Nederland is geïntroduceerd, verloopt parallel met de immigratiegolven. Aanvankelijk waren er onder de karateka's veel Indische Nederlanders, Surinamers en Antillianen, vervolgens kwamen er veel Turken en Marokkanen bij. Meestal verzamelen karateka's zich rond een trainer, die in de vorm van een eenmanszaak een sportschool heeft opgericht. Er zijn vrij veel karateleraren met een allochtone achtergrond die een grote groep karateka's uit dezelfde bevolkingsgroep aan zich weten te binden. Ook het taekwondo, dat zijn opmars maakte in de jaren tachtig, kent behoorlijk wat allochtone beoefenaren. Hetzelfde geldt voor nieuwe en hardere vormen van wedstrijdvechten zoals kickboksen, thaiboksen en ultimate fight. Net als bij voetbal, vinden in navolging van mannelijke toppers en familieleden ook steeds vaker vooral Surinaamse en Marokkaanse meisjes de weg naar de sportschool, waar ze kwantitatief en kwalitatief relatief sterk vertegenwoordigd zijn in deze 'harde zwarte mannensporten' (Elling, 2002).

Dat er tegenwoordig vooral veel Turken en Marokkanen in de verschillende kracht- en vechtsporten (boksen, worstelen, taekwondo, karate, enz.) actief zijn, kan, behalve vanuit etnisch-culturele achtergronden, ook vanuit sociale en economische factoren verklaard worden. Omdat boksen en worstelen in Turkije populaire sporten zijn, hoeft het niet te verbazen dat Turken ook in Nederland meer dan gemiddeld belangstelling hebben voor deze disciplines. Maar wanneer meer algemeen gekeken wordt naar het opleidingsniveau en de sociaal-economische positie van de deelnemers aan kracht- en vechtsporten, dan valt op dat vooral mensen die wat lager op de maatschappelijke ladder staan zich tot deze sporten aangetrokken voelen. In de literatuur zijn relaties gelegd tussen de arbeiderscultuur en de voorkeuren voor bepaalde sportvormen; ook in het

buitenland waren en zijn topboksers vaak mannen uit de laagste sociale klassen, waaronder veel etnische minderheden (Bourdieu, 1984; Hargreaves, 1986). Mensen die door de inzet van lichamelijke arbeid in hun broodwinning voorzien zouden meer belangstelling en waardering hebben voor ‘mannelijke’ disciplines waarin fysieke kracht en lichamelijk contact belangrijk zijn. Daarnaast spelen ook aspecten van weerbaarheid en zelfverdediging een rol. Dergelijke sporten kunnen dus ook functioneel zijn in het alledaagse leven, dat vooral onder (allochtone) jongens en mannen uit lagere sociale klassen vaker gepaard gaat met agressie en geweld (Woodward, 2004). Een dergelijke houding is tegengesteld aan de traditionele sportmentaliteit van de gegoede burgerij, die sport juist beoefent vanwege het nutteloze, intrinsieke karakter, hoewel sport ook wel degelijk gelegitimeerd is vanuit de socialisatie in morele waarden (fair play).⁴

Naast etnisch-culturele achtergronden en etnisch gerelateerde classespecifieke waarden en omgangsnormen baseren mensen hun keuze voor een vechtsport tenslotte ook op het sterke (semi-) professionalisme en entertainmentkarakter van die sporten. Profsporten zoals voetbal en vechtsporten vormen voor veel allochtonen een potentiële manier om maatschappelijk hogerop te komen, geld te verdienen en status te verwerven, iets wat in veel andere arbeidssectoren lastiger te bereiken is.⁵ In tegenstelling tot andere sectoren lijken in de sport alleen prestaties te tellen, zodat talent en inzet doorslaggevend te zijn. Boksen behoorde (naast muziek en dans) tot de eerste vormen van entertainment waarin zwarte mensen konden uitblinken en geld verdienen. Inmiddels bevinden moslimallochtonen zich in de laagste sociale positie. Mede daardoor zijn vandaag de dag mogelijk veel Marokkanen en Turken in vechtsporten actief.

Veel uit Azië afkomstige vechtsporten hebben overigens wel een verandering ondergaan, toen ze in westerse landen terechtkwamen. Terwijl veel van oorsprong Oosterse martial arts veel meer geïntegreerd waren in het dagelijks leven, waarbij de techniek vanuit een bepaalde levensfilosofie voortkwam en de sportbeoefening gezien werd als een groeiproses, zijn de meeste vechtsporten aangepast aan de westerse gestandaardiseerde en competitieve wedstrijdstraditie, waarbij het vooral draait om punten scoren, winnen en ranglijsten (Theeboom, 2001).

Terwijl vrijwel alle in Nederland beoefende sporten geïmporteerd zijn, zijn de meeste sporten inmiddels gede-etniseerd en is er geen sterke connotatie meer met de landen van herkomst. De meeste balsporten komen bijvoorbeeld uit Engeland of Noord-Amerika. Zelfs het korfbal, dat door velen gezien wordt als een typisch Nederlandse balsport, komt voort uit het vrouwenbasketbal uit Amerika (Van Bottenburg, 2003). De Nederlandse turn- en gymnastiekbeweging is geïnspireerd door zowel het Duitse als het Zweedse en Oostenrijkse turnen, terwijl de meeste vechtsporten, zoals vermeld, uit Aziatische landen komen. Schaatsen lijkt een van de weinige sporten die een duidelijke Nederlandse historie als volksvermaak heeft. Terwijl sommige sporten in andere landen veel moeilijker wortel schieten en duidelijk ge-etniseerd blijven, lijken veel sporten in Nederland relatief snel te worden op- of zelfs overgenomen. Waar autochtone sporters zich uit sommige sporten en verenigingen lijken terug te trekken wanneer er allochtonen binnenkomen, worden andere nieuwe ‘inheemse’ sporten van allochtonen juist omarmd. Het Turkse olieworstelen en het Afro-Braziliaanse capoeira zijn hiervan sprekende voorbeelden (zie Janssens & Elling, 2005 en Wisse, 2009).

Sportdeelname en -voorkeuren zijn in sterke mate sociaal en cultureel bepaald en zijn derhalve medebepalend voor de prestaties van bepaalde bevolkingsgroepen in de sport. Hoewel er een neiging bestaat om bijvoorbeeld de successen van Keniaanse atleten of Afro-Amerikaanse basketballers te verklaren uit biologische factoren (‘white men can’t jump’) zijn daarvoor toch eigenlijk geen sterke bewijzen. Dat daarop gezette tijden naar wordt gezocht, is op zichzelf eigenlijk bedenkelijk. Er wordt niet gezocht naar biologische verklaringen voor de Hollandse schaatsmedailles (ontwikkelde dijen) of de Canadese ijshockeytitels

(oog-hand-voet coördinatie), maar voor de zwarte bokssuccessen wordt nog wel eens verwezen naar harde schedels die minder snel barsten en blauwe plekken opleveren, en voor het ontbreken van zwarte topzwemmers (hoewel Anthony Nesty en Enith Brigitta niet vergeten mogen worden) wordt zelfs gesuggereerd dat dit wel eens te maken kan hebben met een zwaarder soortelijk gewicht van het zwarte ras. De zoektocht naar dit soort verklaringen vindt zijn oorsprong wellicht in een blank superioriteitsgevoel. Het is diezelfde achtergrond die verklaart waarom sommige coaches in teamsporten de meest centrale en verantwoordelijke posities reserveren voor blanke spelers ('*stacking*').

5.4 Gemengd en apart

Het overgrote deel van de allochtonen die in georganiseerd verband actief zijn in de sport, doet dat in gemengde sportclubs. Niettemin zijn er ook aparte sportclubs en -teams voor allochtonen. Aan de keuze voor sportbeoefening in eigen kring liggen zowel positieve als negatieve factoren ten grondslag. Enerzijds voelen allochtonen zich niet altijd even welkom in de bestaande (autochtone) sportorganisaties. Anderzijds is er ook een behoefte om onder elkaar te sporten. Vriendschappen, familierelaties en een gedeelde taal en cultuur kunnen daarbij van grote betekenis zijn. Zie ook Ramsahai (2008).

Er komen momenteel een kleine honderd allochtonenvoetbalclubs uit binnen de competities van de KNVB. In totaal telt de bond bijna 4.000 verenigingen voor veld- en zaalvoetbal. Er worden regelmatig nieuwe initiatieven genomen om te komen tot oprichting van allochtone voetbalclubs, maar er gaan ook steeds weer clubs ter ziele. Al met al is het aantal verenigingen van allochtonen sinds het einde van de jaren tachtig iets afgenomen. Twintig jaar geleden werden namelijk nog 117 allochtonenvoetbalclubs geteld die bij de KNVB waren aangesloten (De Jong, 1989: 23-26), tien jaar terug waren dat er 105 (Janssens, 1999: 18-27) en inmiddels is het aantal waarschijnlijk onder de honderd gezakt.⁶ De meeste allochtone voetbalverenigingen hebben een Surinaamse of Turkse achtergrond, maar er zijn ook clubs met een Marokkaanse of bijvoorbeeld Molukse signatuur. Overigens is het niet altijd even duidelijk wat voor achtergrond of signatuur een club heeft. Louter uit de naam van de betrokken clubs is het zeker niet af te leiden. Als de club voor en door allochtonen is opgericht en/of overwegend allochtone leden en kaderleden telt, wordt de club gerekend tot de categorie allochtone clubs.

Naast een stuk of honderd allochtone clubs zijn er waarschijnlijk momenteel nog een paar honderd allochtone teams binnen (overwegend) autochtone clubs actief. Ook verkleurende clubs zijn er in overvloed. De verkleuring van sportclubs ontstaat voor een groot deel door de 'witte vlucht'. Clubs met veel allochtonen in de gelederen worden soms door autochtonen gemeden (Janssens, 1999: 48-50). Mogelijk kan de fikse aanwas van leden binnen de 'witte' hockeysport mede hierdoor worden verklaard. Sporadisch komt het voor dat autochtone clubs nagenoeg volledig verkleuren. Oer-Hollandse clubs als HDV (Houdt Dapper Vol), BMT (Biedt Moedig Tegenstand), GLZ (Geestdrift Leert Zegevieren) en DWSV (De Waarheid Sport Vereniging) zagen eerst hun ledenbestand en vervolgens ook het kader vrijwel volledig verkleuren en kunnen vandaag de dag als allochtone clubs worden gekarakteriseerd

Het is opvallend dat allochtone verenigingen en -teams vrijwel uitsluitend senioren (d.w.z. spelers van 18 jaar en ouder) rekruteren en dat verkleurende autochtone verenigingen juist veel jeugdspelers met een allochtone achtergrond tellen. Hoewel veel leden van allochtone voetbalclubs daar voor het eerst in georganiseerd verband gaan voetballen, zijn er ook nogal wat allochtone voetballers die een overstap maken van een reguliere (gemengde) naar een allochtone club. Dit heeft enerzijds te maken met een bewustwording

van de eigen etnische identiteit, anderzijds met verschuivende sportmotivaties (zie o.a. Janssens, 1999 en Elling, 2004). Zolang sporters sportieve ambities hebben en 'het hoogste' willen bereiken, kiezen ze voor verenigingen die hen daarvoor de beste mogelijkheden bieden en dat zijn veelal 'reguliere' sportverenigingen. De meeste allochtone teams spelen op een laag (recreatief) niveau. Wanneer ze ouder worden, kiezen vele sporters voor een vereniging met meer sociale aansluiting (vergelijkbaar met lager spelende 'vriendenteams' in reguliere clubs).

Zoals veel autochtone verenigingen in meer of mindere mate verkleuren, zijn er ook allochtone verenigingen die verbleken. Vooral bij oorspronkelijk mediterrane (Spaanse en Italiaanse) en Molukse clubs, die werden opgericht in de jaren zestig en zeventig, spelen inmiddels heel wat autochtone voetballers. Ook blijken veel allochtonenverenigingen na verloop van tijd spelers uit andere allochtone groepen te trekken. Veel allochtone clubs zien hun ledenbestand eerst verkleuren en vervolgens verbleken. Zeker wanneer de prestaties belangrijker worden, kan het oorspronkelijk vaak mono-etnische karakter van de club op de tocht komen te staan. Zo speelden in het eerste team van Türkiyemspor, een oorspronkelijk Turkse club uit Amsterdam die tot aan het faillissement in februari 2009 in de top van het amateurvoetbal uitkwam en zelfs tweemaal kampioen van Nederland werd, al jarenlang ook voetballers met een andere dan de Turkse achtergrond. En Bunga Melati, een topzaalvoetbalclub uit Tilburg van Molukse origine, kan ook niet meer als allochtonenclub worden beschouwd.

Terwijl de etnische diversificatie van autochtone clubs meestal in de jeugdafdeling start, begint deze bij allochtone clubs in de meer prestatiegerichte standaardelftallen bij de senioren. Dergelijke ontwikkelingen wijzen erop dat de concentratie van allochtonen in de sport van tijdelijke aard kan zijn. Ook de constatering dat de competities die in de jaren zeventig en tachtig voor en door verschillende bevolkingsgroepen werden opgezet, niet meer bestaan, wijst in die richting. De laatste allochtone voetbalcompetitie, die van een aantal Kaapverdiaanse teams in de regio Rijnmond, heeft het nieuwe millennium niet gehaald.

Allochtone sportclubs lijken zichzelf na verloop van tijd eenvoudig te overleven. Ze gaan meer en meer lijken op reguliere gemengde clubs. Zolang er echter sprake is van etnische identificaties van 'oude' groepen, en zolang nieuwe groepen allochtonen zich in Nederland vestigen, zullen leden uit deze groepen elkaar wel in de sport blijven opzoeken. Onderzoek in andere landen naar minderheden met nog langere migratieachtergronden laat zien dat actieve en passieve sportbetrokkenheid (vooral onder mannen) bijdraagt tot de constructie en versterking van etnische identificaties (Cronin & Mayall, 1998).

Ook in andere takken van sport waar relatief veel allochtonen te vinden zijn, zijn wel initiatieven genomen voor de oprichting van eigen teams en verenigingen. De cricketbond was eind jaren negentig de sportbond met relatief de meeste allochtone clubs. Op een gegeven moment hadden 13 van de 73 cricketverenigingen in Nederland een achterban die (nagenoeg) volledig uit allochtonen bestond. Inmiddels zijn verschillende van deze clubs ter ziele gegaan. In sommige andere sportdisciplines zijn eveneens allochtone sportclubs en teams opgericht, maar net als in het voetbal en cricket bleken veel initiatieven een kort leven beschoren.

Financiële en organisatorische problemen braken en braken veel allochtone sportorganisaties regelmatig op. Maar ondanks veel teleurstellingen en mislukkingen, en weinig medewerking, worden toch steeds weer nieuwe initiatieven geboren. Zo zijn voorbeelden bekend van allochtone clubs die verschillende malen door dezelfde bestuurders zijn opgericht. De behoefte aan eigen organisatieverbanden is, getuige de vele en herhaalde pogingen om clubs van de grond te tillen, groter dan het aantal bestaande clubs doet vermoeden. Zelforganisatie in de sport is kennelijk een kwestie van vallen en opstaan, zoals een vergelijking met de gang van zaken in het voetbal van de eerste helft van de vorige eeuw leert. In deze periode veranderde het voetbal van een elite- in een volkssport. Ook toen kwamen veel clubs met vallen en opstaan tot stand.

In deze periode werden maar liefst 3.900 voetbalverenigingen ontbonden, waarvan de helft binnen vijf jaar

De behoefte aan eigen organisatieverbanden is, getuige de vele en herhaalde pogingen om clubs van de grond te tillen, groter dan het aantal bestaande clubs doet vermoeden

na oprichting (Miermans, 1955). Het ontbrak deze clubs vaak aan financiële middelen. Dat hing nauw samen met de kleinschaligheid van de vereniging en de geringe

draagkracht van de leden. Maar ook het gebrek aan bekwame bestuurders was nogal eens de oorzaak van het ten onder gaan van een arbeidersvereniging. Daarnaast waren er ook gemeenten die deze verenigingen dwarsboonden. Vooral de conservatieve gemeenten reageerden afwijzend op het arbeidersvoetbal en weigerden voetbalvelden ter beschikking te stellen. Pas veertig jaar nadat de eerste arbeidersverenigingen werden opgericht, bleken zij in staat te zijn zich te handhaven in de georganiseerde voetbalwereld.

Ook tegen zelforganisatie van allochtonen in de sport bestaat in de samenleving een behoorlijke weerstand, zowel onder autochtone sporters en sportbestuurders als onder beleidsmakers en politici. De oprichting en instandhouding van sportorganisaties langs etnische lijnen wordt negatief beoordeeld. Gemengde sportbeoefening is voor velen het ideaal. Mengen moet! (Duyvendak et al., 1998). 'Aparte sportclubs staan de integratie in de weg', zo verwoordde de minister van Vreemdelingenzaken en Integratie in 2006 de in beleidssfeer gangbare opvatting (zie ook RMO, 2005). Behalve goede bedoelingen, liggen ook negatieve ervaringen met allochtone clubs en teams aan dit sentiment ten grondslag. Zoals gemeld, zijn de allochtone clubs niet altijd even goed georganiseerd. Ze kampen daardoor nog wel eens met organisatorische, administratieve en financiële problemen. Ook het feit dat men in veel gemeenten, vanwege bezuinigingen en efficiency-overwegingen, juist de kleinere sportorganisaties tot samenwerking en fusie wil stimuleren om zo

sportaccommodaties af te kunnen stoten, bevordert de welwillendheid tegenover nieuwe initiatieven (zoals die van allochtonen) niet. Daarenboven hebben veel allochtone clubs waar ongeregelde plaatsen vonden een slecht imago en krijgen de voetbalontmoetingen tussen autochtonen en allochtonen soms het karakter van beladen interlands.

Spanningen

Dat in sportontmoetingen tussen autochtonen en allochtonen de spanningen soms hoog oplopen en er een meer dan gezonde rivaliteit ontstaat, kwam duidelijk naar voren in een onderzoek naar onregelmatigheden op de voetbalvelden in de Randstad. Eind jaren negentig werden in Rotterdam en Den Haag o.a. wedstrijden geobserveerd, strafzaken geanalyseerd en scheidsrechters geïnterviewd (Janssens, 1999). In 2007 werd dat onderzoek gedeeltelijk herhaald (Janssens & Houtepen, 2007). Bij de eerste peiling bleek dat allochtone voetbalclubs vier tot vijf keer vaker betrokken waren bij gestaakte wedstrijden dan autochtone clubs en ook dat veel scheidsrechters meer problemen ondervonden in wedstrijden tussen allochtonen en autochtonen. Door verschillen in interpretatie en beleving van spel en regels stonden autochtone en allochtone sporters regelmatig tegenover elkaar. De culturele verschillen werden soms versterkt door het samenvallen met sociale scheidslijnen en generatiekloven. Allochtone teams maakten zich vaker schuldig aan agressie in het veld. Deels was dat te verklaren door de gebrekkige socialisatie van veel allochtonen in de voetbalsport. De relatief late toetreding tot de georganiseerde voetbalsport, zo werd gesuggereerd, zou een oorzaak kunnen zijn voor het relatief grote aantal strafzaken. Want terwijl de meeste voetballers bij autochtone clubs van jongs af aan gevoetbald hadden en zich spelenderwijs de ongeschreven normen en officiële regels van het spel eigen hadden gemaakt, hadden de meeste spelers bij allochtone clubs die nog nauwelijks ervaren bij hun entree in competitiewedstrijden. Maar, zo werd ook vastgesteld, er was ook een zekere vertekening in de beeldvorming rond confrontaties van allochtonen en autochtonen. Agressie was ook vaak een reactie op discriminatie. Bij herhaling van het onderzoek bleek dat de interetnische relaties op het voetbalveld bijna tien jaar later niet wezenlijk zijn veranderd. De allochtone clubs zijn minder betrokken bij gestaakte wedstrijden wat zou kunnen duiden op een zekere normalisatie van de verhoudingen. Daar staat tegenover dat het aandeel van allochtone voetballers in individuele schorsingen en boetes juist weer wat groter lijkt te zijn.⁷ Uit het Nationaal Sport Onderzoek dat in 2005 werd gehouden, is naar voren gekomen dat ongeveer één op de vijf sporters (19%) regelmatig getuige was geweest van discriminerende opmerkingen en grappen richting allochtonen (Janssens, 2006). Onder het sportkader was dat percentage zelfs tweemaal zo hoog (37%). Of er in de loop der jaren in de sport meer of minder gediscrimineerd werd, is niet bekend. Het lijkt erop dat de bevolkingsgroepen op het voetbalveld in de afgelopen jaren nog niet echt naar elkaar zijn toe gegroeid, maar dat er evenmin sprake is van een verharding of verwijdering. Dat is indachtig de gebeurtenissen en ontwikkelingen in de tussenliggende jaren (de aanslagen op het World Trade Center in New York, de moord op cineast Theo van Gogh en de opmars van rechtspopulisme in de politiek) misschien toch positief. In de bredere context van de Nederlandse samenleving zijn de relaties tussen autochtonen en allochtonen onder grotere druk gekomen. En hoewel dat volgens sommige ingewijden ook merkbaar was op de voetbalvelden, lijken de cijfers van tuchtzaken bij de KNVB dat niet te staven.

5.5 Sport en integratie

Hoewel een zekere reserve jegens allochtone clubs begrijpelijk is vanwege bepaalde ervaringen en beleidsintenties, is het de vraag of de negatieve beoordeling van sportinitiatieven van allochtonen op zijn plaats is. Staan allochtone clubs en teams het maatschappelijke integratieproces echt in de weg? Is de

integrerende werking van gemengde sportbeoefening groter? Of is zelforganisatie juist een opstapje naar volwaardige integratie? De betekenis van de sportvereniging voor de multiculturele samenleving stond centraal in een door NWO gefinancierd onderzoek dat het Mulier Instituut en de Universiteit Utrecht tussen 2002 en 2005 hebben gedaan (zie ook Verweel, Janssens & Roques, 2005 en Verweel, 2007). Daarbij is vooral gekeken naar de rol die de verschillende typen sportclubs vervullen voor de maatschappelijke integratie van allochtonen. In het vervolg van deze bijdrage wordt verslag gedaan van dat onderzoek.

5.5.1 Integratie en sociaal kapitaal

Integratie is een weerbarstig begrip waarover al veel is gezegd en geschreven. De parlementaire onderzoekscommissie onder leiding van Stef Blok definieerde integratie als volgt: 'Een persoon of groep is geïntegreerd in de Nederlandse samenleving wanneer sprake is van een gelijke juridische positie, gelijkwaardige deelname op sociaal economisch terrein, kennis van de Nederlandse taal en wanneer gangbare waarden, normen en gedragspatronen worden gerespecteerd. Integratie is een tweezijdig proces: enerzijds wordt van nieuwkomers verwacht dat zij bereid zijn te integreren, anderzijds moet de Nederlandse samenleving die integratie mogelijk maken' (Tweede Kamer, 2004).

In lijn met deze definitie gaat het bij het bevorderen van de integratie van allochtonen dus om het creëren van voorwaarden en mogelijkheden voor maatschappelijk gelijkwaardig functioneren. In het onderzoek naar de betekenis van sport voor de multiculturele samenleving is vooral ook daar naar gekeken. Er is onderzocht welke mogelijkheden sportverenigingen bieden om sociaal kapitaal te verwerven en aan te wenden. De term sociaal kapitaal verwijst naar sociale netwerken waarin 1. maatschappelijk nuttige contacten, kennis en vaardigheden worden verworven; 2. zich normen van wederkerigheid ontwikkelen; 3. vertrouwen in de medemens wordt gegenereerd.

Met deze definitie wordt aangesloten bij het werk van Putnam (2000), Coleman (1990) en Lin (2001). Sociaal kapitaal heeft hier zowel betekenis voor het individu als voor de samenleving. In het werk van Putnam zijn beide accenten weliswaar zichtbaar, maar hij legt de meeste nadruk op het maatschappelijk belang van sociaal kapitaal. Sociaal kapitaal is bij hem vooral een maat voor sociale cohesie. Samenlevingen hebben meer of minder sociaal kapitaal en als gevolg daarvan ook meer of minder sociale samenhang. In navolging van Coleman en Lin wordt hier het individuele perspectief scherper aangezet. Daarmee ligt de nadruk meer op het vermogen van individuen om sociaal kapitaal te verwerven in interactie met de omgeving - de etnische groep(en) en het type organisatie(s) waarin men participeert - en de eigen levensgeschiedenis. De verbinding van het individuele vermogen met het type sportvereniging en de etnische achtergrond houdt de focus tevens op twee maatschappelijke aspecten die sociaal kapitaal tot meer maken dan een louter individuele aangelegenheid. De interactie tussen individu en omgeving kan zowel op participatie in eigen etnische netwerken als op ethniciteit overschrijdende netwerken gericht zijn. Putnam maakt in dit verband een onderscheid tussen *bonding social capital* en *bridging social capital*. Bij *bonding social capital* gaat het om de versterking van de eigen en groepsidentiteit. Bij *bridging social capital* gaat het om het vermogen te leren omgaan met anderen en andersdenkenden. *Bonding social capital* biedt individuen het gevoel en de mogelijkheid om mee te doen in de samenleving, *bridging social capital* daarentegen helpt individuen om vooruit te komen in de samenleving.

Door de betekenis van etnisch-specifieke of overstijgende netwerken te verbinden aan het vermogen van individuen om daarvan gebruik te maken, is enerzijds getracht inzicht te verwerven in de wijze waarop

allochtonen in sportorganisaties sociaal kapitaal ontwikkelen en anderzijds in de belemmeringen die ze daarbij ondervinden.

Sociaal kapitaal biedt op deze wijze een maat voor de vergelijking van twee vormen van het organiseren van diversiteit. De maatschappelijke diversiteit kan zich organiseren in van oudsher autochtone verenigingen, die door een groeiend aantal allochtone leden meer multicultureel van samenstelling worden: de gemengde verenigingen. Maar de maatschappelijke diversiteit kan zich ook organiseren door gebruik te maken van de bestaande traditie dat de verschillende bevolkingsgroepen (vroeger gebeurde het vooral binnen de zuilen, nu gebeurt het veeleer langs lijnen van etniciteit) kiezen voor organisatie in eigen kring: de eigen verenigingen. In het vervolg worden deze twee organisatietypen, de gemengde en de eigen sportclubs naast elkaar gezet. In het eerste geval is de diversiteit binnen de vereniging georganiseerd, in het tweede geval wordt de diversiteit in de sportontmoeting (tussen verenigingen) georganiseerd.

De Nederlandse grondwet kent het recht op vrije vereniging. Dat biedt groepen van burgers de juridische mogelijkheden om hun eigen sportverenigingen op te richten en in stand te houden. Zoals vermeld, wijst de praktijk uit dat er door politici en beleidsmakers bij overheden en landelijke sportorganisaties vraagtekens worden geplaatst bij dat recht. Nu het recht van allochtonen om zichzelf in eigen verenigingen te organiseren op gespannen voet blijkt te staan met de maatschappelijke acceptatie ervan, is het zaak om de maatschappelijke betekenis van zelforganisatie door allochtonen in de sport nader te onderzoeken. Als het organiseren van diversiteit in eigen sportclubs betekent dat individuen zich maatschappelijk niet optimaal kunnen ontwikkelen omdat zij gevangene worden van een zelf gekozen isolement, blijft hun recht weliswaar bestaan, maar wordt de wenselijkheid daarvan terecht kritisch bezien. Vanuit het perspectief dat integratie 'moet' en dat sport daaraan kan bijdragen, dringt zich de vraag op in welke mate individuele allochtonen door participatie in eigen en gemengde sportverenigingen sociaal kapitaal kunnen vergaren. In het verlengde van de theoretische benadering van Putnam is het interessant om te onderzoeken op welke wijze dat gebeurt en om na te gaan of zijn veronderstelling juist is, dat in eigen verenigingen vooral bonding social capital wordt geproduceerd, terwijl in de gemengde verenigingen vooral bridging social capital wordt opgebouwd.

5.5.2 Speuren naar sociaal kapitaal

Om beter zicht te krijgen op de betekenis van de sportvereniging voor het individu en voor de samenleving, is in het onderzoek aandacht geschonken aan verschillende eerder vermelde aspecten van het begrip sociaal kapitaal. Meer specifiek is er gekeken naar:

- sociale interactie;
- wederzijdse dienstverlening;
- verworven kennis en vaardigheden;
- verhouding met personen binnen en buiten de eigen groep;
- maatschappelijk vertrouwen.

Voor het onderzoek hebben tien jonge mannelijke onderzoekers een heel seizoen meegelopen bij verenigingen met veel of bijna uitsluitend allochtonen. Het onderzoeksteam had een multicultureel karakter. Naast drie autochtone onderzoekers werden twee Antillianen, twee Surinamers, een Marokkaan, een Turk en een Iraniër ingeschakeld. Zij hebben zich als lid aangemeld bij vier voetbalverenigingen, twee basketbalclubs, twee

vechtsportscholen, een cricketvereniging en een honk- en softbalclub, allemaal gevestigd in grote steden in het westen van Nederland. Over hun bedoelingen hebben ze niet geheimzinnig gedaan, maar al heel snel werden zij niet meer als externe onderzoeker maar als medesporter beschouwd.

De onderzoekers hebben geparticipeerd, geobserveerd, geregistreerd. Niet alleen binnen de lijnen van het speelveld, maar vooral ook daarbuiten, in de kleedkamer en in de kantine. Ze hebben meegedaan aan trainingen en wedstrijden, maar ze zijn na afloop ook blijven plakken aan de bar. Ze waren van de partij bij feestjes en barbecues. Ze hebben mensen thuis opgezocht, en er soms zelfs gelogeed. Kortom, ze zijn deel gaan uitmaken van die sociale netwerken, om van binnenuit te kunnen achterhalen wat daar zoal gebeurt en wat daarvan de betekenis is voor de maatschappelijke positie en het maatschappelijk functioneren van de betrokkenen.

Gemiddeld hebben de onderzoekers ongeveer 300 uur bij hun verenigingen observerend geparticipeerd. De observaties zijn vastgelegd in een virtueel logboek. Eens in de maand werden de ervaringen uitgewisseld in een gezamenlijke bijeenkomst. In aanvulling op deze observaties hebben zij informatie verzameld over de vereniging (historie, samenstelling ledenbestand, enz.) en hebben zij tegen het einde van het seizoen elk ook een aantal diepte-interviews afgenomen bij personen in de vereniging die vanuit de vraagstelling van het onderzoek en de resultaten van de observaties interessant zouden kunnen zijn als gesprekspartner. De dagboeknotities en interviewverslagen zijn verwerkt in zogeheten *typical weeks*, ideaaltypische (re)constructies van de werkelijkheid zoals die zich heeft gepresenteerd aan de betrokken onderzoekers.⁸ Een viertal van deze *typical weeks* is in dit boek als een verenigingsminiatur opgenomen.

Naast dit kwalitatieve onderzoek bij de tien bovengenoemde sportclubs zijn bijna 900 sporters op locatie geënquêteerd bij 40 min of meer vergelijkbare verenigingen (zelfde takken van sport, zelfde steden, eveneens veel of overwegend allochtone leden). De selectie van deze respondenten was aselekt, met dien verstande dat de enquêteurs de opdracht mee hebben gekregen om in elke vereniging uitsluitend volwassen mannen vanaf circa 16 jaar te benaderen en de respondenten zó te kiezen dat zij een weerspiegeling zouden kunnen vormen van het ledenbestand van die vereniging. De respondenten in deze enquête kunnen in drie categorieën worden verdeeld: alloctonen in gemengde verenigingen (33%), autoctonen in gemengde verenigingen (26%) en alloctonen die in eigen kring sporten (40%). Niet meer dan 1% van de respons had betrekking op autochtone leden van eigen clubs van alloctonen. Deze categorie blijft verder buiten beschouwing.

5.5.3 Resultaten

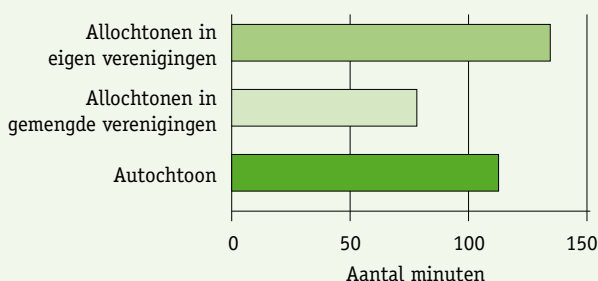
Sociale interactie

Alloctonen die in eigen kring sporten, brengen naar verhouding veel tijd door bij hun club (figuur 1). Deze sportclubs vervullen voor veel van hun leden een functie die breder is dan die van de traditionele sportclubs. Ontmoeting en interactie rondom de sport zijn belangrijk, soms zelfs belangrijker dan de sportbeoefening zelf. Illustratief in dit verband is het antwoord van een bestuurder van een Surinaamse voetbalclub, toen hem gevraagd werd over welke eigenschappen een nieuwe voorzitter van zijn club zou moeten beschikken: 'Hij moet in de eerste plaats goed kunnen koken'. Het werd met een brede grijns gemeld, maar het tekent toch het belang dat de club hecht aan de ontmoeting en gezelligheid rond de wedstrijden en trainingen. Deze Surinaamse voetbalclub is geen uitzondering, zoals wel blijkt uit de elders in deze bundel opgenomen portretten van verenigingen.

De verschillen tussen gemengde en eigen verenigingen, met name voor allochtone leden, komen ook in het kwantitatieve onderzoek sterk naar voren. Allochtonen die in eigen kring sporten, brengen er meer tijd door en hebben in clubverband (dus) ook vaker persoonlijke gesprekken (figuur 1).

Figuur 1

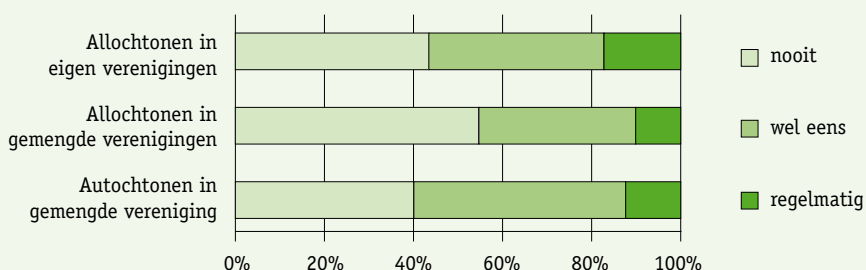
'Hoe lang blijft u gemiddeld bij de club, na afloop van een training of wedstrijd, om wat te drinken en te praten?'

Ze raadplegen elkaar ook frequenter over werken, gezin, relaties, de aanschaf van dure spullen, enz. (figuur 2).

Figuur 2

'Heeft u wel eens bij mensen in de club advies gevraagd of gegeven over gezin en relaties, bijvoorbeeld over opvoeding kinderen, keuze vakantiebestemming, relatie partner?'

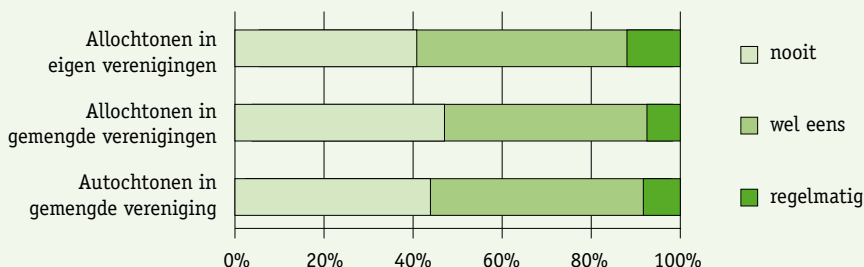

Wederzijdse dienstverlening

Gelet op het bovenstaande is het niet verbazingwekkend dat allochtonen vooral in eigen clubs profijt hebben van wederzijdse dienstverlening. Juist daar komt naar voren dat de leden elkaar regelmatig een handje helpen (thuis klussen, spullen verhuizen, formulieren invullen enz; figuur 3). Onder de allochtone leden in gemengde clubs is dat veel minder het geval.

Figuur 3

'Heeft u mensen in de club wel eens hulp gegeven of gevraagd, bijvoorbeeld bij verhuizing, klussen, invullen formulieren?'

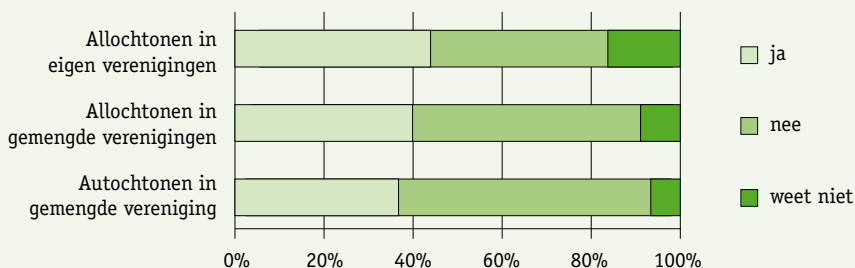
Het wederzijdse dienstbetoon is veelvormig en soms ook veelomvattend, zo blijkt uit de verenigingsportretten die in deze bundel zijn opgenomen. Het kan gaan om hulp bij inrichting of verhuizing, ondersteuning bij autopech, advies bij opvoedingsvraagstukken of aanschaf van gebruiksgoederen, het schrijven van brieven, enzovoorts.

Kennis en vaardigheden

Zowel in gemengde als in allochtone verenigingen vinden sociale leerprocessen plaats. Niet iedereen steekt evenveel op, en niet elke omgeving is even leerzaam, maar velen leren in de sport dingen die in het dagelijks leven van pas komen: hoe je met anderen omgaat, hoe je contacten legt, hoe je voor jezelf kunt opkomen, hoe je conflicten kunt oplossen, dat het belangrijk is om afspraken na te komen, enzovoorts (figuur 4).

Figuur 4

'Zijn er misschien bepaalde dingen die u heeft geleerd, in de club of via mensen in de club, die u wel eens van pas komen in het dagelijks leven (buiten de sport)?'

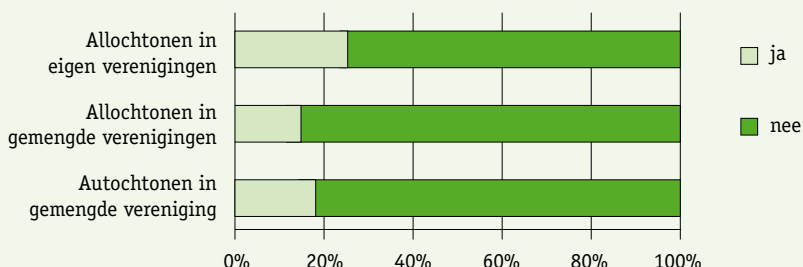

Leren om op tijd te komen of afspraken na te komen, zijn voorbeelden die worden genoemd. Dergelijke leerzame aspecten zijn voor vrijwel niemand een reden om te gaan sporten of voor een bepaalde vereniging te kiezen. Het is een prettige bijkomstigheid, waarvan men zich vaak nauwelijks bewust is. Voor diegenen die vrijwilligersfuncties bekleden, ligt dat overigens anders. Niet zonder reden wordt het verenigingsleven dat drijft op vrijwilligerswerk wel beschouwd als leerschool voor het 'echte' leven. In allerlei vrijwilligersfuncties worden specifieke kennis en vaardigheden verworven, bijvoorbeeld op het vlak

van organisatie en administratie, die vervolgens een toepassing kunnen krijgen buiten de sport (Janssens, 1999). En ook het tegenovergestelde gebeurt uiteraard. Bepaalde beroepservaringen kunnen heel goed van pas komen in het vrijwilligerswerk. Er vindt een kruisbestuiving plaats. Allochtonen die in gemengd verband sporten, zijn daar minder in betrokken dan allochtonen die in een eigen club sporten (figuur 5). Zij doen minder aan vrijwilligerswerk. Zij worden daarvoor ook veel minder vaak gevraagd dan de autochtonen in dezelfde verenigingen of de allochtonen die in eigen kring sporten.

Figuur 5

'Bent u wel eens gevraagd om als vrijwilliger mee te helpen in de club?'

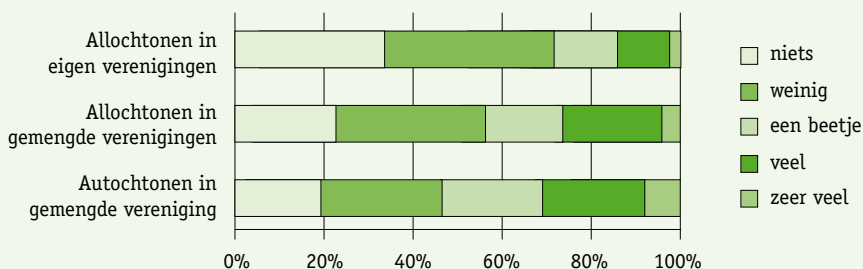
Sportbeoefening in eigen kring vereist de oprichting en instandhouding van eigen organisatieverbanden. Er moeten contacten worden onderhouden met de gemeente, de sportbond en ook met andere instanties. Er moet worden georganiseerd en gecommuniceerd. Zaken moeten worden aangeschaft. Inkomsten en uitgaven moeten worden bewaakt en verantwoord. Teveel om op te noemen.

Verhouding autochtonen - allochtonen

Opmerkelijk is ook dat allochtonen via de sport veel kunnen opsteken over de leefwijze, cultuur en gewoonten van autochtonen. In de kleedkamer en in de kantine worden kennis en ervaringen uitgewisseld en tips gegeven. Voorbeelden die in het onderzoek naar voren kwamen, hadden natuurlijk betrekking op het verenigingsleven in Nederland (waarom doen mensen vrijwilligerswerk?), maar ook op de hier gangbare omgangsvormen (hoe gedraag je jezelf als je voor het eerst bij mensen thuis komt?).

Figuur 6

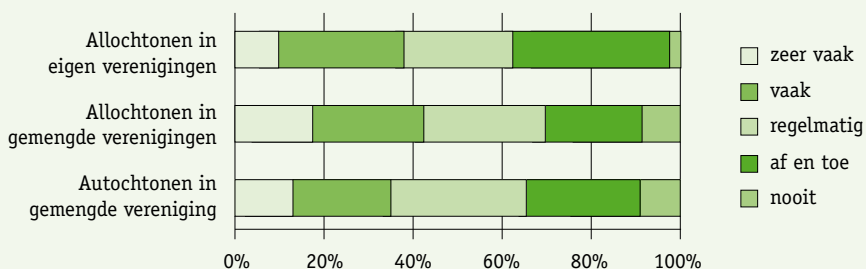
'Hoeveel bent u, door uw contacten via de club, te weten gekomen over de leefwijze, cultuur en gewoonten van autochtonen (c.q. allochtonen)?'

Via de sportbeoefening in gemengd verband leren de verschillende bevolkingsgroepen meer over elkaar dan via de sportdeelname in eigen kring, maar het is zeker niet zo dat alleen in gemengde verenigingen kennis wordt opgedaan van de Nederlandse samenleving (figuur 6). Ook in de eigen vereniging gebeurt dat, zij het in iets mindere mate dan bij de gemengde vereniging. Dat laat zich verklaren door te wijzen op het grotere aantal persoonlijke contacten tussen allochtonen en autochtonen in gemengde verenigingen (figuur 7).

Figuur 7

'Hoe vaak heeft u via de sport (persoonlijk contact met autochtonen (c.q. allochtonen)?'

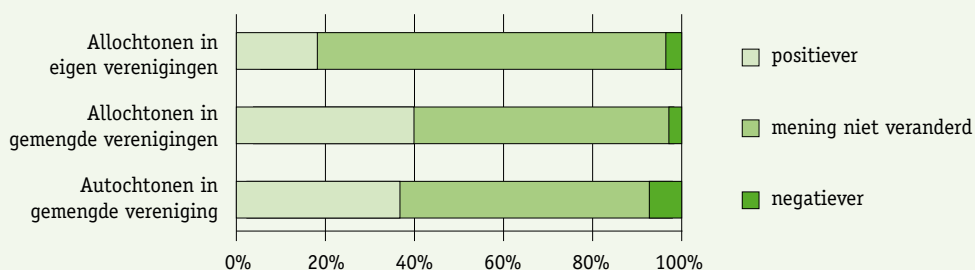

Toch zijn de verschillen wellicht kleiner dan verwacht. Uit de observaties kwam naar voren dat allochtonen in eigen verenigingen evengoed veel met elkaar praten over alledaagse dingen die in de samenleving spelen en elkaar soms ook uitleg geven over bepaalde aspecten van de hen omringende samenleving. Maatschappelijke en politieke kwesties die op televisie breed worden uitgemeten, kunnen gespreksstof zijn in alle kantines en kleedkamers.

Door de sportcontacten kan de beeldvorming tussen allochtonen en autochtonen over en weer veranderen. Bij het merendeel van de sporters is dat niet echt het geval, maar als er wel veranderingen optreden, en dat is toch bij twintig tot veertig procent van de autochtone en allochtone sporters het geval, dan zijn dat bijna altijd veranderingen in positieve zin (figuur 8). In deze sfeer scoort de gemengde vereniging opnieuw beter dan de allochtone, maar in beide typen verenigingen is de balans duidelijk positief. In zijn dissertatieonderzoek komt ook Van der Meulen (2007) tot de conclusie dat sport allochtonen en autochtonen kan verbroederen.

Figuur 8

'Bent u, alles overziend, door uw contacten via de sport misschien positiever of negatiever gaan denken over autochtonen (c.q. allochtonen)?'

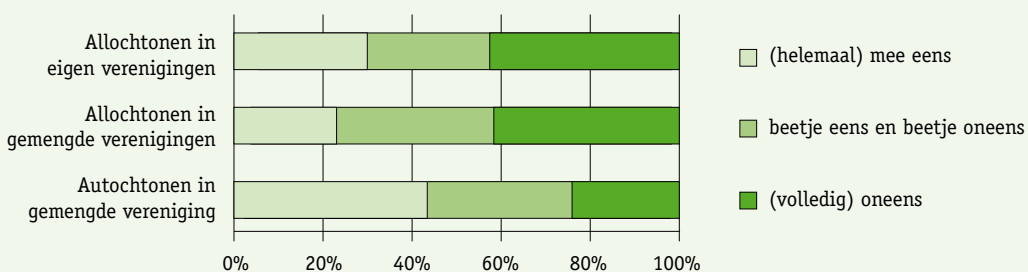

Vertrouwen

Als allochtone leden van gemengde en eigen verenigingen met elkaar worden vergeleken, is er een klein verschil waarneembaar in het vertrouwen dat beide categorieën allochtonen genereren in hun sociale netwerken (waarvan ook de sportverenigingen deel uit maken). De allochtonen die in eigen kring sporten, hebben een groter vertrouwen in de medemens (figuur 9). Dat is, gelet op de eerder beschreven bevindingen wellicht niet zo verrassend. Sociaal vertrouwen is het product is van sociale interactie. Omdat allochtonen die in eigen kring sporten meer en intensievere contacten onderhouden met andere leden van de club dan sporters die in een gemengde vereniging actief zijn, kan worden verondersteld dat in allochtone clubs ook meer sociaal vertrouwen wordt gegenereerd. Of daarbij sprake is van een meer gegeneraliseerd vertrouwen in de samenleving als geheel (ik help een ander, in de veronderstelling dat anderen er ook voor mij zijn als ik zelf hulp nodig heb), dan wel van een vertrouwen dat specifiek van karakter is, en vooral betrekking heeft op de eigen groep (ik help mijn vriend, buurman of collega, in de veronderstelling dat hij er ook voor mij is als ik zelf hulp nodig heb), is uit dit onderzoek niet echt duidelijk geworden. De onderzoeksresultaten wijzen namelijk niet allemaal in dezelfde richting.

Figuur 9

'De meeste mensen zijn te vertrouwen.'

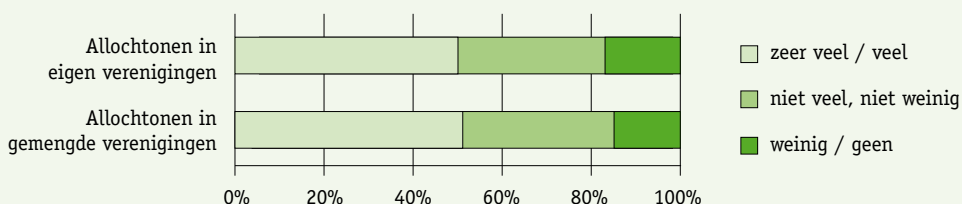

Isolement?

Breedveld & Van der Meulen (2002) toonden aan dat er een relatie bestaat tussen het sporten in verenigingsverband en het vertrouwen in de medemens. Verenigingssporters bleken significant meer maatschappelijk vertrouwen te hebben (70%) dan andere sporters (55%) en niet-sporters (52%). Die relatie is in deze studie niet opnieuw onderzocht. Het onderzoek beperkt zich immers tot (met name allochtone) verenigingssporters, en probeert inzichtelijk te maken hoe zij de sportclub benutten om sociaal kapitaal op te bouwen. De verschillen in maatschappelijk vertrouwen die zijn waargenomen tussen allochtone sporters in eigen en gemengde verenigingen, lijken verband te houden met het type vereniging, maar de uitspraken daarover kunnen niet al te stellig worden geformuleerd. Verondersteld kan worden dat ervaringen en contacten buiten de sport in dit perspectief van veel grotere betekenis zijn en dat deze op hun beurt ook bepalend zijn voor de keuze om apart dan wel gemengd te sporten. De causaliteit is moeilijk aantoonbaar, maar wel aannemelijk. Want wanneer bijvoorbeeld wordt gekeken naar het opleidingsniveau, de inkomenssituatie, of de woon- en werkomgeving van de allochtonen die in gemengde en aparte clubs sporten, dan valt op dat in die sfeer betrekkelijk kleine verschillen zijn. Allochtonen die in aparte clubs sporten, zijn gemiddeld genomen niet minder hoog opgeleid en verdienen ook niet minder. Ze wonen niet vaker in achterstandswijken met veel allochtonen (figuur 10) en hebben via hun werk ook niet minder contacten met autochtonen (figuur 11).

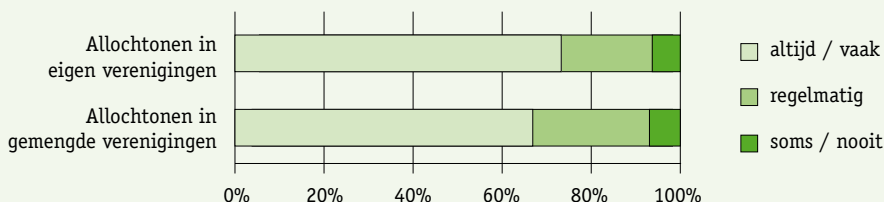
Figuur 10

'Wonen er in uw woonomgeving veel autochtonen?'

Figuur 11

'Hoe vaak heeft u in uw (huidige of laatste) werk of studie met autochtonen te maken (gehad)?'

Er lijkt, anders dan vaak wordt gedacht, geen sprake van te zijn dat allochtonen die kiezen voor eigen organisatieverbanden in een groter maatschappelijk isolement verkeren dan allochtonen die participeren in gemengde organisaties. Het bestaan van allochtone clubs is dan ook geen uiting van een maatschappelijk isolement. Dit soort verenigingen lijkt eerder een mogelijkheid te bieden om (even) aan de dominante cultuur te ontsnappen.

Ideaal?

Het valt overigens op dat allochtone verenigingen qua samenstelling vaak zeer gemengd zijn. Een Marokkaanse, Turkse, Surinaamse of Antilliaanse vereniging is zelden homogeen van samenstelling. Echter, in het scala van etnische diversiteit ontbreken de autochtone Nederlanders (vrijwel) geheel. In reguliere (gemengde) verenigingen daarentegen valt op dat de patronen, waar mogelijkheden voor onderscheiding ontstaan (indeling kleedkamers, samenstelling teams, verdeling over de auto's bij het vervoer naar uitwedstrijden, etc), snel langs etnische lijnen lopen (allochtonen versus autochtonen). De verschillende opgenomen verenigingsportretten spreken boekdelen.

Het door velen gekoesterde ideaal van gemengd sporten blijkt in de praktijk niet altijd haalbaar. Waar autochtonen en allochtonen elkaar ontmoeten, is ook een reële kans op misverstand en onbegrip, wantrouwen en discriminatie. Menging gaat nog wel eens gepaard met subtiele processen van in- en uitsluiting. En dan kan de keuze voor een eigen vereniging niet verrassend genoemd worden.

5.6 Conclusie en discussie

Het is goed om aan het slot van een artikel terug te keren naar de leidende vragen die in het begin werden geformuleerd en de gevonden antwoorden daarop te recapituleren.

Wat is de betekenis van de sport voor de integratie van allochtonen in de Nederlandse samenleving? Hoe staat het met de participatie en de integratie van allochtonen in en door sport? En hoe moet in dit verband het sporten in allochtone, respectievelijk reguliere etnische gemengde clubs worden beoordeeld?

In het voorgaande is naar voren gekomen dat allochtonen (nog altijd) beduidend minder aan sport doen dan autochtonen. De achterstand die allochtone bevolkingsgroepen in dit opzicht hebben, varieert. Zoals ook de sportvoorkeuren of -profielen van verschillende bevolkingsgroepen variëren. Omdat allochtonen gemiddeld genomen minder sporten, profiteren zij ook minder van de meerwaarde die sport kan hebben op het vlak van welzijn en gezondheid. Er zijn tal van aanwijzingen dat deelname aan georganiseerde sport bevorderlijk is voor de maatschappelijke integratie van allochtone sporters.

De invloed van het verenigingslidmaatschap is moeilijk te isoleren van andere maatschappelijke invloeden en voor zover er wel een relatie kan worden gelegd, is de causaliteit daarbinnen niet goed te bewijzen. Dat betekent dat het niet makkelijk is om de betekenis van de sportvereniging voor de maatschappelijke integratie van haar leden aan te tonen. Toch kunnen daarover op basis van het gerapporteerde onderzoek wel uitspraken worden gedaan. Een nauwgezette registratie, beschrijving en interpretatie van de sociale processen die zich binnen verenigingen afspelen in combinatie met een analyse van kwantitatieve gegevens uit een flankerende grootschalige enquête, maakt aannemelijk dat sportverenigingen een belangrijke functie vervullen in de multiculturele samenleving. Het onderzoek heeft duidelijk gemaakt dat sportverenigingen een context vormen waarbinnen sociale netwerken ontstaan, normen van wederkerigheid tot ontwikkeling komen en sociaal vertrouwen wordt gegenereerd. In sportverenigingen doen mensen veel kennis, vaardigheden en contacten op die ook buiten de sport van pas komen. Als zodanig fungeren verenigingen voor autochtonen en allochtonen als broedplaatsen voor sociaal kapitaal. En voorzover de beeldvorming tussen autochtonen en allochtonen over en weer verandert, is dat bijna altijd in positieve zin.

De aard van de verenigingen (eigen c.q. gemengd) is relevant voor de functies die zij vervullen voor hun leden, maar de waargenomen verschillen zijn gradueel. Zowel in eigen verenigingen van allochtonen als in clubs waar allochtonen en autochtonen gemengd sporten, vergaren de leden sociaal kapitaal. De veronderstelling dat allochtonen in eigen verenigingen *bonding* sociaal kapitaal opbouwen en in gemengde verenigingen *bridging* sociaal kapitaal, dient te worden genuanceerd. Er zijn weliswaar accentverschillen, maar in beide typen verenigingen worden beide soorten sociaal kapitaal verworven.

Hoewel er, vanuit het perspectief van de multiculturele samenleving, een voorkeur kan zijn voor *bridging* boven *bonding*, is het niet wenselijk om dat (bijvoorbeeld in het sportbeleid) te vertalen in een eenzijdige voorkeur voor gemengde verenigingen. De praktijk wijst enerzijds uit dat gemengd sporten niet uitsluitend resulteert in *bridging* maar ook tot meer *bonding* leidt. Illustratief hiervoor zijn de verenigingsminiaturen in deze bundel waarin bijvoorbeeld naar voren komt dat de autochtone en allochtonen leden van een gemengde club zich van elkaar afzonderen bij het vervoer naar uitwedstrijden en het omkleden voor trainingen. Anderzijds blijkt uit diezelfde praktijk dat bij sporten in eigen kring naast *bonding* ook *bridging* aan de orde is. De in de figuren 4 en 8 weergegeven enquêteresultaten getuigen hiervan.

Het organiseren van diversiteit in de sport is niet eenvoudig en bij elk model kunnen kanttekeningen worden geplaatst. Juist in relatief homogene sportgroepen waarin mensen zich behalve door sport ook op andere wijze met elkaar verbonden voelen (achtergronden, interesses) is de sociale meerwaarde het grootst. Maar juist daar, zo waarschuwde Elling (2007), ligt ook het gevaar van uitsluiting op de loer, want in- en uitsluiting gaan vaak hand in hand.

Los hiervan dringen zich twee vragen op. Ten eerste: is in de (vrijblijvende) sfeer van de vrije tijd het aspect van *bonding* eigenlijk niet van veel groter belang dan dat van *bridging*? Maatschappelijke integratie is voor sporters geen motief om zich aan te sluiten bij een vereniging. Als naar motieven wordt gevraagd, wijzen sporters op lichamelijke ontspanning, sociale contacten, sportieve prestaties, conditie, fitheid e.d. Dat het verenigingslidmaatschap kan bijdragen aan maatschappelijke integratie is een prettige bijkomstigheid, een onbedoeld maar positief neveneffect. In het verlengde hiervan kan worden verondersteld dat bonding vooraf gaat aan, en in zekere zin een voorwaarde is voor *bridging*. Ten tweede: resulteert een eenzijdige nadruk op *bridging* in deze sfeer niet alleen maar tot meer *bonding*? Verondersteld kan worden dat de integratie van alloctonen en autoctonen zich, zeker in de vrijetijdssfeer, niet of nauwelijks laat forceren. Als verschillen in cultuur en achtergrond van de betrokken bevolkingsgroepen worden genegeerd, zijn de cultuur- en gedragspatronen van de autochtone meerderheid al gauw dominant. Dat kan leiden tot een sterke druk tot assimilatie, maar ook tot segregatie.

Noten

- ¹ Deze bijdrage is een gecombineerde en geactualiseerde bewerking van verschillende eerder verschenen publicaties en presentaties, met name Janssens (1999), Verweel, Janssens & Roques (2005), Janssens & Elling (2005), Janssens & Houtepen (2007).
- ² Meer over verschillen in populariteit tussen uiteenlopende takken van sport in verschillende landen in: Van Bottenburg (1994).
- ³ In deze bijdrage wordt kort stilgestaan bij de meest opvallende verschillen in sportprofielen. Niet alle takken van sport kunnen daarbij aan de orde komen c.q. evenveel aandacht krijgen. Bijvoorbeeld aan het onder allochtonen relatief populaire dammen, wordt hier voorbijgegaan.
- ⁴ Een ander sprekend voorbeeld van deze soms sterk verschillende benaderingen van dezelfde sport kan gevonden worden in de sportvisserij. Hoewel het onder autochtone vissers gebruikelijk is om de vangst terug te zetten, vissen allochtonen (ook) voor de consumptie. Het is bekend dat dit in visverenigingen nog wel eens tot onbegrip leidt.
- ⁵ De professionalisering in de atletiek heeft in Nederland overigens ook geleid tot een zichtbare verkleuring van het deelnemersveld bij wegwedstrijden. Hierbij gaat het meestal echter om deelname van buitenlandse atleten (lopers uit Oost-Afrikaanse landen die op uitnodiging en met startgeld aan de meet verschijnen).
- ⁶ In 2005 is het aantal allochtone clubs voor het laatst geteld. Toen werden er door het Mulier Instituut in samenwerking met verenigingsondersteuners van de KNVB nog 102 gevonden en bleek ook dat het aantal in 1999 waarschijnlijk iets te laag was ingeschat.
- ⁷ De bevindingen uit het onderzoek worden heel bewust in voorzichtige termen geformuleerd. Omdat de KNVB de etnische achtergronden van haar aangesloten leden niet registreert, moet worden afgegaan op de eigen namen van de personen. De betrouwbaarheid van de inventarisatie is daardoor niet optimaal.
- ⁸ Deze methode is gebaseerd op het werk van de antropoloog Lewis (1962) die eind jaren '50, begin jaren '60 van de vorige eeuw, op basis van zijn observaties en vraaggesprekken *typical days* ge(re)construeerd heeft uit het leven van Mexicaanse immigrantenfamilies en zo ondermeer de *culture of poverty* inzichtelijk heeft weten te maken.

Literatuur

- Bottenburg, M. van. (1994).** *Verborgen competitie. Over de uiteenlopende populariteit van sporten.* Amsterdam: Bert Bakker.
- Bottenburg, M. van (2003).** 'Als korfbal in Amerika was ontstaan'. In F. Troost (red.) "*...en maakte een reis naar Zweden: negen beschouwingen bij 100 jaar korfbal*". Bunnik: KNKV.
- Bourdieu, P. (1984).** *A social critique of the judgement of taste.* Cambridge MA.: Harvard University Press.
- Breedveld, K. & Meulen, R. van der (2003).** 'Vertrouwen in de sport. Een empirische analyse van de relatie tussen sportdeelname en sociaal kapitaal'. *Vrijtijdsstudies* (20), 2, 37-49.
- Coleman, J.S., (1990).** *The Foundations of Social Theory.* Cambridge MA: Belknap.
- Cronin, M. & Mayall, D. (red.) (1998).** *Sporting Nationalism: Identity, Ethnicity, Immigration and Assimilation.* London: Frank Cass.
- Duyvendak, J.W. et al. (1998).** *Integratie door sport? Een onderzoek naar gemengde en ongemengde sportbeoefening door allochtonen en autochtonen.* Rotterdam: Bestuursdienst/Sociale vernieuwing.
- Elling, A. (2002).** 'Ze zijn er (niet) voor gebouwd'. In- en uitsluiting in de sport naar sekse en etniciteit. Nieuwegein/Den Bosch: Arko Sports Media/Mulier Instituut.
- Elling, A. & Claringbould, I. (2004).** 'In- en uitsluitingsmechanismen in de sport: Wie kan, mag en wil er (niet) bijhoren?' In R. Kunnen (red.). *Sport in beweging. Transformatie, betekenis en kwaliteit* (pp. 45-60). Nieuwegein/Den Bosch: Arko Sports Media/Mulier Instituut.
- Elling, A. (2007).** *Het voordeel van thuis spelen. Sociale betekenissen en in- en uitsluitingsmechanismen in sportloopbanen.* Nieuwegein/Den Bosch, Arko Sports Media/Mulier Instituut.
- Frelrier, M. & Breedveld K. (2008).** *Meedoen allochtone jeugd door sport. Tussenmeting 2008.* 's-Hertogenbosch: Mulier Instituut.
- Hargreaves, J. (1986).** *Sport, Power and Culture.* Cambridge: Cambridge UP.
- Janssens, J. (1999).** *Etnische tweedeling in de sport.* 's-Hertogenbosch/Arnhem: Diopter/NOC*NSF.
- Janssens, J. & Elling, A. (2005).** Sterk. Nieuwe sporten, nieuwe helden en de populariteit van de panna. In I. Hoving, H. Dibbets & M. Schover (red.) *Veranderingen van het alledaagse 1950-2000* (pp. 131-164). Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Janssens, J. (2007).** 'Er wordt wel eens wat gefluisterd'. In A. Elling, K. Breedveld & R. van der Meulen (red.). *Sport in het kort. Het Nationaal Sport Onderzoek* (pp. 40-41). 's-Hertogenbosch/Nieuwegein: Mulier Instituut/Arko Sports Media.
- Janssens, J. & Houtepen, S. (2007).** Autochtonen versus allochtonen: Spanningen op het voetbalveld. *Congres Sport, betekenis en beleving.* Utrecht, 3-4 juli.
- Jong, F. de (1989).** *Allochtonen en sport in eigen kring. Integratie of isolatie? Een verkennende studie naar de effecten van het sporten van allochtonen in eigen kring en naar de functies van organisaties van allochtonen in de sport.* Amsterdam: Instituut voor Sociale Geografie, UvA.
- Kamphuis, C. & Dool, R. van den (2008).** Sportdeelname. In K. Breedveld, C. Kamphuis & A. Tiessen-Raaphorst (red.) *Rapportage sport 2008* (pp. 74-100). Den Haag/Den Bosch: SCP/Mulier Instituut.
- Lewis, O. (1962).** *Five Families; Mexican Case Studies in the Culture of Poverty.* New York: John Wiley & Sons.
- Lin, N. (2001).** *Social Capital: A Theory of Social Structure and Action.* Cambridge: Cambridge University Press.
- Meulen, R. van der (2007).** *Brug over woelig water; Lidmaatschap van verenigingen, vriendschappen, kennissenkringen en veralgemeend vertrouwen.* Amsterdam: Thela Tesis.
- Miermans, C. (1955).** *Voetbal in Nederland. Maatschappelijke en sportieve aspecten.* Assen: Van Gorcum.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2005).** *Tijd voor sport - Bewegen, Meedoen, Presteren.* Den Haag: Ministerie van VWS.

- Putnam, R. (2000).** *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Ramsahai, S. (2008).** *Thuiswedstrijd in een vreemd land*. Oisterwijk: BOXPress.
- RMO (2005).** *Eenheid, verscheidenheid en binding. Over concentratie en integratie van minderheden in Nederland*, Advies 35. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Theeboom, M. (2001).** *Vechtsporten en kinderen*. Arnhem: NOC*NSF.
- Tweede Kamer (2004).** *Onderzoek integratiebeleid; Bruggen bouwen*. Den Haag: Sdu Uitgevers.
- Verweel, P., Janssens, J. & Roques, C. (2005).** Kleurrijke zuilen. Over de ontwikkeling van sociaal kapitaal door allochtonen in eigen en gemengde sportverenigingen. In *Vrijtijdsstudies* (23) 4, 7-23.
- Verweel, P. (2007).** *Respect in en door sport*. Amsterdam: SWP.
- Wisse, E. (2009).** The Development of Capoeira as a Western Lifestyle Sport. Congress-paper ISSA 2009, *Sport: Passion, Practice & Profit*. Utrecht.

BEGINNEN MET ACHTERSTAND

de basketbalvereniging als grote familie

BEGINNEN MET ACHTERSTAND

de basketbalvereniging als grote familie

Maandag: training in de sporthal

Het is altijd druk op maandagavond in de grote sporthal onder de rook van Amsterdam. Er wordt dan door twee basketbalverenigingen getraind. De hal heeft verschillende velden waar teams tegelijkertijd bezig zijn. De overwegend uit Surinaamse leden bestaande club traint als laatste op maandag. Na 21.00 uur hebben ze pas de hele hal ter beschikking. Voor die tijd druppelen al wat spelers binnen. De meesten gaan op de tribune zitten, kijken en praten wat met elkaar. Ze pikken nog net het staartje mee van de training van het eerste damesteam van de andere vereniging. Overwegend lange blonde meiden die met hun team in de nationale top meedraaien. Ze trainen heel fanatiek en gericht. De spelers van beide clubs zijn natuurlijk geen vreemden voor elkaar. Dat blijkt wel als een van de meiden naar een Surinaamse jongen, die net binnenkomt, afloopt hem drie zoenen geeft en een gesprek begint. De training van het damesteam zit er even voor negenen op.

Veel Surinamers zijn in de jaren zeventig naar Nederland gekomen als studenten. Op de scholen in Suriname werd al veel gebasketbald. Dat gingen ze hier ook doen, meestal als groep. In Amsterdam was er een vereniging waar vrijwel uitsluitend Surinaamse basketballers speelden. Maar interne conflicten en financiële problemen met de bond leidden zo'n tien jaar geleden tot een neergang en uiteindelijk het faillissement van die vereniging. Een aantal leden maakte vervolgens een doorstart die leidde tot de oprichting van de huidige club. De vereniging – een beetje vergelijkbaar met zijn voorganger – heeft het regelmatig aan de stok met de bond. Soms terecht maar meestal onterecht vinden ze zelf. Tegenstanders en de arbiters staan van te voren al op scherp als er een team van hun vereniging komt spelen. 'Weer het gebruikelijke gezeur met die jongens', stond te lezen in de clubkrant van de vereniging tegen wie ze een wedstrijd hadden gespeeld. De leden van het team dat hier uitgelicht wordt, zijn bijna allemaal eind dertig, begin veertig. Het zijn goede vrienden die elkaar aanspreken met Engelse bijnamen.

Langzaamaan wordt een begin gemaakt met de training. De meeste spelers die er vanavond zijn, spelen in het tweede. Het team komt uit in de rayoncompetitie. Een enkele bankzitter van het eerste is er op deze avond ook bij. De manier van trainen staat in flink contrast met dat van het vrouwenteam dat eerder bezig was. Er wordt wat aangelopen en als het zo uitkomt ook op de basket geschoten. Tijdens dit inschieten wordt er over allerlei zaken gepraat. Soms stoppen een paar spelers even en gaan iets anders doen. Als er genoeg spelers in de zaal zijn worden er informeel teams gevormd en beginnen de onderlinge partijtjes basketbal. In feite is dit de hoofdtraining. Oefeningen op aparte onderdelen van het basketbal, zoals de lay-up, worden niet gedaan. Het team bestaat voor het merendeel uit oude rotten. Er is genoeg ervaring vinden ze. 'Gewoon lekker ballen' is het motto van hun team.

Maar ook bij 'lekker ballen' kan het er af en toe fanatiek aan toe gaan. Verschillende keren is er vanavond onenigheid. Soms is de aanleiding een spelovertreding. Er zijn ook andere 'fouten' die leiden tot luidruchtig commentaar op elkaar. Er is één speler die steeds appelleert. Tegen het einde van de speeltijd loopt hij na de zoveelste 'misser' van anderen, boos naar de kleedkamer. Een paar medespelers lopen hem achterna. In de kleedkamer wordt er in het Papiaments verder gediscussieerd. 'Kom op man. Waar slaat dit hele gedoe nou helemaal op? Nergens toch!'

De training is afgelopen. De gemoederen zijn weer bedaard en men besluit als goede vrienden een drankje met elkaar te drinken. Een van de oudere leden memoreert aan de bar dat het de goede kant op gaat. Dergelijke taferelen als zonet kwamen in het verleden vaker en ook nog in heftiger vorm voor.

'Ik heb periodes meegemaakt waarin we een training startten om acht uur en kwart over acht al stopten. Omdat er op het basketbalveld een conflict is ontstaan. En op het moment dat we dan de kleedkamer weer in komen verandert er iets. En diezelfde twee mannen die haast met elkaar hebben gevochten, zitten na afloop aan de bar naast elkaar een biertje te drinken. Je kunt je niet voorstellen dat ze met elkaar ruzie in het team hebben gemaakt. Dat is echt onvoorstelbaar. Maar precies zo gebeurt het bij ons. Dat is typisch Surinaams. Bij ons is sporten je uitleven en vooral plezier maken. Heel belangrijk, echt sociaal, het sociale gebeuren. Bij andere verenigingen is dat bijna nooit het geval. Je had gebasketbald of getraind. En je ging douchen en een drankje in de kantine, misschien twee, misschien drie. En dat was het dan. Iedereen ging weg. Iedereen ging zijn eigen weg.'
Speler, 32 jaar

In de doucheruimte galmen de stemmen van de spelers. Sommige spelers hebben flessen met douchegel of shampoo voor zich op de grond staan. Het is geen enkel probleem als iemand ongevraagd iets van een ander gebruikt. In tegendeel, het delen van elkaars spullen lijkt heel gewoon te zijn. Na het douchen gaan de spelers naar de kantine van de sporthal op de eerste verdieping. Er staan bruine tafels en houten bruine stoelen, achterin is de bar waar de drankjes te koop zijn. Er klinkt muziek en er hangt een groot scherm waar met een beamer voortdurend sportwedstrijden op geprojecteerd worden.

Zoals altijd gaan de teamleden op hun vaste plek links achterin zitten. Een van hen bestelt aan de bar een aantal biertjes. Hij informeert, volle glazen ronddelend, ook nog even naar de broekmaat van een medespeler. Het gaat om zijn handeltje in kleding. Hij heeft op dit moment een aantal sportbroeken in de aanbieding. Uit zijn tas pakt hij er een en geeft hem 'op zicht' mee. Die moet volgende week wel terug zijn, want de broek is erg duur. Als het nodig is, wordt hij op maat gemaakt. Een ander teamlid maakt van de gelegenheid gebruik en meldt dat hij twee horloges te koop heeft. In de originele verpakking en voor de helft van de prijs die op de sticker staat. Bij een volgend rondje haalt degene die het aanbiedt zelf eerst alle lege glazen op en zet ze

op de bar. Dat zijn hier de gewoontes. De zaalbeheerder, een spraakzame man van rond de vijftig, laat zijn gezicht laat op de avond nog even in de kantine zien. En informeert voor de zekerheid: 'Wie gaat straks het licht uitdoen?'

Woensdag: een 'relaxte' training

De woensdagtraining van het tweede team vindt plaats op een andere locatie. Geen sporthal maar een kleinere sportzaal, dicht bij een metrostation in een buitenwijk van de stad. Er zijn hier veel minder voorzieningen dan in de sporthal waar op de andere avond getraind wordt. Een kantine is er bijvoorbeeld niet. De training begint, net als op maandag, om 21.00 uur. Tot die tijd bezet een andere basketbalvereniging de zaal. In de competitie komt het tweede team deze vereniging, die ook een aantal Surinaamse spelers heeft, regelmatig tegen.

Op de woensdag trainen er vaak recreanten mee en komen er vrienden kijken. Dat maakt deze avonden meer 'relaxed' vinden velen.

Er komen steeds meer spelers binnen. Sommigen begroeten elkaar door met de vuisten tegen elkaar te 'boksen' gevolgd door de standaardvraag: 'Hey man, hoe gaat het?' Er valt best wat te vertellen. Sommige spelers kaarten met elkaar na over het afgelopen weekend. Ze zijn naar een Carribean bar geweest, bekend om zijn R&B. Een bar waar verschillende soorten – maar altijd goede – muziek wordt gedraaid en... veel mooie vrouwen komen.

'Ja, sommige van onze jongens gaan vaak naar hetzelfde soort uitgaansgebieden en naar dezelfde clubs. We komen elkaar regelmatig tegen als we uit gaan. Maar meestal spreken we af. En een teammaatje van mij is echt heel bekend in dat wereldje. Hij heeft ook vaak kaarten voor feestavonden waar we weer met zijn allen naar toe gaan.'

Speler, 32 jaar

Er wordt op de deur van de zij-ingang, die altijd op slot is, geklopt. Een van de spelers weet hoe die open moet. Een teamlid heeft zijn auto met de achterkant bij de deur geparkeerd. Er komen twee grote zware tassen uit. In de tassen zitten drankjes zoals ACE, een vitaminedrank met wortelextract, maar ook blikjes fris en bier. De speler zeult de tassen naar de hoek van de zaal en zet ze daar neer. Het team van de andere vereniging is net klaar met trainen en praat nu wat in het Surinaams met de zojuist gearriveerde spelers. Een van hen loopt naar de tassen toe en vraagt of hij een drankje kan krijgen. Het is geen probleem dat ook leden van de andere club uit de tas een drankje pakken, mits zij er één euro voor neerleggen.

Omdat er geen kantine is en men toch graag wat drinken wil na de training is deze eigen service opgezet. Een speler heeft dit op zich genomen en brengt woensdags gekoelde drankjes mee. Die verkoopt hij aan zijn clubgenoten. Frisdrank kost € 1 en voor een biertje vraagt hij € 1,25. Vroeger ging men wel naar een cafeetje om de hoek. 'Maar waarom daar zoveel betalen als je het zelf voor de helft kan meenemen?'

Een aantal spelers zit naast elkaar op een bank in de zaal. Zij kleden zich daar om. Na de training wordt wel van de kleedkamers gebruik gemaakt: om te douchen. Er wordt in het Surinaams gesproken en af en toe hard gelachen. Een Antilliaanse jongen uit het team lacht met ze mee. Bij de vereniging heeft hij wat van het Surinaams opgepikt. Naar zijn mening is dat erg belangrijk als je mee wil doen met de rest.

De speler die altijd de ballen meeneemt, komt voor de verandering weer eens te laat. Op zijn gemak loopt

hij naar de omkleedbank met een net in zijn hand waar drie ballen in zitten. Hij groet iedereen door ze een los handje te geven. Vervolgens legt hij het net op de grond en begint zich ook om te kleden. De spelers die al klaar zijn, vissen de ballen uit het net en beginnen vast een beetje in te schieten.

Als tien spelers in het veld staan, begint het eerste potje basketbal: vijf tegen vijf. Zoals altijd begint het rustig, maar naarmate de training vordert, wordt er fanatieker gespeeld. Steeds vaker wordt er gediscussieerd over twijfelachtige gevallen in het spel. Omstandig worden dan de regels van het basketbal aan elkaar 'uitgelegd'. Dat zorgt voor de nodige opwinding en geschreeuw. Wat later op de avond komen er nog wat vrienden van het team de zaal binnen. Ook die weten waar de tassen met drankjes staan en hoe het betaalsysteem werkt. Een van de vrienden heeft net een nieuw huis gekocht. Verschillende leden van het team hebben hem geholpen bij het opknappen van het huis. Het is een normale zaak in de vereniging dat je elkaar bij dat soort dingen helpt.

'We doen veel voor elkaar en met elkaar. Het is geen netwerk dat werk aanneemt om er een bepaald gewin uit te halen. Dat je zegt, ik kan er aan verdienen. Nee dat niet, maar in plaats van dat je bijvoorbeeld iemand laat komen om een elektrische leiding te installeren, heb je via je kennissenkring, onze vriendenkring in dit geval, iemand die elektricien is. Nou dan wordt hij ingeschakeld. En dan doet hij het. Zou je bij een officieel erkend bureau, ik noem maar wat 500 euro betalen, dan ben je nu maar 100 euro kwijt. Zo haal je het gewin eigenlijk. En het gebeurt allemaal in de vrije tijd. Vriendendiensten noemen we dat gewoon. Hij zit bij een verf fabriek dus iedereen die verf nodig heeft, gaat naar hem toe. Die daar zit in de verzekering. Iedereen in onze ploeg met een verzekeringsvraag klopt bij hem aan. Ik ga en ik doe. Bij de Nederlanders, bij de blanken, helpen ze elkaar niet zo als Surinamers elkaar helpen. Zo gebeurt het bij ons.'
Speler, 40 jaar

Het laatste potje basketbal is afgelopen. De spelers lopen nog nahijgend naar de bank om even te gaan zitten. De tassen met meegenomen drankjes worden er bijgehaald. Het geld voor de drankjes gaat in een blauw etui. Op gele papiertjes wordt de administratie bijgehouden.

De spelers kletsen wat met elkaar, nu veelal met een biertje in plaats van het vitaminedrankje dat voor de training genomen wordt. De ruzietjes tijdens de training zijn vergeten. Er wordt over van alles gesproken. Iemand vraagt advies over het onderhoud van zijn auto. En een ander wil best enkele nieuwe CD's kopiëren, die neemt hij dan volgende week mee.

De coach van het eerste team komt ook nog even langs. Niet alleen voor de gezelligheid, zo blijkt al snel. Hij spreekt een teamlid van het tweede aan over een openstaande rekening. Daarbij wijst hij er op dat de speler zijn verantwoordelijkheid moet kennen. De woorden incasso en deurwaarder vallen zelfs. Geen leuk gesprek. De betrokkene loopt verontwaardigd naar de kleedkamer.

Een van de spelers in het team heeft tevens een bestuursfunctie. Hij is secretaris. Dat brengt hem soms ook in een lastige positie.

'Vrienden maak je er niet mee. Ik denk eerder (lachend) dat ik vijanden gemaakt heb. Omdat we zo'n vriendenclub zijn, heb je met iedereen een heel amicale band en op een gegeven moment moet je over bepaalde zaken zakelijk naar bepaalde mensen toe optreden. Bijvoorbeeld als iemand de contributie niet betaalt. Dan wordt een incassobureau ingeschakeld. Dat is een keer via mij gegaan. En toen heb ik mijn vrienden ook moeten opgeven als wanbetaler. Dus ook vijanden, tussen aanhalingstekens dan, heb ik ermee gemaakt.'

Speler / secretaris, 38 jaar

Na zich gedoucht en omgekleed te hebben, gaan sommige spelers weer in de zaal op de bank zitten en nemen nog een drankje. Een aantal gaat nu naar huis. Zaterdag zullen ze elkaar weer zien, de dag van de wedstrijd.

Zaterdag: competitiewedstrijd

Vanavond vinden er twee thuiswedstrijden plaats in de grote sporthal. Het eerste en het tweede moeten spelen. De wedstrijd van het eerste begint om kwart over zes. Rond zes uur is bijna iedereen aanwezig. De meesten zijn bezig met het lopen van lay-ups als warming-up voor de wedstrijd. Om kwart over zes klinkt het fluitsignaal voor de aanvang van de wedstrijd. Op dat moment is één basisspeler nog niet aanwezig, een reserve neemt zijn plaats in. Als er al vijf minuten gespeeld zijn komt hij binnen; kleedt zich snel om en gaat naast de wisselers op de bank zitten.

In het eerste kwart van de wedstrijd kan niet iedereen meedoen aan de wedstrijd. Dat komt omdat de club geen vrijwilliger voor jurytaken heeft geleverd. Daarom zit nu een speler van het team aan de jurytafel de puntentelling en de aanvalstijd bij te houden. Aan zijn gezicht is te zien dat hij hier niet blij mee is en liever met de anderen in het veld wil staan. Daarom vraagt hij een reservespeler dit klusje van hem over te nemen. Die zegt niet te weten hoe dat moet. Waarop een bankzitter opmerkt dat iedereen deze vrijwilligerstaak kan leren, als die maar wil.

Met de leden van het team is ook een aantal vrienden en vriendinnen van de spelers mee gekomen om naar de wedstrijd te kijken. Die laten zich niet onbetuigd tijdens het spel. Ze moedigen de spelers aan wanneer

er een goede 'hossel' gemaakt wordt. Maar er wordt af en toe ook naar de scheidsrechters geroepen in de trant van: 'Hé, heb je een bril nodig?' Men vindt dat de scheidsrechters niet goed en zelfs partijdig fluiten. Bij de spelers in het veld begint die mening ook steeds meer post te vatten. De gemoederen lopen als gevolg daarvan hoog op. Wanneer aan een speler een persoonlijke fout wordt toegekend, wordt die ontzettend boos. Hij rent naar de scheidsrechter toe, gaat dicht tegen hem aanstaan en maakt met veel gebaren al schreeuwend zijn mening kenbaar. Een ander snelt op de tweede scheidsrechter af en maakt luidkeels duidelijk uit dat hier van onrecht sprake is.

'Mensen die het spel goed kennen en doorhebben, die kunnen je gelijk vertellen dat je soms met vijf tegen zeven moet spelen. Dat zijn dan vijf spelers en die twee scheidsrechters. Het is moeilijk voor sommige spelers van ons om zich dan in te houden. Die weten dat de scheidsrechters tegen je ploeg lopen te fluiten. Dan is het heel moeilijk om je te beheersen. Ik kan het wel. Maar soms ook weer niet. Ik weet wel waar de grenzen liggen. Ook hoe je daar mee moet omgaan. Enkele van onze spelers kunnen dat niet, die kunnen zich niet inhouden, want je ziet gewoon openlijk dat een scheidsrechter tegen je fluit. Een simpel voorbeeld; als je een wedstrijd speelt en je ziet dat een scheidsrechter in de eerste 20 minuten van de eerste helft niks voor jou of jouw kant gefloten heeft. Maar wel aan de andere kant. Als je aan de zijkant zit en je kijkt naar die wedstrijd, dan is dat toch heel opvallend. En wat is dan daar de reden voor? Vertel mij het maar eens. Je kunt beginnen te springen en roepen van 'het is gewoon discriminatie of zo', omdat het een Surinaamse vereniging is. Of je kunt zeggen, dat doet ie in opdracht van de bond.'

Speler, 34 jaar

Veel verenigingsleden verdenken de bond ervan achter de partijdigheid van de scheidsrechters te zitten. De relatie met de bond is namelijk niet zo best. Dat heeft te maken met het verleden van de vereniging, denken sommigen.

'We hebben ook een team van heel veel klagers. En dat is al heel veel jaren zo. Dat hebben wij, althans als bestuur, ook vaak genoeg tegen de spelers proberen te zeggen. Zo van: jongens gebruik nou je verstand en ga niet direct uit van het negatieve. Met de bond dit en de bond dat. Want wat zij steeds vergeten, is dat de bond vaak genoeg aanleiding heeft gehad om ons te sanctioneren. En dat hebben ze niet altijd gedaan. Dus zo kan je het ook bekijken. Het was twee jaar geleden of vorig jaar zelfs zo erg dat sommige scheidsrechters onze wedstrijden niet meer wilden fluiten. Ze voelden zich bedreigd. En dat kon ik echt uit de grond van mijn hart snappen. Ik kon het heel goed snappen. Omdat we wel Surinamers zijn, denk ik, emotioneler dan de nuchtere Nederlanders. Dus ook in de sportbeleving, en dat hebben we ook vaak kenbaar gemaakt bij die bond in gesprekken. Een paar maanden geleden zat ik op een avond met de bond te vergaderen over de problemen. En ze lieten ons brieven lezen die andere clubs hebben gestuurd. Clubs waartegen we hadden gespeeld. En daar stonden voor tachtig procent leugens in. En dan heb je natuurlijk binnen onze club mensen die heel snel zeggen: 'het zijn racisten'. Nee, het zijn geen racisten, het zijn mensen met een duidelijk vooroordeel. En dat is een heel groot verschil. We hebben nu twee gesprekken met de bond gehad. En we hebben eigenlijk ook om hulp gevraagd. Geef ons bruikbare tips. We zijn ook bereid tips te geven aan jullie.'

Bestuurder, 42 jaar

Het conflict met de scheidsrechters is nog steeds aan de gang. Er komt nog iemand van de spelers bij die er zich in mengt. Hij doet dit op een rustige manier en maant tegelijk zijn medespelers tot kalmte. Dat helpt om de gemoederen te bedaren en het spel kan daarna weer hervat worden. Het eerste wint uiteindelijk de wedstrijd. Na het laatste fluitsignaal krijgen ze een applausje. Het tweede team treedt nu aan en speelt de bal wat rond. In het team moeten ook wat spelers uit het eerste meedoen. Die blijven op het veld staan terwijl de rest zich gaat douchen. In de kleedkamer wordt er nagepraat over de wedstrijd. Dit gebeurt zoals gewoonlijk op een luidruchtige manier.

Het tweede brengt het er minder goed vanaf dan het eerste team. Ze zijn kansloos in hun wedstrijd en verliezen de partij. Er doen zich geen incidenten voor. Het lijkt wel of er lering is getrokken uit het voorafgaande.

Na afloop, net als op de maandag, gaan de spelers met hun vrienden en vriendinnen naar de kantine. De anderen die nog onder de douche staan, zullen dadelijk volgen. Ze gaan op hun vaste plek in de linkerhoek van de kantine zitten. Een speler bestelt een aantal biertjes. Die mag de barman op zijn rekening zetten. Iedereen kan de biertjes vervolgens van de bar pakken. Als de andere spelers boven komen, is er al een aantal rondjes gegeven en zit de stemming er goed in. Er wordt veel gepraat en gelachen. Een speler wil nog wel wat bier bestellen, maar vindt dat de anderen dan mee moeten betalen. Derhalve zet hij zijn pet af en gaat er letterlijk mee rond om zo geld op te halen bij de liefhebbers. Bijna iedereen doet wat in de pet en voor dat bedrag worden er glazen bier getapt. Onder het genot van de bestelde biertjes wordt de terugkomst van een aantal spelers uit Suriname gevierd. Drie van hen zijn de afgelopen maand naar Suriname geweest. Zij vertellen hoe fantastisch het daar was en dat Suriname in één woord genieten is. Dat doen de verenigingsleden vaker. Met z'n allen naar Suriname gaan. Dan spreken ze gewoon af van oké, aan het eind van het jaar gaan we samen naar Suriname, nou dan gaan ze ook met z'n allen. Dat er dan gaten bij de verschillende teams vallen, nemen ze voor lief.

Een speler belt met een vrouw die kennelijk niet zijn eigen vrouw is. Het verschijnsel buitenvrouwen komt vaker voor in de club. Daar wordt onder elkaar niet moeilijk over gedaan. Ook op dit vlak geven de leden elkaar advies. Over hoe met dergelijke relaties om te gaan, wat wel en wat echt niet kan. Het loopt inmiddels al tegen twaalven. De meeste spelers en hun aanhang zijn vertrokken. Sommigen hebben de laatste bus gepakt. De rest gaat met de auto of wordt door vrienden naar huis gebracht.

6 'IEDEREEN MAG HIER BOKSEN, ALS JE JE MAAR AAN DE REGELS HOUDT!'

De invloed van disciplineren op in- en
uitsluiting in een boksvereniging

6 'IEDEREEN MAG HIER BOKSEN, ALS JE JE MAAR AAN DE REGELS HOUDT!'¹

De invloed van disciplineren op in- en uitsluiting in een boksvereniging

Marianne Dortants (Universiteit Utrecht)

Samenvatting

Voor sportverenigingen is het van belang om op passende wijze om te gaan met de toenemende diversiteit in hun vereniging. Verschillen op basis van sekse of op basis van etnische achtergrond spelen impliciet of expliciet nogal eens een oneigenlijke rol bij in- en uitsluiting van leden. Onderzoek naar een concrete praktijksituatie kan inzicht verschaffen in de manier waarop management van diversiteit succesvol zou kunnen zijn. In deze bijdrage wordt een dergelijk onderzoek beschreven. Het is een casestudy van een multi-etnische bokscub waarvan zowel dames als heren lid zijn. Door middel van observaties en interviews is nagegaan hoe trainers tijdens trainingen en wedstrijden omgaan met diversiteit. Hieruit is gebleken dat door het gebruik van disciplinerende technieken invloed uitgeoefend kan worden op in- en uitsluiting van bokkers. Bokkers worden ingesloten als ze zich houden aan algemeen geldende regels, dat wil zeggen fysiek hard trainen, luisteren naar de trainer, hun emoties beheersen, zich normaal (niet-crimineel) gedragen en respect voor anderen tonen. Hierbij hoort ook dat niemand uitgesloten of gediscrimineerd mag worden op grond van man/vrouw zijn en/of etnische afkomst. Ongedisciplineerde bokkers worden uitgesloten terwijl gedisciplineerde bokkers extra persoonlijke aandacht en steun krijgen. Aan het eind van deze bijdrage wordt ingegaan op de mogelijke betekenis die deze manier van managen van diversiteit kan hebben in andere situaties.

6.1 Inleiding: managen van diversiteit nog steeds een uitdaging

Management van diversiteit, hier gedefinieerd als managen van in- en uitsluiting, is na vele jaren praktijk en onderzoek nog altijd een actueel vraagstuk, zeker als het gaat om handelingsmogelijkheden. In veel organisaties ontbreekt de nagestreefde sociale diversiteit, vooral in de hogere functies. Managers geven aan dat het moeilijk is om de gewenste diversiteit aan mensen binnen te halen en vooral binnen te houden. Ze zoeken een antwoord op de concrete vraag, hoe doe je dat nu, managen van diversiteit? Door veelvuldig onderzoek in sport- en dienstverlenende organisaties, in het bijzonder door onderzoek vanuit het kritisch perspectief, ontstaat steeds meer inzicht in de vaak subtiële en impliciete mechanismen van in- en uitsluiting (o.a. Knoppers, 2000; Knoppers & Anthonissen, 2006; Elling, 2002; Claringbould, 2006, 2008). Het gaat hierbij vooral over onderzoek naar in- en uitsluiting op basis van sociaaldemografische kenmerken zoals gender, etniciteit, seksualiteit en sociale klasse. Bewustwording van vaak impliciete uitsluitingmechanismen op basis van deze kenmerken is de eerste stap in het managen van diversiteit. De volgende stap is veel gecompliceerder: hoe geeft een leidinggevende of trainer leiding aan een groep mensen zodat ruimte komt en blijft voor verscheidenheid? Dat betekent dat groeps- en organisatieprocessen zodanig moeten worden aangestuurd dat mensen niet worden uitgesloten op basis van (irrelevante) kenmerken, vooroordelen en beelden over individuen en groepen.

Deze casestudie van Bokscub Gym² beoogt inzicht te geven in de (op het eerste gezicht) succesvolle handelingspraktijk van management van diversiteit. De dagelijkse praktijk van Bokscub Gym laat zien hoe diversiteit door bokstrainers gemanaged wordt en welke technieken daarvoor gebruikt worden. Eerder

Dit onderzoek laat zien hoe discipline in Bokscub Gym betekenis krijgt en hoe dit processen van in- en uitsluiting beïnvloedt

onderzoek (Anthonissen & Dortants, 2006a en 2006b) laat zien dat discipline

een belangrijk begrip is voor boksters en hun trainers, zowel bij de fysieke training als bij de sociale omgang met elkaar. Dit onderzoek laat zien hoe discipline in Bokscub Gym betekenis krijgt en hoe dit processen van in- en uitsluiting beïnvloedt. Discipline is ook een wetenschappelijk begrip dat we ontleen aan de Franse denker Michel Foucault (1926-1984) die zich uitgebreid heeft beziggehouden met de wijze waarop het leven van moderne individuen gereguleerd en genormaliseerd wordt (Van der Loo & Reijen, 1990: 215). Disciplinaire technieken worden volgens Foucault (1989: 192) gebruikt om gehoorzame, dat wil zeggen onderdanige en gedilde lichamen voort te brengen. Een kritische analyse van deze casus met gebruik van inzichten uit het werk van Foucault laat de voorwaarden en de effecten van disciplineren op processen van in- en uitsluiting zien. Daarmee biedt dit onderzoek bij een boksvereniging een nieuwe kijk op de manier waarop sturing kan worden gegeven aan processen van in- en uitsluiting die zowel binnen als buiten de sport van waarde kan zijn.

In deze bijdrage worden eerst de begrippen diversiteit en management van diversiteit theoretisch verkend (6.2). Discipline als centraal begrip in de bokswereld zal in verband worden gebracht met discipline als concept in het werk van Foucault. Na een toelichting op het uitgevoerde onderzoek (6.3) wordt in het resultaatendeel (6.4) nader kennism gemaakt met Bokscub Gym. Daarin wordt zichtbaar hoe en langs welke lijnen diversiteit wordt gemanaged. Deze bijdrage wordt afgesloten met een antwoord op de vraag wat de kern is van deze manier van managen van diversiteit en wat daar in algemene zin van geleerd kan worden (6.5).

6.2 Perspectieven op diversiteit, management van diversiteit en discipline

Diversiteit

Diversiteit en het omgaan met diversiteit is van alledag en van iedereen. Mensen zijn de hele dag bezig met het zoeken naar overeenkomsten en verschillen met andere individuen en groepen. Wij selecteren, filteren, onderscheiden, ordenen en interpreteren. Wij trekken grenzen, waarmee wij niet alleen verschillen, maar ook overeenkomsten construeren. Er is immers naast een 'ik' en een 'ander' ook een 'wij' en een 'zij' (Siebers e.a., 2002: 11). Deze verschillen gaan over betekenissen die mensen geven, bijvoorbeeld aan de sport die wordt beoefend en over met wie mensen die betekenissen delen en met wie niet. Het trekken van grenzen en het hanteren van normen houdt ook altijd het scheppen, legitimeren, reguleren en institutionaliseren van verschil en ongelijkheid in. Dit zijn geen neutrale processen; beeldvorming, categorisering, groepsvorming en in- en uitsluiting zijn intrinsiek verbonden met macht. In de onderhandeling over betekenissen worden bepaalde betekenissen dominant. Het resultaat van deze onderhandeling over betekenissen maakt volgens Verweel duidelijk welke groepen of individuen macht hebben en maakt de daarmee samenhangende praktijken van in- en uitsluiting zichtbaar (Verweel, 2006: 23).

Het begrip diversiteit wordt vaak in verband gebracht met sociaaldemografische verscheidenheid. De betekenissen die aan groepen worden gegeven, worden gedefinieerd als ongelijke machtsverhoudingen op basis van sociale relaties zoals bij gender en etniciteit (Knoppers & Anthonissen, 2006: 6). De bestudering van diversiteit in deze casestudie gaat verder dan alleen het kijken langs sociaaldemografische scheidslijnen. De praktijk en de bestudering van diversiteit is complexer dan in- en uitsluiting langs alleen deze lijnen. Binnen sociaaldemografische groepen is altijd sprake van diversiteit, het zijn geen homogene groepen (zie ook Anthonissen & Dortants 2005 en 2006a). Diversiteit wordt in deze studie opgevat als een veelvoud aan meningen, betekenissen en identificaties die ook andere dan sociaaldemografische lijnen van in- en uitsluiting kunnen creëren. Vanuit dit perspectief gezien (zie ook Martin, 2002 en Parker, 2000) kunnen meningen en betekenissen onderhandeld worden en in een bepaalde context, op een bepaald tijdstip (tijdelijk) gedeeld worden en relevant zijn voor in- en uitsluiting. Vanuit een combinatie van perspectieven bekijkt deze casestudie bij de Boksclub Gym welke betekenissen boksen heeft (wie mag hier boksen, wat is goede bokser en hoe moet je met boksen bezig zijn?) en wie doorslaggevend is in het bepalen van de dominante betekenis. Hierbij is zowel aandacht voor individuele (tijdelijk) gedeelde betekenissen alsook betekenissen die gegeven en gedeeld worden die gerelateerd zijn aan sociaaldemografische kenmerken. Deze onderhandelde dominante betekenissen bepalen wat 'normaal' is in deze vereniging, wie erbij hoort en wie mag meeboksen en wie niet.

Managen van diversiteit

In het verleden zijn verschillende beleidsprogramma's ontwikkeld met mogelijke maatregelen om systematische uitsluiting te voorkomen. Vele antidiscriminatie-, positieve actie- en diversiteitprogramma's zijn geschreven en al dan niet geïmplementeerd (zie ook Esbroek & Van Engen, 2008; Glastra, 1999). Het resultaat is wisselend en het blijkt vaak moeilijk om de hardnekkige discoursen over wie wel of niet mee mag doen te veranderen. Wat verder opvalt, is dat vanuit de boven beschreven combinatie van perspectieven weinig onderzoek is gedaan naar wat managers of coaches daadwerkelijk doen om hun organisatie toegankelijk te maken en te houden voor (een toenemende) diversiteit aan leden. Van managers wordt gevraagd dat ze aandacht geven aan verschillende aspecten van diversiteit zowel langs sociaaldemografische lijnen als ook de diversiteit aan meningen, betekenissen en identificaties die ook het handelen bepalen (zie ook Doherty & Chelladurai, 1999). Volgens Verweel en De Ruijter begint management van diversiteit bij de bereidheid om verschillen tussen en binnen groepen te herkennen en te accepteren. Verweel en De Ruijter noemen dit de

coördinatie van verschillen, wat inhoudt het herkennen, accepteren en gebruiken van verschillen, niet om ze te integreren, maar om ze op alle niveaus te managen en te coördineren (2000: 122).

Uitgaan van de veronderstelling dat altijd categorisering plaatsvindt en daarmee indeling van individuen en groepen in 'wij-zij', betekent dat coördinatie van verschillen geen neutrale activiteit is. Het gaat erom wie de macht heeft om te bepalen welke lijnen van categorisering in een bepaalde context relevant zijn en hoe die lijnen van in- en uitsluiting dan lopen. Deze lijnen van in- en uitsluiting houden volgens Janssens en Zanoni (2005) verband met de gedefinieerde kernactiviteit van de organisatie, de (onderhandelde) betekenis van het doel van de organisatie en de weg waarlangs die doelen bereikt kunnen worden. Janssens en Zanoni stellen dat door de leiding van een organisatie lijnen van verschil geconstrueerd worden die voor een bepaalde organisatie, in een bepaalde context relevant zijn en alleen deze, als relevant gedefinieerde verschillen, worden gemanaged (2005: 312). Sociaaldemografische verschillen zijn daarom volgens Janssens en Zanoni (2005) niet het allerbelangrijkst, maar kunnen als wel of niet relevant gedefinieerd worden als ze in verband worden gebracht met de doelen die volgens leidinggevend in de organisatie behaald moeten worden. In dit onderzoek zoek ik in de analyse de samenhang tussen de relevant gemaakte lijnen van in- en uitsluiting en de doelstellingen van de trainers van Bokscub Gym.

Disciplineren vanuit het perspectief van Foucault

Om de werking van disciplineren in boksen te begrijpen, verdiepen we ons verder in het werk van Michel Foucault. Hij was een belangrijke denker over processen in onze samenleving, vooral met betrekking tot het begrijpen van disciplineren, normalisering en macht. Veel van zijn werk gaat over de samenhang tussen sociale structuren, of instituties, en individuen (Mills, 2003: 33). De vraag is hoe het leven van individuen in onze samenleving wordt gereguleerd en genormaliseerd. Machtsuitoefening is daarbij een centraal begrip. In het werk van Foucault staat de analyse van hoe macht wordt uitgeoefend en welke gevolgen dat heeft centraal. Hij kijkt dan niet naar de 'chief enemy or to attack (...) an institution of power, or group or elite, or class', maar analyseert de verschillende vormen en technieken waarmee macht uitgeoefend kan worden (Foucault, 1983: 212). Een techniek om macht uit te oefenen, is het gebruik van disciplinerende macht. Het gaat hierbij volgens Foucault om: '(...) the control, judgment and normalization of subjects in such a way that they were destined to a certain mode of living or dying' (Foucault, 1980: 94). Disciplinaire macht is volgens Foucault een vorm van machtsuitoefening die gericht is op controle en disciplineren van het lichaam, met als doel een overall bewaking van het gedrag van het individu. Deze techniek heeft ook een belangrijke invloed op het sociale leven; de disciplineren van de lichamen betekent dat 'volgzame' lichamen worden gevormd. In de woorden van Foucault (1991): 'Thus discipline produces subjected and practiced bodies, docile bodies' (137-138). Deze volgzame en goed gedisciplineerde lichamen zijn efficiënt en productief in de instituties (scholen, arbeidsorganisaties) van onze huidige maatschappij (Markula & Pringle, 2006: 38-40).

De vraag is waarom jongeren zich onderwerpen aan de discipline van de trainer. Foucault laat in zijn werk zien dat alleen macht uitgeoefend kan worden binnen een relatie tussen mensen (Markula & Pringle, 2006: 35). Voorwaarde bij machtsuitoefening binnen een relatie is dat er altijd de mogelijkheid en de vrijheid moet zijn om weerstand te bieden tegen machtsuitoefening. Disciplinaire macht is dus geen totalitaire macht over iemand. Volgens Foucault (1983: 221) hebben beide personen in een relatie macht en is altijd sprake van onderhandeling binnen een relatie. In deze casestudie zal ik in de analyse aandacht besteden aan disciplineren, de onderhandeling en machtsstrijd tussen bokser en trainer en de invloed daarvan op in- en uitsluiting in Bokscub Gym.

6.3 Onderzoeksofzet, methodiek en beginsituatie

Nederlandse sportbonden, gemeenten en sportverenigingen nemen actief deel aan het programma *Meedoen alle jeugd door sport*. Dit programma beoogt de participatie van allochtone jongeren, en dan vooral van meisjes, te bevorderen. Dat betekent dat sportorganisaties te maken krijgen met een grotere diversiteit aan leden die ze binnen willen halen en binnen willen houden. In de organisatie moeten bestuurders, maar vooral ook de trainers en coaches de toegenomen diversiteit (leren) managen zodat zowel huidige als toekomstige leden een volwaardige plek krijgen in de vereniging. Vanuit beschreven perspectieven op diversiteit(smanagement) en discipline wordt in deze casestudy een analyse gemaakt van deze (op het eerste gezicht) succesvolle praktijk van management van diversiteit. Met de verkregen inzichten is het mogelijk meer inzicht te krijgen in en te leren van de manier waarop sturing kan worden gegeven aan processen van in- en uitsluiting in (sport)organisaties. De vraag die in dit onderzoek centraal staat luidt: Wat is de visie van leden en trainers van Bokscub Gym op diversiteit en hoe vertaalt dat zich in het sturen van in- en uitsluiting van bokkers?

Dit onderzoek is kwalitatief van aard. Het wordt uitgevoerd binnen de traditie van het kritisch-managementonderzoek. Bij de invulling van het kritisch-managementonderzoek, zoals uitgewerkt door Alvesson en Deetz (2000), maken onderzoekers gebruik van een combinatie van de interpretatieve en de kritische traditie. Het doel van onderzoek in de interpretatieve traditie is volgens Alvesson en Deetz, '(...) to show how particular realities are socially produced and maintained through norms, rites, rituals and daily activities' (2000: 34). Vanuit de interpretatieve traditie wordt de micropraktijk van alledag, hier de

locale praktijk van Bokscub Gym, beschreven en geanalyseerd. Het gezichtspunt en de betekenissen van de onderzochte trainers en bokscubers staan centraal. De kritische traditie stelt sociale structuren, dominante praktijken, ideologieën, discoursen en instituties ter discussie. Er is aandacht voor asymmetrische machtsrelaties en vanzelfsprekende veronderstellingen/aannames en overtuigingen geanalyseerd op microniveau. 'To understand local meanings, asymmetrical power relations in organizations need to be analyzed. Meanings are not neutral but locally contested' (Parker, 2000: 81). Het gebruik van dit concept van 'contested local meanings' maakt zowel de onderhandelingen als de uitkomsten van deze onderhandelingen op lokaal niveau zichtbaar. De tijdelijke uitkomsten van deze onderhandelingen bepalen de manier waarop een organisatie diversiteit managet. Het bepaalt volgens Parker: ' (...) that cultures (or subcultures) are not homogeneous things, but contested processes of making claims about classification – about unity and division – suggesting that X is like us but Y is not' (2000: 86). De vraag is steeds wie het meeste macht heeft om regels te maken, normen vast te stellen en te bepalen hoe geclassificeerd wordt: wie hoort erbij en wie niet en op basis van welke criteria? 'Critical studies relate empirical themes at hand to the wider historical, economic, cultural and political context, but domination and decisional constraints are often local in form and the connection between levels is complex and less obvious' (Alvesson & Deetz, 2000: 18). Dat betekent dat dit onderzoek zich richt op en/of waarom bepaalde sociaaldemografische of andere kenmerken wel of niet relevant worden bij in- en uitsluiting in de locale context van Bokscub Gym. De onderzoeker streeft in de analyse en verslaglegging niet naar een eenduidig beeld, maar maakt in dit onderzoek ook de complexiteit en contradicties zichtbaar.

Samengevat wordt in dit onderzoek gebruik gemaakt van de interpretatieve en kritische traditie en inzicht geboden in locale praktijken; een kritische invalshoek met aandacht voor onderhandelingen en (ongelijke) machtsverhoudingen op lokaal niveau, mogelijk gerelateerd aan grotere sociale, politieke en historische verhoudingen. Tevens beoogt het onderzoek aangrijpingspunten te vinden voor mogelijke handelingsperspectieven om op een andere manier met het vraagstuk van diversiteit om te gaan.

Bokscub Gym

Voor dit onderzoek zocht ik naar een vereniging met een divers ledenbestand wat betreft man/vrouw verhouding en diversiteit in etnische achtergrond. Boksen bleek een interessante sport omdat in een aantal boksscholen dames steeds vaker toegang krijgen tot de bokscub, niet alleen als recreant maar ook als wedstrijdboxer. Opvallend voor een sport die tot voor kort (of misschien nog wel) werd gezien als een sport die alleen geschikt is voor 'echte' mannen. Boksen was in Nederland van oorsprong een sport voor 'witte' mannen. Dit is nog terug te zien in het bestuur van de bokscub en aan de jurytafel bij wedstrijden (ze worden door de jongere generatie 'de oude witte mannen met pakken' genoemd). De laatste jaren zijn veel boksscholen 'verkleurd', dat wil zeggen dat leden vaker een andere dan Nederlandse achtergrond hebben. Voor de keuze van een geschikte bokscubvereniging vroeg ik advies bij de KNKB, de bond die veel vechtsportverenigingen kent en begeleidt. De geselecteerde vereniging Bokscub Gym is een kleine, nog groeiende vereniging (tussen 30-50 leden) in een stedelijk gebied in Nederland. Bij deze bokscub trainen bokscubers van verschillende, vaak gemengde etnische afkomst. Er zijn leden met een Nederlandse afkomst, maar het grootste gedeelte heeft zijn/haar (gemengde) wortels in Marokko, Suriname, Turkije of landen in Afrika of Latijns-Amerika. Ze zijn in Nederland geboren of op jonge leeftijd (soms als vluchteling) naar Nederland gekomen. Het grootste deel van de bokscubers is man, maar bij iedere training zijn er ook gemiddeld twee tot vijf vrouwen van de partij. Op dit moment zijn twee van de vijf amateur wedstrijdboxers vrouw. De leeftijd van de leden varieert van 10 tot ongeveer 45 jaar. De drie mannelijke trainers zijn respectievelijk van Nederlandse, Marokkaanse en Surinaamse afkomst en hebben allen zelf op verschillend niveau gebokst (nationaal en

internationaal, amateur en prof). Hun leeftijd varieert van 40 tot 67 jaar. Gedurende de trainingen kunnen onder toezicht zowel mannelijke als vrouwelijke bokscers een deel van de training leiden, bijvoorbeeld de warming-up of de krachttraining. Jonge gemotiveerde bokscers (15-20 jaar oud) assisteren de trainer bij de training van de jeugd (10-15 jaar) en doen daarmee de eerste ervaring als trainer op. Het opleidingsniveau is heel verschillend: van vmbo tot gymnasium en academisch opgeleid. Dat betekent een zeer divers gezelschap dat samen in een gymzaal traint.

Bij een eerste verkenning van de geselecteerde vereniging bleek dat geen uitsluiting plaatsvond op basis van sociaaldemografische kenmerken. Interessant was de vraag waarom deze bokscvereniging een diversiteit aan bokscers binnenhaalt en binnenhoudt en hoe trainers leiding geven aan de diverse groep bokscers. Hoe managen trainers hun vereniging zodat vrouwen tegen de beeldvorming in toegang krijgen? Hoe komt het dat etnische scheidslijnen die buiten de deuren van de boksschool meteen relevant zijn, binnen de boksschool geen betekenis krijgen? In deze langdurige casestudie (mei 2008-mei 2009) is gebruik gemaakt van diepte interviews met bokscers en trainers, vele observaties tijdens trainingen en wedstrijden en een bescheiden documentanalyse.

6.4 Resultaten: in- en uitsluiting bij Bokscclub Gym

Motieven, belangen en relaties

Bokscclub Gym is een jonge vereniging die geleid wordt door een ervaren bokstrainer/scheidsrechter die alom aanzien heeft verworven in de bokswereld. Twee trainers staan hem bij, beiden succesvolle oud-bokscers, een als amateur en een als profbokser. Het bestuur heeft officieel een aantal leden, maar in de praktijk vervult de centrale bokstrainer vrijwel alle bestuurswerkzaamheden, iets wat kenmerkend is voor veel bokscverenigingen. De vereniging neemt sinds 2007 deel aan programma *Meedoen*. Voor Bokscclub Gym is de reden voor deelname aan het programma niet zozeer het streven om meer allochtone leden te krijgen – de leden zijn al heel divers wat betreft etnische achtergrond – maar vooral om in algemene zin meer leden te werven zodat de vereniging op lange termijn bestaansrecht verkrijgt. Het wordt ervaren als een extra (financiële) mogelijkheid om activiteiten op te zetten of materiaal aan te schaffen om jeugdigen te interesseren voor de bokssport.

De belangrijkste reden van de trainers om deze bokscvereniging op te bouwen, is het streven naar een eigen bokscclub, liefst met zelf ontwikkelde en getrainde kampioenen. Het zou mooi zijn als ze zelf een Nederlands

Het zou mooi zijn als ze zelf een Nederlands kampioen zouden opleiden, en misschien wel een bokser voor de Olympische Spelen kunnen leveren. Dat is de manier om in de bokswereld status en aanzien te krijgen

kampioen zouden opleiden, en misschien wel een bokser voor de Olympische Spelen kunnen leveren. Dat is de manier om in de bokswereld status en aanzien te krijgen. Daarnaast zijn de trainers ervan overtuigd dat

ze via de bokssport een bijdrage kunnen leveren aan de in hun ogen belangrijke/noodzakelijke disciplineren van de jeugd (naar eigen zeggen niet bij de opvoeding, want die taak ligt bij ouders). Ze geven aan dat de in boksen geleerde discipline ook voor henzelf belangrijk is geweest voor het behalen van (maatschappelijk) succes. Ze hopen door de onderwezen discipline een bijdrage te leveren aan een succesvolle ontwikkeling van jongeren tot gezonde en maatschappelijk succesvolle (niet criminele) burgers. De trainers zijn zeer tevreden met succesvolle bokscers, maar ‘glimmen’ ook van trots als een jongere, die bij hen getraind heeft, even

langskomt en vertelt over zijn/haar succesvolle maatschappelijke carrière, en ook zoals ze het zelf definiëren 'dankzij wat ze in boksen geleerd hebben'.

In Bokscub Gym wordt nauwelijks gesproken in termen van vriendschap. Boksers komen met een eigen doel: een goede bokser of kampioen worden, afvallen of een goede conditie en een fysiek goed ontwikkeld lichaam krijgen. Als een bokser laat zien dat hij voor zijn doel wil gaan, ontstaat een relatie tussen trainer en bokser. '(...) en de trainer helpt je gewoon met dat. Hij is echt zo iemand van: weet je wat, als je echt je best gaat doen, ga ik jou ook helpen, dus ik ging trainen, en hij ging me aandacht geven.' Deze relatie bouwt voort op een wederzijdse vaak niet geëxpliciteerde overeenkomst: de trainer staat de bokser op individueel niveau bij met training en advies en de bokser laat zien dat hij/zij 100% gecommitteerd is en alles doet om de gestelde doelen te halen. Voor het behalen van doelen zet de trainer soms 'beloningen' in, bijvoorbeeld een jongen die wil afvallen, krijgt aan het eind van het seizoen bokshandschoenen als hij de beoogde kilo's is kwijtgeraakt. De begeleiding van de trainer gaat verder dan de boksschool. Hij vindt ook dat dat moet: 'Ik

Trainers voelen zich dan ook een beetje een vader voor de jongeren. Deze individuele begeleiding is mogelijk omdat het aantal boksers niet zo groot is. Voor boksers kan deze persoonlijke aandacht een reden zijn om te blijven

zou toch geen goede trainer zijn als de begeleiding stopt bij de ring?' Gezien de vaak problematische achtergrond en moeilijke thuissituatie van de meeste (jonge) boksers betekent dit: '(...) als je je

zo vaak met die jongen bezig houdt dan creëer je een bepaalde band, en kan je toch dingen herkennen en zien, en als het op een gegeven moment niet goed gaat, dan ga je denk ik als trainer niet alleen maar boksen, dan zeg je toch: hallo, wat is er aan de hand?' Trainers voelen zich dan ook een beetje een vader voor de jongeren. Deze individuele begeleiding is mogelijk omdat het aantal boksers niet zo groot is. Voor boksers kan deze persoonlijke aandacht een reden zijn om te blijven. 'Ja toen dacht ik: weet je wat, die man geeft me meer aandacht enzo weet je, dus ik blijf eventjes dit doen.' Voor de ontwikkeling van een band of relatie tussen bokser en trainer is wel een 'klik' van twee kanten nodig. Soms is de 'klik' er niet omdat wat belangrijk gevonden wordt te ver uit elkaar ligt.

Boksen is een individuele sport, maar volgens boksers en trainers staat de bokser niet alleen: '(...) in de ring sta je wel alleen, maar in principe doe je met zijn allen. Van de week hadden we bokswedstrijden, er hebben twee meisjes en een jongen van ons gebokst. Een paar jongens van school zijn mee gegaan, maar je voelt duidelijk: die leven helemaal mee. Ja, kop op, en elkaar omhelzen. Dat stimuleert elkaar, ja.' Trainers stimuleren (en faciliteren soms ook) dat boksers meegaan naar wedstrijden van hun medeboksers. Die momenten kunnen een groepsgevoel en gezelligheid met zich meebrengen, maar dat is slechts een bijkomstigheid volgens de trainer.

Deze expliciete aandacht voor het individu lijkt in scherp contrast te staan met de hiërarchische verhoudingen tijdens trainingen. Zeker bij de (beginnende) jeugd zijn de regels duidelijk geëxpliciteerd: je doet wat de trainer zegt en je houdt je mond, zeker als de trainer aan het woord is. Van de bokser wordt 100% inzet verwacht. Als de bokser geen inzet toont, wordt hij of zij gemarginaliseerd of krijgt zelfs te horen dat hij niet meer hoeft terug te komen. Bij niet luisteren naar de trainer krijgt de bokser publiekelijk een straf bijvoorbeeld twintig maal opdrukken terwijl iedereen kijkt. Bij herhaald wangedrag worden boksers verwijderd van de training. 'Ja, je moet ook laten voelen dat het menens is, dan moet je zeggen: ok, ik heb twee keer gewaarschuwd, nu ga je eruit. Nu kom je niet meer terug tot je afsprekt met je vader erbij.' De controle en bestraffing gaan zelfs verder dan de muren van de boksschool. Trainers proberen ook zicht te houden

op gedrag buiten de boksschool. Jongens die verdacht worden van drugsgebruik, drugshandel of criminele activiteiten wordt de toegang tot de boksschool onttrokken. Opvallend is dat een aantal van deze jongens later weer terug wil komen. Ze mogen na een paar maanden of een jaar weer toetreden (zelfs als bekend is dat ze in die tijd gedetineerd zijn geweest), maar dan wordt goed in de gaten gehouden of ze op het rechte pad blijven.

Ambigue betekenissen aan gender en etniciteit

Tijdens de training moet iedereen zich houden aan de regels van de centrale trainer. Ook de medetrainers houden zich aan die regels. De centrale trainer heeft veel invloed op de geldende waarden en normen in de boksschool en hij heeft daarmee macht om mensen toe te laten of te weigeren in zijn bokscub. Zijn normen en waarden zijn sterk bepaald door zijn verleden. 'Ze moeten niet iets verkeerd zeggen over wie: kleur, geloof, of wat dan ook, want dan hebben ze met mij aan de stok, dan krijgen ze lik op stuk. Ja, en dan leg ik ze ook uit dat we allemaal hetzelfde zijn, of ze er nou wel of niet bij zijn, want heb ik van mijn ouders, van mijn vader hoofdzakelijk ook mee gekregen.' Niemand mag op basis van geloof of afkomst gediscrimineerd worden. Er wordt daarbij verwezen naar de gevolgen van discriminatie in de tweede wereldoorlog. Het gaat nog

Een aantal bokscers vindt deze bokscub juist heel aantrekkelijk omdat er geen etnische groepsvorming is toegestaan. Ze vergelijken de manier waarop zij in de bokscub met etnische diversiteit omgaan met de manier waarop dat in andere organisaties en sporten gebeurt

verder: etniciteit mag op geen enkele manier relevant zijn in de gymzaal. Groepsvorming van mensen met de dezelfde achtergrond of praten in eigen taal in plaats van Nederlands wordt niet geaccepteerd

en zelfs openlijk berispt. '(...) we spreken Nederlands hier. Hier moeten ook niet Surinamers onder elkaar Surinaams gaan praten, want dat is er niet bij. Als ik je één keer betrap waarschuw ik je. De tweede keer mag je op de bank zitten.' Een aantal bokscers vindt deze bokscub juist heel aantrekkelijk omdat er geen etnische groepsvorming is toegestaan. Ze vergelijken de manier waarop zij in de bokscub met etnische diversiteit omgaan met de manier waarop dat in andere organisaties en sporten gebeurt. 'Wij hebben niet van jij komt daar of daar vandaan, jij komt uit die landen, we zijn één groep. Wij zien dat niet. Bij boksen vind ik dat het meer gebeurt, op het werk heb je meer van: jij bent dit en hij is dit, en zij is dit.' Ook tijdens bokswedstrijden wordt volgens hem geen onderscheid gemaakt: 'Ik heb nooit tot nu toe, ik zit zeker meer dan 20 jaar in het boksen, nooit toeschouwers gehoord van sla die neger neer, zoals je bij voetbal hoort, dat heb ik nooit meegemaakt. Dus aanhang ziet ook geen kleur.' Niet iedereen heeft dezelfde ervaringen. Er zijn ook trainers die zich boos maken over racistische opmerkingen tijdens bokswedstrijden: '(...) ze kennen die praatjes over die negers, en dan denk ik: zaterdag heb ik ook even de speaker gewaarschuwd, ik zeg denk erom, deze man aan de overkant staat op mijn netvlies, want die zat tijdens de wedstrijd van mijn bokser apengeluiden te maken.' Hij maakt zich daar heel boos over en probeert er via de wedstrijdleiding invloed op uit te oefenen. Tijdens trainingen en wedstrijden beogen trainers een etnische neutraliteit: het doet er niet toe welke achtergrond een bokser of trainer heeft. Onderscheid maken op basis van etniciteit wordt niet geaccepteerd en publiekelijk afgestraft. Toch komt de etnische achtergrond af en toe ter sprake, bijvoorbeeld bij grapjes als iemand altijd te laat komt. Dit wordt in verband gebracht met zijn of haar etnische achtergrond. Ook geven bepaalde trainers aan dat ouders beter aanspreekbaar zijn op het gedrag van hun kind als ze dezelfde etnische achtergrond hebben als de trainer of als ze met elkaar delen dat ze geen autochtoon zijn. Een trainer met een niet-Nederlandse achtergrond legt het als volgt uit: 'Als ik iemand aanspreek, weet ik precies wat voor een persoon ie is, ik weet precies wat ik zeg, en niet kan zeggen. Ik denk dat het anders is als u [autochtone witte vrouw] met hem praat. Ja, dat zou heel anders zijn ja, kijk alloctonen, die hebben bepaalde klik (...) Ja ik begrijp de kant, de Nederlandse kant, ik begrijp ook meer alloctone kant.'

Bij deze bokscub is in principe iedereen welkom en krijgt een plek om zijn of haar doelen te bereiken. Het maakt niet uit welke achtergrond of sekse de bokser heeft, de heersende norm in de bokscub is dat iedereen gelijk is. Juist vrouwen zijn erg welkom in de door mannen gedomineerde wereld. Ze krijgen een positie die gelijkwaardig is aan mannen. Dit is goed zichtbaar in situaties waar een van de bokkers de leiding krijgt over een onderdeel; iedereen moet dan luisteren naar de instructies van de leider, ook als dat een vrouwelijke bokser is. Zij is verbaasd dat ze luisteren: 'ik geef die krachttraininkjes, en dan denk ik: ja waarom zouden ze in hemelsnaam luisteren naar een meisje?' Dat betekent niet dat 'vrouw-zijn' altijd betekenisloos is. Vrouwelijkheid wordt wel gezien en tegen de heersende normen in de bokswereld in wordt daar ook uiting aan gegeven. Voor vrouwelijke wedstrijdboxers wordt voor elke wedstrijd opnieuw door de trainer speciale kleding gezocht en gekocht. Het zijn niet de gebruikelijke 'mannelijke' setjes (grote ruime broeken en hemdjes) maar korte broekrokjes met bijpassende topjes. Voor elke wedstrijd kan een vrouwelijke bokser de setjes passen en zelf kiezen wat ze wil dragen tijdens de wedstrijd. Dit wordt door de bokser ook in verband gebracht met de individuele aandacht: '(...) dat inderdaad een club wat wel oog heeft voor de personen die er boksen, ja ik weet niet, zeg maar het feit alleen al bijvoorbeeld dat ik, dat de trainer bijvoorbeeld naar zo'n wedstrijd toe komt met die rokjes, voor mij, dat betekende heel veel.' Dit doet de trainer niet alleen voor de dames, ook voor de heren zoekt hij altijd passende setjes die minder standaard zijn dan de traditionele boksoutfit. Opvallend is alleen dat hij expliciet onderscheid maakt tussen dames- en herenkleding (over het algemeen dragen vrouwen tijdens wedstrijden tot nu toe ongeveer dezelfde outfit als heren). Hiermee riskeert de trainer conflicten met de bond omdat hij met deze dameskleding steeds de grenzen opzoekt van wat reglementair toegestaan is in de boksring. Deze conflicten gaat hij strijdbaar aan omdat hij ervan overtuigd is dat vrouwen er vrouwelijk uit mogen zien en niet als mannen de ring in moeten gaan. Hij vindt dat het nu wel algemener geaccepteerd is dat vrouwen wedstrijden boksen, maar nu moet ook nog duidelijk worden dat vrouwen geen mannen zijn.

De verschillen tussen mannen en vrouwen krijgen betekenis op het moment dat een trainer spreekt over mogelijke grote successen in de toekomst. De trainer vertelt: 'Ik zou het toch nog leuk vinden als ik in 2012 naar Londen ga met een of twee meisjes. Dat is mijn hele streven, en als er dan een jongen zou bij komen, ja natuurlijk, met een jongen precies hetzelfde, maar de jongens is zo algemeen. Het is juist de kunst, en dat vind ik een kick om die meisjes zover te krijgen dat ze internationaal gekwalificeerd worden en dat ze topkwaliteit in huis hebben.' Dit is een droom van elke trainer: een bokser naar de Olympische Spelen. Bij de mannen lijkt dit moeilijker haalbaar omdat er heel veel concurrentie is, vooral vanuit de voormalige Oostbloklanden. Bij de dames is dit misschien sneller haalbaar, omdat er nog niet zoveel dames zijn die wedstrijden boksen en er dus nationaal en internationaal minder concurrentie is, maar ook omdat volgens de trainer de dames beter gedisciplineerd zijn en harder werken in vergelijking met mannen.

Disciplineren in en door boksen

Disciplineren is een centraal begrip in de bokswereld. Eerder onderzoek door Anthonissen & Dortants (2006a) laat zien dat volgens bokkers pas sprake is van een 'echte bokser' als hij/zij gedisciplineerd is. Ook in dit onderzoek spreken trainers en bokkers vaak over discipline, allereerst in de betekenis van intensieve en nauwgezette lichamelijke training. De fysieke disciplineren betekent consequent bezoek aan trainingen, hard trainen met meer dan 100% inzet tijdens de training en luisteren naar de instructies (doen wat de trainer zegt) inclusief hardlooptrainingen buiten de reguliere training om. De resultaten van de fysieke disciplineren zijn goed zichtbaar (bouw van het lichaam, uithoudingsvermogen en techniek) en zelfs te meten met de weegschaal; een gedisciplineerde bokser is altijd op dieet en weegt zichzelf regelmatig (er is een weegschaal in de gymzaal). Daarnaast mogen bokkers slechts weinig of eigenlijk geen alcohol drinken, geen drugs

gebruiken en moeten ze regelmatig leven met voldoende tijd voor rust en slapen. De trainer probeert hierop zicht te houden en de boksters aan te spreken als ze zich niet 'gedisciplineerd genoeg' gedragen.

Volgens trainers betekent discipline ook luisteren: '(...) dat hoort onder bokstraineren, dat is boksen, je komt binnen en je houdt je mond, je gaat trainen, je luistert naar de trainer, ja dat is, dat vind ik belangrijk, discipline, gewoon discipline.' Deze discipline geldt vanaf het moment dat de bokser een stap in de boksschool zet. Over iemand die zich niet aan de regels houdt, zegt de trainer: '(...) wacht even, gewoon wel aanpakken, maar op speelse, niet op een agressieve toon, spelenderwijs gewoon de discipline inbrengen. De volgende keer wil hij niet voor schut gaan staan om 100 keer, 50 keer opdrukken.' Het geven van dit soort straffen wordt als normaal en effectief gezien om de discipline erin te brengen. Ze realiseren zich ook dat de realiteit op straat anders is: 'Op straat luister je niet, je doet dingen. Training, kom je te laat ga je 50 keer opdrukken, maakt niet uit. Nee, op straat pikken ze het niet, maar hier wel voor de groep wel.'

Discipline en respect hangen volgens boksters met elkaar samen: 'Boksen, en wat erbij hoort, de discipline, en respect voor een ander (...)'. Een gedisciplineerde bokser heeft volgens trainers en de meer ervaren boksters van deze boksschool respect voor iedereen ongeacht geslacht of etnische achtergrond. Respect voor de ander betekent concreet dat hij of zij altijd met iedereen moet (kunnen) trainen, oefenen en sparren en zich altijd aanpast aan het niveau, de kracht en vaardigheden van de medeboksters. Boksters moeten dit volgens de trainers leren. Daarom spart een nieuwe mannelijke bokser volgens ervaren boksters niet met een dame. Nieuwelingen zijn nog onvoldoende gedisciplineerd en hebben als man vaak de neiging om zich niet te laten kennen tegenover een dame, 'Je kunt toch niet verliezen van een vrouw?!' Nieuwelingen zijn nog niet in staat om zich aan te passen en te verhouden tot een andere bokser. In dit soort situaties gaat de trainer met de nieuwe bokser sparren om ongelukken te voorkomen.

Bovenstaande heeft ook te maken met disciplineren in de betekenis van zich leren te beheersen, zowel binnen als buiten de boksschool: '(...) want een bokser zal nooit ruzie uitlokken op straat want hij kent zijn krachten, hij weet wat hij doet. Mensen die nooit vechtsport hebben gedaan, hebben vaak een grote mond: 'ik sla je'. Een bokser weet wat hij doet, omdat hij heeft geleerd dat hij moet zich beheersen, discipline. Hier boks je, op straat moet je je gedragen.' Dit sluit aan bij bevindingen van Wacquant (1995: 499) die langdurig onderzoek deed in een bokscub en concludeerde dat boksen in een gymzaal een soort kleinschalige '*civilizing machine*' is waar geleerd wordt om gedrag te beheersen en te normaliseren. De disciplineren gaat verder dan de boksschool. Boksters die zich binnen en vooral buiten de ring niet beheersen, genieten bij andere boksters minder aanzien dan boksters die op alle fronten beheerst zijn en zich goed gedragen. De bokser Tyson, die zich herhaaldelijk binnen en buiten de ring misdroeg, wordt nog wel als een succesvolle bokser gezien, maar vanwege zijn ongedisciplineerde gedrag minder als een rolmodel.

Trainers proberen bokkers te sturen in denken en doen zodat ze gaan leven en zich gaan gedragen als een gedisciplineerde bokser én burger. De disciplinerende in deze boksschool betekent heeft tot doel om gedrag te normaliseren, zodat bokkers zich beter aanpassen aan wat volgens deze bokstrainers normaal gedrag is zowel in de bokssport als op school en/of in een werksituatie. Dat betekent voor deze trainers (in de context van een omgeving met veel – voornamelijk drugsgerelateerde – criminaliteit) dat bokkers niet betrokken mogen zijn bij criminele activiteiten. Bijvoorbeeld: bij vermoedens van gebruik of handel in drugs worden jongeren uit de boksschool verwijderd en mogen ze niet meer binnenkomen. De trainers zijn sterk bepalend voor wat als normaal gedrag geldt en zij bepalen daarmee wat in deze boksschool wel en niet mag. Dit komt overeen met wat Foucault zegt over het gebruik van ‘disciplinary power’ om gedrag te normaliseren in onze samenleving.

Sport, waarbij het lichaam een aangrijpingspunt is voor disciplinerende, wordt op dit moment gezien als een instrument om jeugdigen te laten participeren in onze samenleving. Door deze participatie leren

Disciplinerende, waarvan straffen deel uitmaakt, is een middel om gedrag te normaliseren. Vooral de sporten waarin discipline centraal staat profileren zich meer en meer als plaatsen waar (problematische) jongeren genormaliseerd kunnen worden

jongeren onder andere wat ‘normaal’ gedrag is in onze samenleving. Dit is ook vaak het (impliciete) uitgangspunt in beleidsprogramma’s voor stimulering van sportparticipatie, bijvoorbeeld om integratie van allochtonen

te bevorderen. In onze moderne samenleving is deze vorm van machtsuitoefening volgens Foucault (1989) niet repressief maar productief. Moderne technieken van machtsuitoefening dienen niet om uit te sluiten of de vrijheid van handelen te beperken (zoals bij straf in gevangenissen), maar om mensen in onze samenleving in te sluiten. Participatie is belangrijk vanuit deze visie op macht. De logica van straf past hier ook bij. Disciplinerende, waarvan straffen deel uitmaakt, is een middel om gedrag te normaliseren. Vooral de sporten waarin discipline centraal staat profileren zich meer en meer als plaatsen waar (problematische) jongeren genormaliseerd kunnen worden. Dat is ook een van de achterliggende beweegredenen achter de disciplinerende in deze boksschool. Wat als normaal geldt, wordt bepaald door degene die het meeste invloed heeft (hier de trainers). Dit staat niet los van de bredere maatschappelijke en politieke context van deze boksschool, waartoe de trainers zich ook verhouden. Ook hier geldt dat de uitkomsten van het politieke en maatschappelijke debat en van wetenschappelijke inzichten van invloed zijn op wat als normaal en abnormaal gedefinieerd wordt (Foucault 1989).

De invloed van disciplinerende op in- en uitsluiting

In Boksschool Gym is het duidelijk wie publiekelijk de baas is, dat zijn de trainers. Dat is ook terug te zien in de taal die gebruikt wordt. Jongere kinderen noemen de trainer ‘meester’. Als ze de trainers wat langer kennen en wat meer persoonlijk contact hebben, gebruiken ze vaker voornamen, zeker in de meer informele settings. Disciplinerende is een van de technieken die trainers gebruiken om macht uit te oefenen op de bokkers. Maar zoals Foucault (1983: 221) betoogt, is er geen sprake van totalitaire macht en vindt een continue onderhandeling plaats tussen betrokkenen over wat normaal en geaccepteerd is in een bepaalde context. Bokkers onderwerpen zich niet helemaal aan de trainer, maar zij hebben meer of minder de ruimte om weerstand te bieden tegen zijn machtsuitoefening (te doen wat hij belangrijk vindt). Die ruimte is groter tijdens de persoonlijke contacten tussen trainer en bokser dan in de grote groep tijdens trainingen en wedstrijden. Iedereen moet dus bijvoorbeeld accepteren dat vrouwen een volwaardige plaats hebben in deze boksschool. Iedereen moet met zowel dames als heren sparren. Als bijvoorbeeld een man weigert om met een